

GOEDE BUREN

Lessen uit gemengde woonprojecten in Utrecht

Maarten Davelaar, Aly Gruppen, Jeroen Knevel

Deze uitgave werd mogelijk gemaakt door
het kennisplatform Utrecht Sociaal.

De Ontwikkelwerkplaats Gemengd Wonen werd mede
mogelijk gemaakt door: Agis Zorginnovatiefonds en EU
Horizon 2020 project InnoSI (Innovative Social Investment:
Strengthening Communities in Europe).

Auteurs:

Maarten Davelaar, Aly Gruppen, Jeroen Knevel © 2018

Uitgever: Hogeschool Utrecht, Kenniscentrum Sociale
Innovatie

Eindredactie:

Marije van der Schaaf (Woordkantoor)

Vormgeving:

Troost communicatie

Copyright:

Maarten Davelaar, Aly Gruppen, Jeroen Knevel

informatie uit deze publicatie mag gedeeltelijk worden
overgenomen mits de bron duidelijk vermeld wordt, 2018.

Copyright omslagfoto: Ruud Voest

ISBN/EAN: 978-90-8928-127-2

NUR: 100

Projectwebsite:

<https://www.onderzoek.hu.nl/Projecten/Gemengd-Wonen>

GOEDE BUREN

Lessen uit gemengde woonprojecten in Utrecht

Maarten Davelaar, Aly Gruppen, Jeroen Knevel

VOORWOORD

Waar in opvang- en zorgvoorzieningen doorgaans de cliënt- of patiëntrol centraal staat, kunnen in gemengde woonvormen mensen primair bewoner, goede buur en burger zijn, met steun van medebewoners en waar nodig professionele hulp. Dat is de kracht van gemengde woonvormen, zo blijkt uit deze uitgave. De termen 'onbegeleide en begeleide bewoners' vind ik mooi gekozen, omdat ze nadruk leggen op het bewoner-zijn. Voor ieder mens is het zeer belangrijk een sociaal netwerk te hebben dat is gebaseerd op een zekere gelijkwaardigheid; waar ieder iets vraagt en ieder iets te bieden heeft.

Hulpverleners moeten zich doorgaans op individuen richten, gestuurd door geld- en indicatiesystemen. De onderzoekers laten met deze uitgave zien hoe waardevol het is om een community te ondersteunen. Zo wordt een woongemeenschap sterker als de bewoners leren om gedrag van elkaar te herkennen en waar nodig bij te sturen, te begrenzen of hulp in te schakelen. Gelukkig wordt gemeenschapsopbouw beter mogelijk nu veel ondersteuningstaken bij de gemeenten liggen.

Ik spreek mijn waardering uit voor woningcorporaties, zorginstellingen, gemeenten, bewoners en ervaringsdeskundigen die het wonen en participeren voor meer mensen toegankelijk en zo gewoon mogelijk maken. De onderzoekers beschrijven realistisch de positieve ervaringen én de worstelingen, bijvoorbeeld rond alcohol- en drugsgebruik of de verschillen in behoeften, leefstijl en belevingswereld. Zo helpen de initiatiefnemers, de bewoners en de onderzoekers onze samenleving – met alle ups en downs – meer uitnodigend en inkluderend te worden.

Graag spreek ik mijn dank uit aan de onderzoekers voor hun mooie werk en ik beveel deze prettig leesbare uitgave van harte bij u aan, in de hoop dat het u inspireert uw eigen bijdrage te leveren aan een samenleving waarbij iedereen erbij hoort, iedereen ertoe doet en iedereen kan meedoen.

Erik Dannenberg

oud-voorzitter Commissie toekomst beschermd wonen, voorzitter DIVOSA, de vereniging voor gemeentelijke leidinggevenden in het sociaal domein

INHOUDSOPGAVE

Samenvatting	7
1 Inleiding	11
1.1 Opbrengsten Ontwikkelwerkplaats Gemengd Wonen	11
1.2 Definitie gemengde woonprojecten	12
1.3 Vijf Utrechtse projecten	13
1.4 Terminologie	13
1.5 Niet nieuw	14
1.6 De relevantie van onderzoek naar gemengd wonen	14
2 Onderzoeksaanpak	17
2.1 Vraagstelling	17
2.2 Literatuuronderzoek	18
2.3 Referentieprojecten	18
2.4 Ontwikkelwerkplaatsen en participatief onderzoek	19
2.5 Interviews en gesprekken	20
2.6 Omgaan met data	21
3 Inzichten en ontwikkelingen rond wonen en inclusie	23
3.1 Onderzoek naar gemengde woonprojecten	23
3.2 Weer thuis: streven naar een inclusieve samenleving	25
3.3 Obstakels op weg naar een inclusieve samenleving	27
3.4 Mogelijkheden om te bouwen aan een inclusieve samenleving	30
3.5 De veranderende rol van de sociale professional	35
3.6 Tot slot: enkele lessen voor gemengde woonprojecten	36
4 Vijf Utrechtse projecten uitgelicht	39
4.1 Korte beschrijving van de vijf projecten	39
4.2 Gemengd wonen: veel animo, groei in volume, lage uitval	46
4.3 Procedures en processen	47
5 Referentieprojecten	51
5.1 Inleiding	51
5.2 Elf lessen uit de referentieprojecten	51
5.3 Tot slot	54
6 Ervaringen van bewoners	57
6.1 Beweegredenen	57
6.2 Contacten	59
6.3 Participatie	62
6.4 Obstakels	64
6.5 Tot slot	68

7	Ervaringen van begeleiders	69
7.1	Inleiding	69
7.2	Voorlichting aan onbegeleide bewoners	69
7.3	Selectie van bewoners	70
7.4	Taakopvatting begeleiders	72
7.5	Bevorderen van de mix: stimuleren van wederkerigheid	73
7.6	Meerwaarde gemengde woonprojecten	75
7.7	Tot slot	75
8	Ervaringen van initiatiefnemers, managers en bestuurders	77
8.1	Inleiding	77
8.2	Ontstaan van betrokkenheid	77
8.3	Maatschappelijk belang van gemengd wonen	78
8.4	Succesfactoren	81
8.5	Knelpunten en verbeterpunten	82
8.6	Tot slot	84
9	Conclusies en aanbevelingen	85
9.1	Conclusies	85
9.2	Aanbevelingen	91
9.3	Afsluiting en vooruitblik	92
	Dankwoord	96
	Literatuur	97
	Bijlage A: Referentieprojecten	101
	Bijlage B: Geïnterviewde initiatiefnemers, managers, projectleiders en bestuurders	111
	Bijlage C: Leden Klankbordgroep	112

SAMENVATTING

De belangstelling voor gemengd wonen is groot. Gemengd wonen definiëren wij als woonprojecten waarin verschillende groepen mensen doelbewust samen wonen, contact onderhouden en gezamenlijk activiteiten ondernemen. Het kan hierbij gaan om reguliere huurders met ex-dak- en -thuislozen, studenten met jongeren met een licht verstandelijke beperking, werkende jongeren met mensen met een psychische kwetsbaarheid of juist een waaier aan doelgroepen door elkaar waaronder ook ouderen en vluchtelingen. In de kern gaat het om mensen die een 'goede buur' voor elkaar willen zijn. Vaak, maar niet altijd, kan daarbij een onderscheid aangebracht worden tussen bewoners die geheel vrijwillig kiezen voor het wonen in een dergelijk project en bewoners die er wonen uit een zekere noodzaak en een beroep moeten of kunnen doen op ondersteuning en/of zorg. Het gaat om het belang van meedoen in het 'gewone' leven van mensen die eerder apart werden opgevangen en begeleid. Een van de belangrijke vragen is of gemengd wonen kan bijdragen aan een verschuiving van 'Not in my backyard' (NIBY) naar 'Welcome in my backyard' (WIMBY), en vervolgens aan het ontstaan van een proces van werkelijke inclusie. Daarnaast is het de vraag of een dergelijke vorm van wonen bijdraagt aan het individuele welbevinden van (kwetsbare) burgers en of er elementen (uitgangspunten, structuren, werkwijzen, schaafactoren, et cetera) aan te wijzen zijn die maken dat dit soort projecten haalbaar en herhaalbaar zijn.

Ontwikkelwerkplaats en onderzoek

Het onderzoek waarvan deze rapportage verslag doet, is uitgevoerd in het kader van de Ontwikkelwerkplaats Gemengd Wonen¹, een samenwerkingsverband van Stichting 't Groene Sticht, Stichting De Tussenvoorziening, het Kenniscentrum Sociale Innovatie van Hogeschool Utrecht (de lectoraten Innovatieve Maatschappelijke Dienstverlening en Participatie, Zorg en Ondersteuning), woningcorporaties Portaal, Lister, Abrona, woonwerkgemeenschap Emmaus en Maarten Davelaar, zelfstandig onderzoeker en sociaal ontwikkelaar. De Ontwikkelwerkplaats is mogelijk gemaakt door bijdragen van deze participanten en aanvullende financiering vanuit Stichting Agis Zorginnovatiefonds en project InnoSI (EU Horizon2020). In de Ontwikkelwerkplaats stond de praktijk van vijf woonprojecten centraal: 't Groene Sticht, Parana, Majella Wonen, De Biltse Grift en Enik Recovery College.

Deze rapportage – een van de opbrengsten van de Ontwikkelwerkplaats – is geschreven door drie bij de Ontwikkelwerkplaats betrokken onderzoekers, en is gebaseerd op literatuuronderzoek, (groeps)interviews én op de kennisdeling tijdens en rond bijeenkomsten van de Werkplaats zelf. De overkoepelende onderzoeksvraag luidde: Welke lessen kunnen er worden getrokken uit vijf Utrechtse projecten voor gemengd wonen en enkele referentieprojecten? Wat zijn positieve ervaringen binnen gemengde woonvormen en hoe kunnen die worden versterkt? Wat zijn negatieve ervaringen en hoe kan daarmee worden omgegaan?

1 <https://www.onderzoek.hu.nl/Projecten/Gemengd-Wonen>

Het onderzoek binnen de Ontwikkelwerkplaats Gemengd Wonen is het meest uitgebreide onderzoek tot nu toe naar gemengde woonprojecten. Het is ook het eerste onderzoek waarin de perspectieven van zowel projectleiders/bestuurders/initiatiefnemers als van betrokken professionals op de werkvloer en bewoners aan de orde komen. Het onderzoek gaat met name grondig in op de ervaringen uit de praktijk van het gemengde wonen van de bewoners en de direct betrokken begeleiders en beheerders.

Resultaten

Op grond van ons onderzoek kunnen we een aantal zaken concluderen: allereerst dat voor de bewoners zelf – zowel voor hen die begeleiding ontvangen vanwege bijvoorbeeld eerdere dakloosheid, psychische problemen of beperkingen als voor hen die er onbegeleid wonen – gemengd wonen in een duidelijke behoefte voorziet. Voor de ‘begeleide bewoners’ geldt dat zij ‘zich gezien voelen, geaccepteerd worden en er mogen zijn’, een positieve sociale controle ervaren en ook wel varen bij de onderlinge contacten. De ‘onbegeleide bewoners’ op hun beurt stellen prijs op de contacten en de activiteiten. Ook geven ze aan het leren van mensen die ‘anders’ zijn (bijvoorbeeld mensen met een licht verstandelijke beperking, een psychische kwetsbaarheid of mensen met een vluchtverhaal) te waarderen. Voor veel onbegeleide bewoners levert het gemengd wonen bovendien betaalbare woonruimte op in een bijzondere woonomgeving waar zij hun idealen kunnen nastreven.

Uit de individuele ervaringen van zowel begeleide als onbegeleide bewoners die in dit onderzoek zijn opgetekend, komt het beeld naar voren van mensen die tevreden zijn met hun woonplek en met de sociale dimensie ervan: het dagelijkse contact, de activiteiten, de praktische onderlinge hulp en het omzien naar elkaar. Men ziet de tekortkomingen van het eigen woonproject, maar kent ook de keerzijde van wonen in opvangvoorzieningen of in anonieme buurten, en komt overwegend tot een positieve slotsom.

Ook toont het onderzoek een aantal knelpunten. Bijvoorbeeld rond de (centraal georganiseerde) plaatsing van hen die ‘uit noodzaak’ in de projecten wonen, nadat ze eerder in opvang- of beschermd-wonenvoorzieningen verbleven en die afhankelijk zijn van hulp en begeleiding om (weer) (zelfstandige) woonruimte te bemachtigen. Een deel van hen is van meet af aan positief over de mogelijkheid om met anderen in een geheel te wonen.

Anderen zijn niet per se gemotiveerd voor zelfstandig wonen binnen een collectieve woonvorm en ook niet altijd in staat om bij te dragen aan het geheel, mochten zij dat al willen. Zij wonen in de projecten omdat er niet veel te kiezen valt: er zijn te weinig mogelijkheden om aan zelfstandige woonruimte te komen. Toch zouden hun woonwensen én hun vermogen om bij te dragen aan het collectief sterker meegewogen kunnen worden voorafgaand aan ‘plaatsing’ in een gemengd woonproject. Ook kunnen deze bewoners meer gericht worden gecoacht op het vinden van een rol in de woongemeenschap die bij hen past. Het tekort aan betaalbare woonruimte speelt ook bij mensen die vrijwillig kiezen voor deze projecten, de onbegeleide bewoners, soms een rol: dergelijke woonprojecten maken het mogelijk om (sneller) een plekje op de krappe woningmarkt te verwerven.

Door de toepassing van harde en zachte selectiecriteria door de huisvestingsorganisatie

of woningcorporatie worden potentiële bewoners die het alleen of hoofdzakelijk te doen is om woonruimte, er grotendeels 'uitgefilterd'. Ons onderzoek laat zien dat deze selectie op motivatie en bereidheid zich in te zetten voor de 'community' door alle betrokkenen als belangrijk wordt ervaren.

Het bewaren van de balans tussen actieve en inactieve bewoners vraagt veel aandacht; beloftes om actief deel te nemen in de woongemeenschap worden niet altijd nagekomen. Daarnaast zien we verschillen in belevingswereld die soms leiden tot ongemak en onderling onbegrip. Verder kan de vraag in hoeverre je toekomstige bewoners voorlicht over problemen zoals verslaving of psychische problematiek tot spanning leiden bij medebewoners. Het dilemma hier is de privacy: welke informatie geef je wel over de nieuwe burens en welke niet? Bovendien is het de vraag op welk moment je die informatie geeft: te vroeg informeren kan stigmatiserend werken. Een andere kwestie die speelt is het gewoon buurman of buurvrouw kunnen zijn en niet in de rol van hulpverlener geraken.

Bredere lessen

Het onderzoek levert een aantal lessen op voor gemeenten, woningcorporaties en aanbieders van zorg- en hulpverlening die willen werken aan inclusieve wijken. We noemen er hier enkele. De eerste cruciale les is dat je nooit moet werken zonder een sociaal beheermodel. Hiermee werk je aan een prettig en veilig woonklimaat voor alle bewoners. Idealiter wordt dat sociaal beheermodel ingevuld met een grote mate van zelfbeheer en geven de bewoners zelf hun onderlinge contacten en activiteiten vorm. Denk aan het onderhouden van het complex (gebouwen) en de omgeving (tuin), selecteren van toekomstige bewoners, organiseren van sociale activiteiten, stimuleren van contact en het zorg hebben voor elkaar. We zijn drie werkende structuren tegengekomen binnen dit sociaal beheer met een zo groot mogelijke ruimte voor het eigen initiatief van bewoners: de eerste betreft de woonvereniging waarvan alle bewoners lid zijn en die activiteiten ontplooit, de tweede het zogenoemde gangmakersmodel waarin een aantal bewoners een voortrekkersrol op zich neemt en als derde het bieden van korting op de huur in ruil voor het ondernemen van activiteiten met medebewoners of inzet voor de woongemeenschap. Deze benaderingen worden in de praktijk soms gecombineerd.

Een tweede les betreft het belang van het goed organiseren van de selectie van nieuwe bewoners via simpele maar stevige drempels en bij voorkeur met een belangrijke stem van de zittende bewoners in het selectieproces (recht van coöptatie). Een derde les is dat het belangrijk is de verwachtingen over het onderlinge contact niet te hoog te stellen, en oog te hebben voor de waarde van lichte, (schijnbaar) oppervlakkige contacten en de vriendschappelijke omgang met elkaar in de woonprojecten. Een vierde les is dat het bereiken van de sociale doelstellingen van de gemengde woonprojecten staat of valt met het bestaan van door de bewoners zelf georganiseerde activiteiten.

Als vijfde derde les komt duidelijk naar voren dat sociale professionals werkzaam voor (cliënten binnen) gemengde woonprojecten in veel gevallen meer zouden kunnen bijdragen aan community building, het versterken en aanmoedigen van verbindingen tussen mensen met het oog op sociale inclusie en gemeenschapsvorming. Begeleiders geven

bovendien aan dat zij soms hun cliënten intensiever zouden willen en moeten coachen op hun rol in de woongemeenschap. Maar ook zouden zij de andere bewoners kunnen helpen (de organisatie van) activiteiten zodanig op te zetten dat mensen met een beperking of een opvangachtergrond op een duurzame manier kunnen participeren. In de organisatie van de begeleiding zou hier meer aandacht aan besteed moeten worden: sociale professionals moeten de ruimte krijgen om een rol in community building op zich te nemen en ook daartoe gestimuleerd worden, onder andere via deskundigheidsbevordering.

Maatschappelijke opbrengsten

Gemengde woonprojecten leiden, samengevat, tot verschillende maatschappelijke opbrengsten. Allereerst dragen ze bij aan het individuele welbevinden van alle 'typen' bewoners. De meeste bewoners varen, naar eigen zeggen, wel bij het gemengde wonen: mensen waarderen de sociale contacten, het gevoel niet 'alleen' te wonen, de laagdrempelige onderlinge hulp. Veel bewoners waarderen de gezamenlijke activiteiten en het feit dat er sprake is van een niet standaard woonomgeving. Voor sommige bewoners draagt het wonen binnen de projecten bovendien bij aan zingeving. In de tweede plaats werken gemengde woonprojecten preventief; er is sprake van positieve sociale controle als 'early warning' voor terugval en overlast. In de derde plaats is er sprake van inclusie; de woonprojecten vormen plekken waar mensen uit de marge en/of mensen met een beperking ook welkom zijn en waar opening voor contact kan ontstaan. Ten vierde dragen de projecten bij aan meer doorstroming en zelfstandig wonen voor mensen uit opvang en beschermd wonen. Gemengde woonprojecten dragen in de vijfde plaats bij aan woningvoorraad voor reguliere starters, en tot slot dragen ze bij aan draagvlak in de buurt en wijk. Daarmee draagt gemengd wonen bij aan de verschuiving van 'Not in my backyard' naar 'Welcome in my backyard'.

Vervolg vragen

De woonprojecten laten zien hoe de ambitieuze maatschappelijke opdracht van het werken aan een inclusieve samenleving in de dagelijkse praktijk vorm kan krijgen. Ze laten ook zien hoe lastig dat soms is. Juist omdat deze projecten verder gaan dan contact met begeleiders, afgestemd vrijwilligerswerk of projecten gericht op bevorderen van onderling contact of contacten in de buurt. Wonen doe je altijd, en conflicten in de woonomgeving kunnen grote impact hebben op iemands welbevinden – net als een levendige, warme, veilige woonomgeving grote impact kan hebben overigens. Aandacht voor sterke kanten en knelpunten is van groot belang voor het functioneren van de onderzochte, maar ook van andere bestaande en nog te ontwikkelen projecten. En eveneens voor beantwoording van de (vervolg)vraag hoe de aanpak van gemengd wonen kan worden gebruikt om contact in gewone buurten en wooncomplexen te verbeteren, zodat deze ook een goed thuis worden voor mensen die een (nieuwe) start willen maken.

Gemengde woonprojecten staan sterk in de belangstelling. Eind 2017 werd de Innovatieprijs i-Opener voor het derde jaar op rij uitgereikt aan een project waar verschillende groepen mensen in een gemengde setting huisvesting hebben. Deze landelijke prijs gaat naar projecten die wonen en zorg combineren.² Na de Genderhof in Eindhoven, waar verschillende 'typen' spoedzoekers in een leegstaand verzorgingshuis zijn ondergebracht, en Startblok Riekerhaven in Amsterdam, waar jonge statushouders en andere jonge bewoners samen een community vormen, was het Utrechtse Majella Wonen – actief in de Ontwikkelwerkplaats – dit jaar aan de beurt. Uit landelijke verkenningen door Platform31 (Van der Velden, Tiggeloven & Wassenberg, 2016, update in 2017) naar gemengde woonprojecten en vervolgonderzoek naar projecten die zich specifiek richten op het bieden van een 'zachte landing in de wijk' aan mensen met een zorgvraag die zelfstandig(er) gaan wonen (Van Klaveren, Van Triest & Meijer, 2018) blijkt de grote animo van potentiële bewoners voor dit soort projecten: ze zitten allemaal vol, ongeacht of ze gesitueerd zijn in steden met een krappe woningmarkt of in meer landelijk gebied.

1.1 Opbrengsten Ontwikkelwerkplaats Gemengd Wonen

In de Ontwikkelwerkplaats Gemengd Wonen – een samenwerkingsverband van Stichting 't Groene Sticht, Stichting De Tussenvoorziening³, het Kenniscentrum Sociale Innovatie van Hogeschool Utrecht (de lectoraten Innovatieve Maatschappelijke Dienstverlening en Participatie, Zorg en Ondersteuning), woningcorporaties Portaal, Lister⁴, Abrona⁵, woonwerkgemeenschap Emmaus en Maarten Davelaar, zelfstandig onderzoeker en sociaal ontwikkelaar – bouwen sinds begin 2017 bewoners, professionals, bestuurders en onderzoekers aan kennis en wisselen zij ervaringen uit. De Ontwikkelwerkplaats is onderling leren en praktijkgericht onderzoek ineen.

Veel zorg- en opvangorganisaties, woningcorporaties en gemeenten toonden de afgelopen anderhalf jaar hun belangstelling voor de Ontwikkelwerkplaats en de Utrechtse projecten die daarin een rol spelen. Vaak omdat ze zelf voornemens zijn nieuwe woonprojecten te ontwikkelen of al vergevorderde plannen in die richting hebben en hun kennis willen vergroten en toetsen. Voor professionals en bestuurders van deze stakeholders is deze rapportage in eerste instantie geschreven. Maar ook geïnteresseerde bewoners zullen er hopelijk voldoende van hun gading in vinden. De Ontwikkelwerkplaats heeft niet alleen dit rapport opgeleverd. Daarnaast zijn er filmimpressies, artikelen en de uitkomsten van de landelijke conferentie Goede Buren van 26 januari 2018.⁶ Al deze informatie is terug te vinden op <https://www.onderzoek.hu.nl/Projecten/Gemengd-Wonen>.

2 De prijs is ingesteld door de koepel van woningcorporaties Aedes en het Kwaliteitscentrum Woningcorporaties Huursector.

3 De Tussenvoorziening biedt opvang, woon- en financiële begeleiding aan mensen die in een kwetsbare situatie verkeren.

4 Lister biedt ondersteuning en waar nodig ook huisvesting aan mensen met psychiatrische en/of verslavingsproblemen.

5 Abrona ondersteunt mensen met een verstandelijke beperking.

6 Georganiseerd vanuit de Ontwikkelwerkplaats door Portaal, Hogeschool Utrecht en De Tussenvoorziening, in samenwerking met de gemeente Utrecht en Platform31.

Het eerste jaar van de Ontwikkelwerkplaats heeft de betrokken bewoners en professionals nieuwe inzichten en leerpunten opgeleverd. Een aantal daarvan hebben hun weg al naar de praktijk gevonden: in een andere aanpak van de selectieprocedure, versterking van de communicatie binnen een project, of bevestiging van de noodzaak om in de begeleiding zaken anders aan te pakken. De bezoeken van bewoners en medewerkers aan elkaars projecten hebben daaraan bijgedragen.

1.2 Definitie gemengde woonprojecten

In de kern gaat het bij deze gemengde woonprojecten om mensen die een 'goede buur' voor elkaar willen zijn en om het creëren van een woonomgeving die mensen die dat nodig hebben, helpt bij het maken van een nieuwe start in de samenleving. Gemengd wonen definiëren wij als woonprojecten waarin verschillende groepen mensen doelbewust samen wonen, contact onderhouden en gezamenlijk activiteiten ondernemen. Het kan hierbij gaan om reguliere huurders met ex-dak- en -thuislozen, studenten met jongeren met een licht verstandelijke beperking, werkende jongeren met mensen met een psychi-

sche kwetsbaarheid of juist een waaier aan doelgroepen door elkaar waaronder ook ouderen en vluchtelingen.

1.3 Vijf Utrechtse projecten

In de Ontwikkelwerkplaats Gemengd Wonen staan vijf projecten centraal. Naast het voorloperproject 't Groene Sticht (van onder meer De Tussenvoorziening, Emmaus en Portaal) zijn dat Parana en Majella Wonen (beide initiatieven van De Tussenvoorziening en Portaal), Enik Recovery College (Lister) en De Biltse Grift (Abrona).

De keuze van deze projecten kwam 'organisch' tot stand: het idee om meer te leren van en te delen over de praktijk van gemengd wonen kwam vanuit het oudste project: 't Groene Sticht. De bij Parana en Majella Wonen betrokken organisaties De Tussenvoorziening en Portaal wilden graag ook die projecten een plaats geven in de werkplaats. In alle drie de projecten wonen ex-dak- en -thuislozen, die vaak ook kampen met problemen op andere gebieden: psychische of verslavingsproblemen. Enik kwam in beeld als voorbeeld van een project met zelfbeheer door mensen met psychische kwetsbaarheden, waar ook een start met gemengd wonen was gemaakt. De moederorganisatie van Enik, Lister, beschikte bovendien over ervaring met het wonen van cliënten in 'de wijk'. De Biltse Grift (Abrona) bracht als vijfde project met haar bewoners (jongeren met een licht verstandelijke beperking) een andere doelgroep binnen.

Gemengde woonprojecten zijn niet nieuw in Nederland. De stad Utrecht loopt echter voorop in het gemengd huisvesten van mensen met een achtergrond in dak- of thuisloosheid, al dan niet in combinatie met ernstige psychische problemen. De gemeente Utrecht ondersteunt deze ontwikkeling. Het initiatief tot de projecten, en ook overigens tot de Ontwikkelwerkplaats, is echter door de betrokken maatschappelijke organisaties zelf genomen.

1.4 Terminologie

Vaak, maar niet altijd, kan een onderscheid aangebracht worden tussen bewoners die vrijwillig kiezen voor het wonen in een dergelijk project en bewoners die er wonen uit een zekere noodzaak en een beroep moeten of kunnen doen op ondersteuning en/of zorg. Dit is een onderscheid tussen wat wij gaandeweg 'onbegeleide en 'begeleide' bewoners hebben genoemd. In de praktijk gaat dit onderscheid soms mank, want begeleide bewoners worden regelmatig onbegeleide bewoners. En ook moeten onbegeleide bewoners soms een beroep doen op ondersteuning van professionals (nog afgezien van de onderlinde informele steun en zorg die er is). Toch voldoet dit onderscheid in onze optiek – en in die van veel bewoners – door zijn 'neutrale' uitstraling beter dan het vaak gebruikte onderscheid tussen 'dragende' en 'vragende' bewoners, want dat gaat voorbij aan het streven om juist een collectief te bouwen met de talenten en inzet van alle betrokkenen, ongeacht hun achtergrond, beperkingen of verschil in vaardigheden. In de praktijk van de projecten zien we overigens dat de bewoners zelf vaak een pragmatische oplossing hanteren: bijvoorbeeld door onderscheid te maken tussen Portaal-huurders/bewoners en Tussenvoorziening-huurders/bewoners (Parana en Majella Wonen) of tussen 'de jongeren'

en 'de studenten' (De Biltse Grift). In hoofdstuk 2, waarin we ingaan op de onderzoeks-aanpak, komen we hier nog op terug.

In dit rapport spreken we vooral van gemengde woonprojecten, projecten gemengd wonen of gemengde woonvormen. We spreken liever niet van woonvoorzieningen, omdat dat suggereert dat het om een vorm van zorg en opvang gaat, terwijl in deze woonvormen het (zelfstandig) wonen vooropstaat, waarbij de bewoners bovendien grotendeels zelf zorgdragen voor activiteiten, afspraken en beheer. Naast gemengde woonprojecten is het door Platform31 gemunte 'magic mix'-projecten een veelgebruikte term. In dit rapport spreken we ook wel over mixprojecten.

1.5 Niet nieuw

De grote aandacht voor gemengd wonen is in relatief korte tijd ontstaan. Het eerste idee om het leren over gemengd wonen naar een hoger plan te brengen ontstond in 2013 bij het tienjarig bestaan van het woonproject 't Groene Sticht (Utrecht Leidsche Rijn), door de vaststelling dat dit voorbeeldproject ondanks alle erkenning en aandacht nog weinig navolging had gevonden. De laatste jaren zien echter overal, in vele gedaanten, gemengde woonvormen het licht.

Nieuw is het overigens niet, het idee van je kunnen optrekken aan medebewoners die veel of net even iets meer energie hebben en een stabiel levenspad hebben kunnen bewandelen. Als kleine onderstroom kent het een langere geschiedenis. Zo zijn er de Emmaus woon- en werkgemeenschappen, waarin mensen die een nieuwe start willen maken die kans geboden wordt. In woongroepen, in centraal-wonenprojecten, in levensbeschouwelijk geïnspireerde woongemeenschappen of kraakpanden; overal zijn wel voorbeelden te vinden van plekken waar mensen die wankel in het leven stonden of in de knel waren geraakt, (tijdelijk) onderdak konden vinden. Vanuit het 'altruïstisch overschot' (Tonkens, 2010; 2014) dat de samenleving rijk is werd aan (relatieve) en soms lastige vreemden in de directe woonomgeving een thuis geboden. Soms strak georganiseerd, soms min of meer per ongeluk zo ontstaan. Helemaal rimpelloos ging en gaat dat zelden. Maar daar stond – meestal – voldoende tegenover, voor alle betrokkenen.

1.6 De relevantie van onderzoek naar gemengd wonen

De Nederlandse samenleving verkeert in transitie. De klassieke verzorgingsstaat, waarin de overheid haar burgers verzorgde 'van de wieg tot het graf', wordt in rap tempo getransformeerd tot een participatiesamenleving, oftewel een 'doe-democratie'. Het wenkende perspectief is een samenleving waarin iedereen die dat kan, verantwoordelijkheid neemt voor zijn of haar eigen leven en omgeving. Daarbij beperkt de landelijke overheid zich meer en meer tot het stellen van kaders en het (vaak indirect) stimuleren van bepaalde ontwikkelingen of het 'aanjagen' van inzet rond bepaalde problemen (bijvoorbeeld personen met verward gedrag). Het adagium 'een actieve overheid zorgt voor een actieve samenleving', heeft – vanuit economische (bezuinigings)overwegingen en ideologische verschuivingen – plaatsgemaakt voor het idee dat de overheid de aanwezige kwaliteiten en kracht in 'de samenleving' het beste van dienst is door een grote stap terug te doen.

Het beleid wordt gedecentraliseerd naar gemeenten. Binnen gemeenten is de focus gericht op het schaalniveau van wijken en de buurten. Deze transformatie biedt ruimte aan initiatieven 'van onderop' waarbij burgers verantwoordelijkheid nemen voor elkaar: voor hun buurt, hun directe leefomgeving en voor hun burens. Maar zij legt ook druk op mensen, vraagt om affectieve burgers, die of ze willen of niet, kunnen of niet, voor hun omgeving en naasten moeten zorgen (Tonkens & Duyvendak, 2013).

Tegelijkertijd is de transitie gericht op 'ontzorgen en normaliseren'. Burgers die (tijdelijk) in een kwetsbare positie verkeren, dienen zo min mogelijk (of zo kort mogelijk) te worden opgevangen in een intramurale setting en zo snel mogelijk weer door te stromen naar zelfstandig wonen en op eigen benen te staan. Daartoe worden enerzijds – ook als bezuinigingsoperatie – intramurale voorzieningen afgebouwd (zo wordt onder andere het aantal opvangplekken en 'bedden' in de maatschappelijke opvang en in de geestelijke gezondheidszorg gereduceerd). Anderzijds worden in wijken en buurten mondjesmaat en nog vooral op de tast (kwartier maken, buurtcirkels en (andere) vormen van peer support) informele 'steunsystemen' ontwikkeld om kwetsbare burgers te ondersteunen om 'zo gewoon mogelijk en zo zelfstandig mogelijk' te leven in de wijk. Het ontwikkelen van een inclusieve leefomgeving in de wijken die informele ondersteuning biedt aan kwetsbare doelgroepen, staat nog in de kinderschoenen (Van Klaveren et al., 2018). Wel is er al de nodige informele, grotendeels vrijwillige ondersteuning, georganiseerd door bijvoorbeeld het welzijnswerk, buurtgroepen of levensbeschouwelijke verbanden, maar die is vaak niet heel zichtbaar en regelmatig ontbreken de lijnen met de formele zorg (zie onder andere Davelaar, Hurkens & Van Opstal, 2017).

Woonvoorzieningen voor kwetsbare doelgroepen, zoals opvang voor dak- en thuislozen, mensen met een (licht) verstandelijke beperking en mensen met een psychiatrische problematiek, hebben van oudsher een complexe relatie met de wijken en buurten waarin zij zich vestigen. De afgelopen decennia hebben in tientallen buurten wijkbewoners zich gezamenlijk verzet tegen de komst van deze kwetsbare mensen in hun wijk: 'Not in my backyard'. Verschillen tussen 'normale' buurtbewoners en mensen met een (tijdelijke) hulpvraag werden vaak uitvergroot en de nadruk lag vooral op de problematische kanten van gedrag van mensen met beperkingen of problemen. De praktijk liet vaak zien dat na opening dergelijke projecten zelden voor problemen zorgden en buurten zich overwegend tevreden toonden. Desalniettemin worden projecten na onrust en verzet nog steeds afgeblazen en worden kleinschalige locaties waar mogelijk bij voorkeur in stilte gerealiseerd, om onnodige stigmatisering en wat wordt gezien als onnodige onrust te voorkomen. Deels logisch: waarom zouden mensen met beperkingen of kwetsbaarheden zich in tegenstelling tot 'normale' burgers altijd als zodanig bekend moeten maken? Welk doel is daarmee gediend? En wie is normaal?

De initiatiefnemers van gemengde woonvormen waar kwetsbare groepen met anderen samenwonen, proberen de mechanismen van het NIMBY-syndroom om te keren. In deze woonvoorzieningen wordt geëxperimenteerd met nieuwe aanpakken waarbij verschillende categorieën bewoners – draagkrachtigen en kwetsbaren (oftewel 'vragers en dragers') – doelbewust bij elkaar gaan wonen en verbindingen met elkaar aangaan. Dat zou moeten

bijdragen aan de re-integratie en inclusie van bepaalde groepen in de maatschappij en aan individueel herstel. Want onderzoek laat zien dat zelfstandig wonen in de wijk van mensen die voorheen in collectieve opvang- of zorgvoorzieningen woonden, problemen als eenzaamheid en gebrek aan perspectief op bijvoorbeeld zinvolle participatie niet wegneemt.

Het experimenteren met gemengde woonvormen is dus relevant gelet op doelen rond participatie, zelfredzaamheid, herstel en inclusie die – in wisselende mate en met de nodige nuancerings- en verschillen in interpretatie – door overheid, maatschappelijke instellingen en cliënten(organisaties) gedeeld worden. Ook is het relevant met het oog op het betaalbaar en toegankelijk houden van de intensievere vormen van zorg (zoals beschermd wonen).

In aanvulling daarop kan nog een andere prangende maatschappelijke opgave genoemd worden: de noodzaak om voldoende en betaalbare woningen beschikbaar te hebben voor starters op de woningmarkt én voor hen die een nieuwe start in de samenleving moeten maken. De schaarste en groei van prioritaire groepen enerzijds en overvloed aan leegstand anderzijds (lege kantoren en (tijdelijk) te ontwikkelen nieuwbouwlocaties in steden), vragen om onorthodoxe en relatief snel te realiseren woonconcepten. De huisvestingsopgave rond vluchtelingen mag dan verminderd zijn, gemeenten en woningcorporaties hebben een breed scala aan 'bijzondere doelgroepen' te huisvesten en een beschermd thuis te geven in de wijk. Daarvoor moet een deel van de 30.000 mensen die nu gebruikmaken van beschermd wonen weer zelfstandig in de wijk wonen en moeten mensen die opvang nodig hebben zo snel mogelijk weer zelfstandige woonruimte kunnen betrekken. Woningcorporaties en gemeenten staan sowieso in steeds meer regio's voor de taak om op korte termijn de voorraad betaalbare huurwoningen te vergroten, voor alle categorieën woningzoekenden.

Maar hoe krijgt het 'goede burens zijn' in de praktijk vorm? Gaat dat mengen wel altijd goed? Wat werkt wel en wat juist niet? En welke lessen vallen er te trekken voor verbetering van bestaande en nog te starten projecten? Kunnen deze speciale projecten bovendien een impuls geven aan het creëren van 'inclusieve' wijken? Dat verkennen we in dit rapport.

In dit hoofdstuk bespreken we in kort bestek de vraagstelling van het onderzoek en de manier waarop het is uitgevoerd. Ook geven we een overzicht van de aantallen deelnemers/respondenten binnen de verschillende onderzoeksonderdelen.

2.1 Vraagstelling

Met de centraal gestelde vraag ‘welke lessen kunnen er worden getrokken uit vijf Utrechtse projecten voor gemengd wonen en enkele referentieprojecten?’ ligt de nadruk op het verzamelen van verdiepende informatie omtrent de ervaringen van bewoners en betrokken medewerkers binnen dergelijke woonprojecten. Om deze reden is er gekozen voor een praktijkgerichte aanpak bestaande uit een combinatie van kwalitatieve onderzoeksmethoden: ontwikkelwerkplaatsen waarin samen met de praktijk op participatieve wijze wordt geleerd van elkaar, individuele diepte-interviews met begeleide en onbegeleide bewoners, medewerkers, enkele bestuurders en projectleiders en focusgroepen, interviews bij en documentanalyse van referentieprojecten, informele gesprekken en literatuurstudie.

De breed geformuleerde centrale vraag is opgedeeld in meerdere richtinggevende vragen. In grote lijnen hebben we te leren lessen verzameld rond de volgende thema's:

- 1 Hoe wordt in gemengde woonprojecten in de dagelijkse praktijk vormgegeven aan beleidsconcepten zoals eigen kracht, participatie, eigen regie en zelfbeheer, en wat is hierin de rol van de sociale professional?
- 2 In hoeverre slagen deze woonprojecten erin ‘natuurlijke’, informele en steunende sociale verbanden te bewerkstelligen?
- 3 Wat is het effect van gemengd wonen op participatiegraad, zelfredzaamheid, ervaren kwaliteit van leven en sociale contacten?
- 4 Wat is de aard, intensiteit, frequentie en duurzaamheid van de contacten tussen de diverse bewoners?
- 5 Wat is de rol van sociale professionals in de gemengde woonprojecten en wat zien zij als hun rol in het leggen van contacten tussen bewoners?
- 6 Wat is een goede ‘mix’ wat betreft omvang en kenmerken van de woonprojecten en de verhouding tussen de verschillende bewonersgroepen daarbinnen?
- 7 Welke selectiemechanismen en procedures worden gehanteerd rond nieuwe bewoners en hoe effectief lijken deze?
- 8 Wat valt er te zeggen over de balans (en vloeiende overgangen) tussen vrijheid, vrijblijvendheid, afstand enerzijds, en verplichtingen, verantwoordelijkheid, kadering anderzijds?
- 9 Hoe geef je sturing aan gemengde woonprojecten en welke beheerconstructies lijken het passendst?

Deze deelvragen worden beantwoord vanuit verschillende perspectieven, te weten: begeleide en onbegeleide bewoners, medewerkers (persoonlijk begeleiders en ondersteuners), bestuurders en initiatiefnemers van gemengde woonprojecten. In dit onderzoek wordt

gesproken van begeleide en onbegeleide bewoners: de eerstgenoemde groep behelst bewoners die op basis van een beschikking of zorgindicatie professionele ondersteuning krijgen bij het zelfstandig (leren) wonen in de samenleving. Het kan gaan om herstellende en/of re-integrerende burgers met een psychische kwetsbaarheid of met een achtergrond in de psychiatrie, verslavingszorg of maatschappelijke opvang. En het kan gaan om personen met een verstandelijke beperking. Onder onbegeleide bewoners vallen personen die geen professionele ondersteuning krijgen, niet wonen binnen het woonproject op basis van een beschikking of een zorgindicatie. In veel gevallen wordt er dan in de literatuur gesproken van reguliere bewoners of dragende bewoners (Van der Velden et al., 2016), en door bewoners zelf bijvoorbeeld in termen van 'Portaalbewoner' – bewoner die een woning huurt van woningbouwcorporatie Portaal.

2.2 Literatuuronderzoek

Gemengde woonprojecten zijn geen nieuwe en op zichzelf staande verschijnselen. Ze komen voort uit en functioneren binnen bredere politieke, maatschappelijke, economische, sociale en demografische ontwikkelingen. Het onderzoek waar deze rapportage verslag van doet is vooral empirisch en praktijkgericht geweest: hoe functioneren de projecten vanuit de optiek van bewoners en direct betrokken professionals? Welke lessen vallen eruit te leren? De insteek is daarbij ook geweest om te kijken hoe in de praktijk vorm wordt gegeven aan beleidsconcepten waarmee overheden op maatschappelijke ontwikkelingen reageren en hoe zij deze proberen bij te sturen. In ons beknopte literatuuronderzoek gaan we in op studies naar maatschappelijke ontwikkelingen op het gebied van zorg, welzijn, wonen en wijkontwikkeling. Enkele centrale begrippen in het literatuuronderzoek zijn vermaatschappelijking, burgerschap, inclusie, participatie, zelforganisatie en burgerinitiatieven, gemengde wijken en de transformatie van het sociaal werk. Inzichten vanuit de literatuur fungeren als fundering van het onderzoek en hebben bijgedragen aan de ontwikkeling van de vragenlijsten. Daarbij is gebruikgemaakt van theoretische literatuur, onderzoeksliteratuur en praktijkliteratuur (Aveyard, 2014). Daarnaast hebben bevindingen uit literatuur, waaronder eerder door anderen verricht onderzoek, ons geholpen de onderzoeksvragen te beantwoorden en resultaten uit de interviews te waarderen (te bevestigen dan wel te nuanceren).

2.3 Referentieprojecten

Voordat de dataverzameling bij de Utrechtse gemengde woonprojecten startte, is over vijf andere projecten informatie verzameld. Het zijn niet uitsluitend gemengde woonprojecten, maar ze richten zich wel allemaal op inclusie via huisvesting of in de woonomgeving. Aan de hand van een interview met een projectleider/vertegenwoordiger en een documentanalyse (verslagen, beleidsstukken) van elk project is een beeld geschetst van de ervaringen binnen deze 'referentieprojecten': Genderhof in Eindhoven, Socius De Saffier in Utrecht, Socius Plan Einstein in Utrecht, Discus Wonen/Housing First in Amsterdam, Wijk en Participatie (WeP) in Amersfoort. Items waarop we ons hebben gericht zijn de rol van de initiatiefnemers en betrokken organisaties, (eventuele) selectieprocedures, de

samenstelling van de bewonersgroep, begeleiding en beheer van het project. De kennis en ervaringen aldaar hebben we meegenomen in de ontwikkelwerkplaatsen, in de interviews en focusgroepen. Ook versterkt de opname van deze vijf extra projecten in ons onderzoek de overdraagbaarheid van de ervaringen uit de vijf kernprojecten naar andere, bestaande en nieuw op te starten gemengde woonprojecten.

2.4 Ontwikkelwerkplaatsen en participatief onderzoek

Een ontwikkelwerkplaats is gebaseerd op het concept van de Community of Practice (Wenger-Trayner, 2015). Deelnemers aan een ontwikkelwerkplaats delen met elkaar eenzelfde functie, deskundigheid, rol of belang en komen gedurende een (onderzoeks)project meerdere malen bijeen opdat bestaande kennis en ervaringen gedeeld worden en nieuwe kennis en ervaring opgedaan en verdiept worden. Dit proces bedient zowel het onderzoek als de praktijk. Onderzoeken en leren van elkaar gaan hand in hand. Het onderzoek heeft daardoor een participatief karakter gekregen (Smaling, 2009). Tijdens de ontwikkelwerkplaatsbijeenkomsten ontstonden spontane gesprekken en uitwisseling van ervaringen tussen begeleide en onbegeleide bewoners en medewerkers van verschillende deelnemende gemengde woonprojecten. Van deze spontane gesprekken zijn veldnotities gemaakt door de aanwezige onderzoekers.

Binnen de ontwikkelwerkplaats Gemengd Wonen namen steevast bewoners van de betrokken Utrechtse projecten deel alsmede medewerkers van hieraan verbonden zorg- dan wel welzijnsorganisaties: de locaties Parana en Majella Wonen die onderdeel zijn van De Tussenvoorziening, De Biltse Grift als onderdeel van Abrona, Enik Recovery College als onderdeel van Lister en 't Groene Sticht.

Deelnemers aan de terugkerende ontwikkelwerkplaatsen bestonden naast de bewoners uit medewerkers (begeleidend personeel) en stakeholders (coördinatoren, teamleiders). Beoogde en gerealiseerde deelname betrof ten minste tien bewoners per ontwikkelwerkplaatsbijeenkomst waarvan telkens twee bewoners per gemengd woonproject, twee medewerkers per gemengd woonproject en enkele stakeholders. Onderzoekers en facilitators tellen we niet mee als leden van de ontwikkelwerkplaats, omdat zij procesondersteunend zijn ten behoeve van het verzamelen en verwerken van bewonerservaringen en ervaringen van medewerkers. Naast een vaste groep ontwikkelwerkplaatsdeelnemers namen incidenteel, op uitnodiging, gasten deel aan de bijeenkomsten (studenten van Hogeschool Utrecht, opleiding Communication Media Design, studentonderzoekers van Hogeschool Utrecht, opleiding Sociaal Pedagogische Hulpverlening). In totaal hebben er zes ontwikkelwerkplaatsbijeenkomsten plaatsgehad, beurtelings mede georganiseerd door bewoners van een van de deelnemende gemengde woonprojecten. Gaandeweg het project heeft Enik Recovery College wegens omstandigheden verstek moeten laten gaan bij de ontwikkelwerkplaatsbijeenkomsten. Van de vier overgebleven deelnemende gemengde woonprojecten schommelde de opkomst; soms meer dan beoogd, soms minder, gemiddeld tussen de 20 en 25 personen. Er deden zo'n 35 unieke personen mee.

2.5 Interviews en gesprekken

Op vier verschillende manieren zijn via interviews en gesprekken gegevens verzameld:

- 1 Individuele diepte-interviews met respondenten op afgesproken momenten (meestal in de thuissituatie). Dit betroffen zowel begeleide en onbegeleide bewoners (N=29) en een groepsgesprek met begeleide bewoners (N=3) en een groepsgesprek met onbegeleide bewoners (N=4), wat leidt tot in totaal 36 interviews met bewoners (zie figuur 2.1). Daarnaast zijn interviews gehouden met bestuurders en projectleiders (N=7).
- 2 Korte, terloopse gesprekken met begeleide en onbegeleide bewoners vonden plaats tijdens koffiemomenten en ontmoetingen in de wandelgangen of buurtplein of buurttuin.
- 3 Focusgroepen met medewerkers van organisaties werkzaam binnen de deelnemende gemengde woonprojecten (N=12).
- 4 Twee (socratische) groepsgesprekken met medewerkers (begeleiders) en bestuurders van verschillende organisaties: zowel gemeente, zorginstellingen als woningbouwcorporaties (N=24).

De respondentengroep van begeleide en onbegeleide bewoners is het omvangrijkst vanwege de focus van dit onderzoek op de ervaringen van bewoners.

Interviews zijn afgenomen met behulp van een half-gestructureerde itemlijst. Deze itemlijsten zijn inhoudelijk afgestemd op de respondentengroep. Items voor de interviews met bewoners betroffen: beweegredenen en verwachtingen rond gemengde woonprojecten, contacten en interacties met bewoners binnen het project, contacten en interacties met bewoners in de wijk, de rol van medewerkers en woonvereniging binnen gemengde woonprojecten.

Met medewerkers en begeleiders werkzaam in de maatschappelijke opvang, de geestelijke gezondheidszorg, verstandelijke gehandicaptenzorg en een woonbegeleider werkzaam voor een woningcorporatie zijn focusgroepbijeenkomsten gehouden. Een focusgroep is een goede manier om verschillende percepties omtrent het gemengd wonen en de rol van medewerkers in dat geheel te bestuderen (Evers & De Boer, 2007). De deelnemers hebben elkaar kunnen beïnvloeden en nieuwe aandachtspunten voor het onderzoek aan het licht gebracht. In drie focusgroepen van ieder vijf medewerkers werd een dialoog gevoerd rondom onderwerpen als: voorlichting, wooncarrière (selectie, procedure, verloop), begeleiding, ontmoeten en begrijpen, omgeving (wijk), de mix. Voorafgaand aan de ontwikkelwerkplaatsbijeenkomsten zijn interviews met vertegenwoordigers van referentieprojecten gevoerd en documenten over die projecten bestudeerd. Deze eerste verkenning heeft bijgedragen aan het opstellen van itemlijsten voor de interviews met de bewoners van de Utrechtse gemengde woonprojecten. In volgorde werden respectievelijk de individuele interviews met bewoners, focusgroepen met medewerkers en individuele interviews met bestuurders en projectleiders uitgevoerd.⁷ Ook informele gesprekken waren onderdeel van de dataverzameling: tijdens de Ontwikkelwerkplaatsbijeenkomsten voerden de onderzoekers diverse korte gesprekjes met de deelnemende bewoners (grotendeels andere dan zij die meewerkten aan de individuele diepte-interviews). Deze informele gesprekken zijn van waarde, want leverden aanvullende en bevestigende gegevens op voor het onderzoek.

Figuur 2.1: Overzicht georganiseerde diepte-interviews bewoners

	't Groene Sticht	Parana	Majella Wonen	De Biltse Grift	Enik	
Begeleide bewoners	5	3	4	3	0	15
Onbegeleide bewoners	5	7	3	2	4	21
Totaal	10	10	7	5	4	36

2.6 Omgaan met data

Verwerking en analyse van de ruwe data

De individuele diepte-interviews met bewoners zijn opgenomen met voicerecorder en merendeels woordelijk getranscribeerd dan wel genotuleerd en samengevat. De interviews met focusgroepen zijn genotuleerd en samengevat. Van de discussies en feedback verkregen tijdens de ontwikkelwerkplaatsbijeenkomsten zijn aantekeningen gemaakt. Transcripten, notulen en samenvattingen worden bewaard volgens de richtlijnen van het project GOOD (Goed Omgaan met OnderzoeksData) van Hogeschool Utrecht.

⁷ Vanwege de leesbaarheid is in sommige citaten uit interviews de spreektaal licht aangepast, maar alleen als inhoud, betekenis en strekking van het citaat er niet door veranderde.

De interviewdata zijn stapsgewijs geanalyseerd aan de hand van vooraf gestelde categorieën zoals in de itemlijst zijn bepaald. Bestaand onderzoek, voorgesprekken plus literatuurstudie en documentanalyse van referentieprojecten hebben geleid tot de itemlijst en de categorieën.

Waarde(ring) van de data en resultaten

Ondanks het kleinschalige en regionale karakter van het onderzoek zijn de resultaten overdraagbaar en bruikbaar voor andere gemengde woonprojecten (extern valide waarde). De overdraagbaarheid is nagestreefd met behulp van literatuurstudie naar ontwikkelingen in en ervaringen omtrent inclusief wonen (gemengd wonen) en door het betrekken van vijf referentieprojecten verspreid over het land. Resultaten van onderhavig onderzoek zijn niet een op een te vertalen naar andere bestaande en nieuw op te starten gemengde woonprojecten. Wel kunnen de geleerde lessen worden meegewogen in keuzes rond het inrichten van nieuwe dan wel bij te stellen processen binnen bestaande gemengde woonprojecten.

Naast het nastreven van de overdraagbaarheid van de resultaten, dienen we ook aandacht te besteden aan democratische en dialogische validiteit (Anderson & Herr, 1999, 2015; Van der Donk & Van Lanen, 2015). Door in gesprek te gaan met collega-onderzoekers, bewoners van gemengde woonprojecten en andere betrokkenen – coördinatoren, projectmedewerkers en bestuurders van zorginstellingen en woningbouwcorporaties – en door het inschakelen van een klankbordgroep is de democratische en dialogische validiteit van het onderzoek verhoogd. Binnen ontwikkelwerkplaatsen ontstaat door de terugkerende participatie van bewoners en medewerkers een proces van valideren: deze deelnemers bevestigen, weerspreken of vullen verzamelde data en tussentijdse resultaten aan. We bieden deelnemers de ruimte mee te werken en mee te groeien met het onderzoek en het onderzoeksthema, mede dankzij de bezoeken die zij brachten aan elkaars gemengde woonproject. Dergelijke opbrengsten zijn kenmerkend voor actieonderzoek, waarvan de ontwikkelwerkplaats een variant is.

3 INZICHTEN EN ONTWIKKELINGEN ROND WONEN EN INCLUSIE

Als opmaat voor het presenteren van onze bevindingen gaan we aan de hand van eerder onderzoek en beleidsadviezen in op een aantal zaken, zonder volledig te willen zijn. Specifiek over gemengde woonprojecten is nog maar weinig geschreven, daarom bespreken we in dit hoofdstuk vooral ook uitkomsten uit onderzoek naar onderwerpen die raakvlakken hebben met gemengd wonen, zoals vermaatschappelijking van de zorg, community building, sociale inclusie in wijken en buurten en verwante collectieve woonvormen. We schetsen de belangrijkste ontwikkelingen rond wonen en inclusie, gaan in op problemen die gesignaleerd worden bij het in de praktijk brengen van uitgangspunten en concepten en verkennen op welke wijze deze problemen volgens onderzoekers en experts vermindert kunnen worden. We plaatsen daarmee de uitkomsten uit ons onderzoek en de lessen die we daaruit trekken in een breder perspectief.

3.1 Onderzoek naar gemengde woonprojecten

Over gemengde woonprojecten zoals deze in dit rapport centraal staan, is nog maar weinig geschreven, behoudens enkele belangrijke uitzonderingen: de verkenningen van Platform31 (Van Klaveren, Van Triest & Van der Velden, 2018; Van der Velden, Tiggeloven & Gelinck, 2017; Van der Velden, Tiggeloven & Wassenberg, 2016) bevatten meerdere projectbeschrijvingen (aan hand van documentenanalyses en interviews met projectleiders) die vergeleken worden. Verder zijn er afzonderlijke projectbeschrijvingen, meest van initiatiefnemers en projectleiders van de projecten. Het Expertisecentrum Flexwonen verzamelt en deelt daarnaast informatie over flexibele en tijdelijke huisvestingsoplossingen. Daar zitten ook gemengde woonprojecten tussen.⁸ 't Groene Sticht is als een van de oudste gemengde woonprojecten wel uitgebreid beschreven (Kluft & Metz, 2010), recentelijk in het kader van het Europese project InnoSI (Fermin, Christiansson, Van Doorn & Van Beek, 2016). Van meer diepgaand onderzoek naar de ervaringen van bewoners en bij de dagelijkse gang van zaken betrokken professionals is voor zo ver bekend geen sprake. De publicaties van Platform31 laten zien dat wooncomplexen waar verschillende groepen gemengd gehuisvest zijn, bijdragen aan kansen voor 'outsiders' op de krappe (sociale) woningmarkt. Ze bieden via vaak kleine en tijdelijke woonruimte 'tussenoplossingen' voor allerlei groepen die met spoed op zoek zijn naar een dak boven het hoofd: arbeidsmigranten, erkende vluchtelingen, mensen die intramurale instellingen verlaten, maar ook studenten, werkende jongeren en gescheiden mensen die snel een woning nodig hebben (Van der Velden et al., 2017). Een inventariserende vergelijking van 15, wat Platform31 noemt 'magic mix'-projecten, laat zien dat:

- de bezettingsgraad steeds hoog is (90 procent of hoger), waarschijnlijk door de mix van groepen;
- in alle projecten zowel 'dragende' als 'vragende' bewoners wonen;
- 'bewoners met te zware problemen, zoals verslavingsproblemen of complexe psychische nood, worden geweerd of geclusterd worden gehuisvest met begeleiding op maat;
- er bijna steeds sprake is van tijdelijk verblijf, van een paar weken tot een paar jaar. Het

8 <http://flexwonen.nl/>

verblijf is bovendien vaak voorwaardelijk: aan mensen die zich niet aan de woonregels houden kan 'relatief gemakkelijk de deur gewezen worden';

- de labeling van het project belangrijk is voor de acceptatie in de buurt;
- beheerkosten van de projecten lager zijn dan gebruikelijk ondanks intensiever beheer: initiatiefnemers werken met nieuwe beheerformules, met een rol voor zelfbeheer (Van der Velden et al., 2017: 8).

Welke mix van doelgroepen het meest succesvol is, kan niet gezegd worden: er is 'geen ideaal recept voor de mix. In de meeste projecten blijven de partijen zoeken naar een juiste mengvorm. Om deze zoektocht op een goede manier te doorlopen zijn selectie bij de poort en een bepaalde mate van *social engineering* noodzakelijk' (Van der Velden et al., 2017: 8). In een vervolgonderzoek bekeek Platform31 aan de hand van tien woonprojecten of het doelbewust gemixt huisvesten van bewoners ondersteunend is voor het weer zelfstandig wonen van mensen met een psychische kwetsbaarheid zoals uitstromers uit beschermd wonen en de maatschappelijke opvang (Van Klaveren et al., 2018). Ook uit deze verkenning blijkt dat formules voor een 'juiste' invulling van de mix ontbreken. De bijdrage van de onderzochte projecten aan 'een zachte landing in de wijk' voor mensen afkomstig uit de opvang en beschermde woonvormen ligt op vier gebieden:

- via betaalbare wooneenheden bijdragen aan (het versnellen van) de uitstroom uit beschermd wonen;
- het experimenteren met het verschuiven van formele naar informele ondersteuning;
- het kunnen meedoen aan activiteiten of het op zich nemen van beheertaken zorgt voor dagstructuur en motiveert mensen;
- door buurt- en complexmanagement bijdragen aan sociale cohesie in de groep bewoners en aan draagvlak in de buurt (Van Klaveren et al., 2018: 7).

De casestudies over 't Groene Sticht beschrijven hoe in dit woon-werkbuurtje is gewerkt aan het realiseren van drie doelen:

- 1 Bewijzen dat het mogelijk is om verzet tegen voorzieningen voor daklozen tegen te gaan door de volgorde om te draaien: eerst die voorzieningen creëren en daarna er de buurt bij te betrekken;
- 2 Werken aan herstel en integratie van dak- en thuisloze mensen door basisvoorzieningen (huisvesting, werk en sociale steun) te organiseren, in combinatie met beperkte professionele ondersteuning;
- 3 Bewijzen dat het mogelijk is een gemengde en solidaire buurt te bouwen en te behouden waar mensen omzien naar elkaar en elkaar steunen als dat nodig is (Fermin et al., 2016: 7).

De onderzoekers concluderen dat deze doelstellingen grotendeels behaald zijn. De 'constructief-kritische' opstelling van bewoners en medewerkers van de verschillende participerende organisaties zorgt voor het blijven zoeken naar organisatorische verbeteringen en veel aandacht voor het sociale functioneren van het project. Twee verwachtingen bleken

te hoog gesteld: ten eerste is het binnen het project creëren van werkgelegenheid voor de mensen uit de opvang maar ten dele gelukt. Ten tweede is de gemeenschapsopbouw lastiger gebleken dan de stichters voor ogen hadden. Steun van een betaalde coördinator blijft noodzakelijk om het sociale proces te ondersteunen en af en toe bij te sturen. Desalniettemin concluderen de onderzoekers dat de informele ondersteuningsstructuur voor de meer kwetsbare buurtbewoners een van de belangrijkste maatschappelijke opbrengsten is van 't Groene Sticht (Fermin et al., 2016).

3.2 Weer thuis: streven naar een inclusieve samenleving

Er is een sterke beweging gaande om kwetsbare burgers zo zelfstandig mogelijk te laten wonen in plaats van in instellingen en beschermde woonvormen. De laatste jaren geven overheden en maatschappelijke organisaties in de zorg en opvang daar sterke impulsen aan. Over de noodzaak en wenselijkheid van de zogenoemde vermaatschappelijking van zorg en ondersteuning van kwetsbare mensen – of die nu een beroep doen op de maatschappelijke opvang, geestelijke gezondheidszorg, gehandicaptenzorg of ouderenzorg – bestaat een brede consensus. Dit moet bijdragen aan het streven naar volwaardig burgerschap van kwetsbare mensen (Van Gennep, Van der Lans, Van der Linde, Post & Van Trigt, 2014; Schuurman, 2014). Galesloot en Harrewijn (1999) spraken in dat verband al veel eerder over 'burgerschap in de rafelrand'. Van cliënten (weer) burgers maken, dat is samenvat het streven van het burgerschapsparadigma (Hollander & Wilken, 2011). Inbedding van zorg in de samenleving, versterking van zelfregie van burgers die zorg of ondersteuning ontvangen en het aanspreken van de eigen kracht van kwetsbare burgers en hun sociale omgeving zijn geleidelijk aan de nieuwe uitgangspunten geworden (Commissie toekomst beschermd wonen, 2015; Dannenberg, 2018; Van Weeghel, 2010). Maar ondanks die consensus verloopt de vermaatschappelijking van zorg en ondersteuning langzaam. Nederland kent in vergelijking met andere landen nog steeds relatief veel plekken voor mensen in klinieken en instituties. Ook gaat het met de preventie nog steeds moeizaam: mensen worden te laat geholpen, waardoor onder meer psychosociale problemen vaak onnodig verergeren. Het bekostigingssysteem en de organisatie van de Nederlandse maatschappelijke zorg leidt ertoe dat er pas voldoende ondersteuning beschikbaar komt als de problemen groot zijn geworden. En dan is de gekozen oplossing relatief vaak 24 uurszorg in een voorziening (Commissie toekomst beschermd wonen, 2015).

Voorwaarden voor wonen in gewone wijken

Toch is de ontwikkeling naar (versterking van) ambulante begeleiding en lichtere woonvormen in relatie tot afbouw van de zogenoemde intramurale capaciteit onmiskenbaar aan de gang. Kwetsbare burgers gaan meer en meer in 'gewone' wijken wonen. Dat betekent bijvoorbeeld dat de 'bedden capaciteit' voor mensen met een ernstige psychische aandoening (EPA) en mensen met een licht verstandelijke beperking (LVB) wordt afgebouwd.

Hetzelfde geldt voor beschermd woonvoorzieningen.⁹ Overigens groeide juist tot 2013 het beschermd wonen sterk, onder meer door de instroom van mensen die eerder basale opvang kregen of grotendeels van zorg verstoken waren. De voorziene afname van intensieve vormen van 24 uurszorg is, zo is het uitgangspunt, 'geen doel op zich, maar een resultaat van een beter functionerend stelsel van beschermd woonplekken met flexibele begeleiding en behandeling waar nodig' (Commissie toekomst beschermd wonen, 2015). Tegelijkertijd erkent de commissie, onder leiding van Erik Dannenberg, de kloof tussen haar visie en de huidige praktijk en waarschuwt ze tegen het overhaast opheffen van faciliteiten voor beschermd wonen. De commissie hanteert een overgangstermijn van zo'n 15 jaar voor wat zij noemt 'de overgang van beschermd wonen naar een beschermd thuis'. De commissie geeft acht, door gemeenten, organisaties, professionals en (vertegenwoordigers van) kwetsbare burgers breed onderschreven voorwaarden voor die overgang:

- versterken van zelfmanagement, ervaringsdeskundigheid en informele zorg;
- garanderen van langdurige begeleiding met flexibele intensiteit;
- ondersteuningscontinuüm voor herstel en participatie;
- een breed arsenaal van woonvarianten;
- beschikbare en betaalbare wooneenheden;
- laagdrempelige toegang tot zorgfuncties;
- duurzame samenwerking tussen gemeenten en zorgverzekeraars;
- borgen van kwaliteit en vraaggerichtheid van ondersteuning.

De adviezen van de commissie-Dannenberg zijn inmiddels in verschillende vervolginiciatieven omgezet: zo worden overal in Nederland lokaal en vooral regionaal afspraken gemaakt over 'structurele uitstroom' uit voorzieningen voor beschermd wonen en opvang, op de nodige plekken ondersteund door het actieprogramma 'Weer Thuis!'.¹⁰

Het recht op inclusie

Het streven naar het opnemen van mensen die 'anders' zijn in de maatschappij heeft in het concept van de inclusieve samenleving een sterke bondgenoot gekregen. In wetenschappelijke discussies is de zoektocht naar wat inclusie precies is, hoe je het meet, waar het om gaat, welke dynamieken er spelen, enzovoorts, nog volop aan de gang. Ondertussen is inclusie in Nederland al wel een opdracht geworden voor alle bestuurslagen en maatschappelijke partners. Het is een zeer algemeen concept dat langzaam maar zeker invulling krijgt. De inclusieve samenleving is te omschrijven als 'de situatie

9 Het arrangement beschermd wonen is vaak een 'all inclusive' begeleiding. Het pakket bestaat uit wonen, hotelmatige voorzieningen, eten/drinken, 24 uur beschikbare begeleiding, persoonlijke verzorging, welzijnsactiviteiten en dagbesteding. Behandeling valt daarbuiten. Beschermd wonen vindt meestal plaats in kleinere of middelgrote groepsvoorzieningen en is bestemd voor personen met psychische of psychosociale problemen die niet in staat zijn zich op eigen kracht te handhaven in de samenleving (zie Commissie toekomst beschermd wonen, 2015 en Rijksoverheid, 2014).

10 Een initiatief van Aedes, Vereniging van Nederlandse Gemeenten, Leger des Heils, Federatie Opvang (mede namens RIBW Alliantie en GGZ Nederland), ondersteund door onder andere de ministeries van VWS en BZK.

waarin iemand geen obstakels ervaart om mee te kunnen doen aan de samenleving en specifieke maatregelen voor mensen met een beperking vrijwel niet nodig zijn. Het betekent dat iedereen ongeacht zijn achtergrond of huidige situatie er als vanzelfsprekend bij hoort, ervaart dat hij welkom is en contact kan maken met zijn omgeving' (Schuurman & Nass, 2015). Nationaal en internationaal zijn talrijke pogingen ondernomen om tot een heldere conceptualisering van sociale inclusie te komen, hetgeen nodig is om een vertaling te kunnen maken naar praktijken die bijdragen aan sociale inclusie (Schuurman & Van der Zwan, 2009; Martin & Cobigo, 2011; Cobigo, Ouellette-Kuntz, Lysagt, & Martin, 2012; Vosters, Petrina, & Heemskerk, 2013; Simplican, Leader, Kosciulek, & Leahy, 2015). Duidelijk is dat inclusie moet plaatsvinden zowel via het kunnen ontwikkelen van interpersoonlijke relaties als via participatie in de maatschappij en dat beide domeinen samenhangen en elkaar overlappen (Simplican et al., 2015). Culturele, juridische en economische barrières moeten uit de weg worden geruimd. Het door Nederland geratificeerde VN-Verdrag inzake de rechten van personen met een handicap belichaamt het recht van mensen om volwaardig mee te kunnen doen in de samenleving en onderstreept het belang van een inclusieve samenleving (VN, 2006). Dit VN-verdrag, dat gaat over handicaps in brede zin, stelt een moreel en juridisch kader. Het is wenselijk en goed om iedere burger de rechten te geven om te participeren in de samenleving. Die rechten zijn echter beperkt afdwingbaar en vormen geen waarborg tegen uitsluiting van mensen met een handicap van deelname aan het sociale, culturele en economische verkeer (Koh, 1999; Donoho, 2006). Maar Nederland heeft zich met de ratificatie wel verplicht werk te maken van inclusie (Ministerie van VWS, 2017).

3.3 Obstakels op weg naar een inclusieve samenleving

Veel mensen met een beperking of andere kwetsbaarheden worden nu nog vaak geconfronteerd met een ontoegankelijke samenleving. Zo staat de sociale omgeving niet altijd open voor mensen die 'anders' zijn vanwege een psychiatrische stoornis, een verslaving of een verstandelijke beperking. Zij worden regelmatig uit buurten geweerd of met argwaan bekeken. Een zelfstandige, betaalbare woning is moeilijk te vinden, de arbeidsmarkt vaak moeilijk toegankelijk en de begeleiding niet altijd op maat. In deze paragraaf lopen we aan de hand van eerder onderzoek een aantal obstakels langs op weg naar een inclusieve samenleving: een te grote nadruk op zelfredzaamheid in een steeds complexer wordende maatschappij, problemen om werkelijk preventief te werken, knelpunten in het contact tussen kwetsbare burgers en anderen in wijken en overvraging van burgers in buurten die in sociaal-economische zin en wat betreft leefbaarheid onder druk staan.

Te veel nadruk op zelfredzaamheid

Verschillende onderzoekers benoemen het risico dat in het streven naar een inclusieve samenleving de nadruk op de eigen inspanningen van mensen te groot wordt, en het zicht op processen en structuren die uitsluiting in stand houden vertroebeld raakt. Want verschillende maatschappelijke ontwikkelingen kunnen het streven naar een inclusieve samenleving frustreren. Zo signaleren het Sociaal en Cultureel Planbureau (SCP) en de

Wetenschappelijke Raad voor Regeringsbeleid (WRR) groeiende maatschappelijke tegenstellingen die soms samenvallen en elkaar daardoor versterken: hoogopgeleid versus laagopgeleid, rijk versus arm – niet alleen in termen van economisch kapitaal, maar evenzeer in termen van cultureel en sociaal kapitaal (Bovens, Dekker & Tiemeijer, 2014; Tiemeijer, 2017; Putters, 2016). De kloof tussen hoog- en laagopgeleiden en tussen rijk en arm wordt verdiept door de meritocratisering van de samenleving, dat wil zeggen dat de positie en waardering van het individu in de samenleving niet meer door klasse of afkomst wordt bepaald, maar afgemeten wordt aan individuele prestaties en talenten. Waar meritocratisering enerzijds leidt tot goede ontplooiingsmogelijkheden voor individuen, kan het anderzijds burgers benadelen en buitensluiten die minder goed zelfstandig kunnen meekomen en voor zichzelf kunnen opkomen (zie Swierstra & Tonkens, 2011; Bovens, 2016). Verschillende onderzoekers pleiten in dat licht voor meer erkenning voor de afhankelijkheid van mensen met een beperking (Van der Weele, Bredewold, Grootegoed, Trappenburg & Tonkens, 2018), voor 'rehabilitatie van kwetsbaarheid' (Baart, 2013), voor aandacht voor aansluiting door het sociaal werk op de ondersteuningsbehoefte die uit die kwetsbaarheid volgt (Wilken, 2018) en voor een kritische houding ten opzichte van het 'doorgesloten ideaal van de zelfredzaamheid' (Kampen & Duyvendak, 2016).

Preventie schiet nog tekort

Er zijn duidelijke signalen dat de toenemende complexiteit van de maatschappij uitsluiting verder in de hand werkt. Een deel van de mensen met beperkingen of andere kwetsbaarheden blijft verstoken van tijdige hulp. Preventie schiet tekort. Een indicator daarvan vormt de toename van het aantal meldingen over personen met verward gedrag. Dat aantal is sinds 2011 bijna verdubbeld, van 40.000 naar bijna 75.000 meldingen per jaar. Achter deze meldingen gaan zeer uiteenlopende groepen mensen en problemen schuil. Een inschatting is dat het bij zo'n 45 procent van de meldingen om mensen met een psychiatrische stoornis gaat. In de andere gevallen gaat het om mensen met verslavingsproblematiek, licht verstandelijke beperking, dementie of verwarring op grond van andere oorzaken, zoals een sociale crisissituatie (relatieproblemen, dakloos worden) (Koekkoek, 2017). Het schrappen van plekken in psychiatrische ziekenhuizen zou ongeveer 10 procent van de groei van het aantal mensen met verward gedrag verklaren. Moeilijkere toegang tot zorginstellingen en de economische crisis zijn belangrijkere redenen. Voor veel mensen is het onduidelijk waar ze zorg kunnen krijgen en mensen vrezen voor de kosten. Gemeenten lukt het vaak niet om mensen met ernstige psychische problemen op tijd de hulp te geven die zij nodig hebben, waardoor problemen soms onnodig kunnen verergeren (Koekkoek, 2017).

Gemeenten verwachten op het punt van preventie en het tijdig signaleren van problemen veel van sociale wijkteams, maar vooralsnog blijken deze niet altijd de expertise in huis te hebben om aan te sluiten bij de bijzondere doelgroepen als mensen met psychiatrische problematiek en mensen met een licht verstandelijke beperking. Ook de aansluiting met informele zorg- en ondersteuningsnetwerken in de wijk lukt nog niet goed (Van Arum & Schoorl, 2016; Hilhorst & Van der Lans, 2016). Duidelijk is dat er in de begeleiding van

kwetsbare burgers diverse niveaus van bekwaamheid nodig zijn. Voor die bekwaamheid kan het goed zijn om samen te werken met andere hulpbronnen in de wijk, zoals professionals en vrijwilligers die veel ervaring hebben met het bieden van laagdrempelige presentie aan kwetsbare burgers (Davelaar et al., 2017).

Beperkte sociale contacten en overvraagde burgers

‘Stabiel wonen hangt, behalve van de vermogens en het gedrag van kwetsbare burgers, af van de responsiviteit van burens en andere betrokkenen in de leefwereld’ (Commissie toekomst beschermd wonen, 2015). Hoewel de overheid veel verwacht van weerbare burgers in de samenleving in het omzien naar mensen met een beperking, blijkt uit onderzoek van Bredewold (2014) dat dit niet vanzelfsprekend is: zo’n 65-69 procent van deze burgers heeft geen enkel contact met mensen met een psychiatrische achtergrond of een verstandelijke beperking. De netwerken van mensen met een beperking bestaan nog steeds voor het grootste deel uit zorgprofessionals en familieleden.

Veel burgers hebben ook geen ‘antwoord op andersheid’, laat Bos (2016) zien in zijn onderzoek naar de contacten tussen vaak moeilijk communicerende en onvoorspelbaar gedrag vertonende achterblijvers op voormalige instellingsterreinen en hun nieuwe ‘normale’ burens. Zonder hulp of aanmoediging van professionals slagen deze laatsten er maar moeilijk in enig contact met de instellingsbewoners te onderhouden, ongemak overheerst (zie ook Van der Lans 2018).

Ook om andere redenen deinzen veel burgers terug voor te veel contact. Er is sprake van een toenemend beroep op de burger om op veel plekken de gaten op te vullen die de terugtrekkende overheid in het sociale en culturele domein achterlaat (Veldheer, Jonker, Van Noije, & Vrooman, 2012), waarbij de overheid ‘verleidt en verplicht tot zorgzaamheid’ jegens familieleden, burens en kwetsbare medeburgers in buurt en stad (Tonkens & Duyvendak, 2013). Mede vanwege die druk is het contact met mensen die geassocieerd worden met ‘ingewikkeld gedrag’ een terrein dat veel burgers nog als bij uitstek een taak van professionele zorg zien.

Daarmee vormt sociaal isolement een risicofactor als kwetsbare burgers in een ‘gewone’ wijk gaan wonen. Veel interventies waar zij ‘naartoe gestuurd’ kunnen worden, zijn onvoldoende werkzaam op dit punt (Wilken & Van Bergen, 2016). Bredewold (2014) stelt dat hoe zelfstandiger mensen wonen des te groter de kans is op negatief contact tussen mensen met en zonder beperkingen. Dat kan gaan over uitbuiting van kwetsbare burgers, maar ook over conflicten. Een buurt kent (vaak ongeschreven) ‘regels’ die mensen met een beperking soms niet kennen of niet in acht nemen, en met name waar grenzen overbreken kunnen problematische situaties ontstaan die snel escaleren en moeilijk op te lossen zijn. Mensen met een beperking zijn door hun beperking minder sociaal reflectief. En burgers zonder beperkingen zijn ook niet zo begripvol en empathisch als beleidsmakers wel wensen. Kröber (2008) constateerde echter eerder dat ondanks het feit dat het proces naar inclusie nog maar net op gang is gekomen, de tevredenheid van mensen met een beperking over het hebben van een zelfstandige woning groot is.

Overvraging van (burgers in) zwakkere buurten

'Andere' burgers staan niet altijd open voor mensen met een ernstige psychische aandoening en/of een verstandelijke beperking in hun omgeving. Er is niet altijd draagvlak aanwezig voor het in een buurt komen wonen van mensen met soms afwijkend gedrag. Overlast is soms daadwerkelijk aan de orde, maar wordt vaker vooral gevreesd. Niet elke omgeving is in staat om (meerdere) mensen met een beperking op te nemen, er zijn grenzen aan het absorptievermogen (Bredewold, 2014; zie ook Overmars-Marx, 2011). Hier speelt een grote rol dat mensen vanuit instituties en voorzieningen juist vaak in buurten terechtkomen die als 'zwak' worden bestempeld: buurten met veel bewoners met een laag inkomen, en met al relatief veel buurtgenoten die óók een vorm van begeleiding nodig hebben. Het zijn de wijken met veel en relatief goedkope huurwoningen waar woningcorporaties meer en meer huurders afkomstig uit 'bijzondere doelgroepen' proberen te huisvesten (Van Klaveren et al, 2018; Verplanke & Duyvendak, 2010). Juist in deze buurten wonen vaak mensen die zelf ook al kwetsbaar zijn. Vooral bewoners uit deze buurten komen dus in aanraking met mensen met een beperking. Daardoor dragen de zwakste schouders de zwaarste lasten en is het sociale klimaat jegens deze kwetsbare burgers soms 'guur'. Daarmee is niet gezegd dat de ontvangst van 'bijzondere doelgroepen' door de andere burgers in buurten met 'sterke schouders' altijd beter is, zoals goed georganiseerde NIMBY-protesten in betere buurten laten zien.

3.4 Mogelijkheden om te bouwen aan een inclusieve samenleving

Het is dus allerm minst eenvoudig om de inclusieve samenleving in praktijk te brengen, maar terug naar vroeger, terug naar (een overmaat aan) instellingen met collectieve (24 uren)voorzieningen is voor een groot deel van de mensen die ondersteuning nodig hebben niet wenselijk en sluit niet aan bij de huidige inzichten en ontwikkelingen. We kijken daarom in deze paragraaf naar mogelijkheden om aan inclusie te werken.

Begrenzing kan bijdragen aan wederkerigheid

Waar ontmoetingen van nature of door sociale projecten licht en begrensd zijn en er afgebakende en heldere rollen zijn, blijken er prettige contacten te kunnen ontstaan tussen mensen met en zonder beperking, die voor iedereen van betekenis zijn. Beide groepen ervaren deze heldere en afgebakende rollen als prettig omdat ze zo veilig en controleerbaar ervaring op kunnen doen buiten hun eigen wereld (Bredewold, 2014). Sociale professionals van zorg- en welzijnsinstellingen kunnen helpen zulke positieve begrensde situaties en contacten te creëren door activiteiten of projecten in de buurt te organiseren waarin mensen met een beperking een rol spelen. Acceptatie van de onbalans – de een staat steviger in het leven dan de ander, de een wordt meer beperkt in zijn mogelijkheden dan de ander – is het uitgangspunt, maar wederkerigheid kan wel nagestreefd worden. Door samen met de betrokkenen activiteiten te organiseren biedt het mensen met een beperking de kans om ook bij te dragen, om in een gevende positie terecht te komen (Bredewold, 2014; Muusse & Van Rooijen, 2015). Juist het creëren van situaties waarin iemand ook iets voor de ander kan betekenen, draagt bij aan meer gelijkwaardige relaties

en daarmee aan empowerment en herstel. Asymmetrie in relaties breekt mensen vaak op. Dat geldt voor mensen met én zonder beperking (Bredewold, 2014).

Sociale zorg dicht bij de mensen in de wijk

Ten behoeve van de kwetsbare burgers moet in wijken en buurten gebouwd worden aan een breed palet van 'herstelondersteuning', ter bevordering van zelfzorg en zelfmanagement en ter vergroting van kansen op herstel en maatschappelijke participatie (Taskforce EPA, 2015). De zorg moet dicht bij de mensen zijn, en intensief als dat nodig is, waardoor preventie en vroegsignalering mogelijk zijn (Koekkoek, 2017). Ook het introduceren van kwetsbare burgers in een nieuwe omgeving, bijvoorbeeld via 'kwartier maken' is daarbij van belang (zie Kal, 2001; Kal, Post & Scholtens, 2012).

Of het nu gaat om mensen met een verstandelijke beperking, psychiatrische aandoeningen of mensen die langdurig dak- en thuisloos zijn geweest, steeds komt naar voren dat er intensieve samenwerking plaats moet vinden tussen het sociale domein en het zorgdomein en soms ook het veiligheidsdomein. En tussen professionals gespecialiseerd op deze terreinen en meer generalistisch werkende professionals, vooral ook om de toegankelijkheid van reguliere maatschappelijke voorzieningen voor kwetsbare burgers te verbeteren (zie bijvoorbeeld Taskforce EPA, 2015).

Vroegsignalering

Snel ingrijpen bij overlast en escalerende situaties is ook een belangrijke voorwaarde. Buurtbewoners van kwetsbare burgers weten nu vaak niet waar ze terecht kunnen met hun vragen en zorgen. Zij moeten snel professionele hulp in kunnen roepen en bovendien vermoedens van mensen die zorg nodig hebben kunnen melden. (Taskforce EPA 2015; Commissie toekomst beschermd wonen, 2015). Om mensen die zorg mijden te bereiken moet ook outreachend gewerkt worden (Van Doorn, Van Etten & Gademan, 2008). Sociale professionals schromen nu nog vaak om hulp te bieden omdat ze bang zijn om in iemands privacy te treden (Wilken & Van Bergen, 2016).

Inzet ervaringsdeskundigheid

Op steeds meer plaatsen worden mensen die zelf ervaring hebben met psychische of andere kwetsbaarheden of het leven met een beperking, actief ingezet in de ondersteuning van anderen die met soortgelijke zaken te maken hebben. Initiatieven van (ex-) cliënten/ervaringsdeskundigen maken steeds meer deel uit van zorgnetwerken (Taskforce EPA, 2015). In de ggz en de vgz gebeurt dit al op verschillende plaatsen en ook in de maatschappelijke opvang is dit groeiende, zij het nog voorzichtig. Professionals gaan steeds vaker samenwerken met ervaringsdeskundigen. Zij kunnen een voorbeeld voor anderen zijn, naast anderen staan en hoop en perspectief op participatie bieden. De sociale professional kan ervaringsdeskundigheid inzetten in de begeleiding van kwetsbare burgers en zo hun sociale netwerk versterken. De ervaringsdeskundige zou ook een rol kunnen spelen in de informatieverstrekking over ziektebeelden en de gevolgen daarvan óf

mensen advies geven over de omgang met mensen met een beperking (Wilken & Van Bergen, 2016).

Leren van andere collectieve woonvormen

Zoals in de inleiding van dit boek al is opgemerkt, is het ideaal van menging in de woon-omgeving vanuit het idee dat mensen zich aan elkaar kunnen optrekken, elkaar kunnen steunen en van elkaar kunnen leren, niet nieuw. Internationaal worden er onder de noemer van 'co-housing' verschillende varianten van collectief of gemeenschappelijk wonen onderscheiden. 'Co-housing wordt vaak uitgelegd als een vorm van wonen die meer collectiviteit, wederkerigheid en samenwerking tussen bewoners benadrukt dan (...) in "reguliere" huisvesting het geval is. Collectieve intenties van bewoners, gericht op het faciliteren van gezamenlijkheid, worden vaak ook aangedragen als een criterium voor co-housing' (Butot, 2017: 2). Voorbeelden in Nederland zijn bijvoorbeeld woongroepen, collectieve woonvormen voor ouderen, maar ook woonbuurten met sterke ecologische en/of sociale doelstellingen. Er is internationaal het nodige onderzoek naar co-housing gedaan. De aantallen gemeenschappelijke of collectieve woonprojecten zijn relatief gezien klein, maar het algemene beeld is dat er sprake is van behoorlijk succesvolle collectieven die er in slagen om betaalbare en aantrekkelijke woonmilieus te creëren (Tummers, 2016). Hoewel de diversiteit van bewoners binnen vormen van co-housing waarschijnlijk groter is dan op het eerste gezicht lijkt, is er, in vergelijking met de gemengde woonprojecten waar wij ons op richten, relatief vaak sprake van gelijkgestemden, die vanuit idealen, financiële of praktische overwegingen (het gezamenlijk organiseren van zorg of andere collectieve voorzieningen) bij elkaar gaan wonen. Toch zijn woongroepen, centraal-wonenprojecten, levensbeschouwelijk geïnspireerde woongemeenschappen en kraakpanden ook altijd plekken geweest waar mensen verbleven die (tijdelijk) in een kwetsbare situatie verkeerden. Ze waren op ideële gronden welkom om op adem te komen. Ook onder de initiatiefnemers van dergelijke gemeenschappelijke woonvormen zien we mensen die op zoek zijn naar een steunende omgeving, bijvoorbeeld vanwege veranderingen in hun privésituatie en/of verslechtering van hun financiële positie. In ieder geval kan van de ervaringen in binnen- en buitenland binnen dit soort doelbewust gecreëerde collectieve woonvormen worden geleerd. Vooral op het punt van de voorwaarden voor de sociale duurzaamheid van dit soort (micro-)gemeenschappen. Betrokkenheid bij het geheel, vertrouwen in en afhankelijkheid van elkaar en het belang van gedeelde regels en kaders blijken voor de continuïteit van woongroepen cruciale punten te zijn (Nuesink, 2016).

Het juiste verwachten van mengen in buurten

De zojuist genoemde collectieve woonprojecten komen voort uit praktische en ideële overwegingen van relatief gelijkgestemden (zeker wat betreft beleavingswereld, maar vaak ook wat betreft inkomen en opleidingsniveau). Bij het streven naar gemengde wijken vormt het bewust mengen van mensen met sterk verschillende achtergronden (cultureel en/of wat betreft inkomens- en opleidingsniveau) het uitgangspunt. In de loop der tijd zijn

daar verschillende verwachtingen aan gekoppeld: het bewust en begeleid mengen zou bijdragen aan betere sociaal-economische kansen van armere wijkbewoners en tot meer contact, wederzijds begrip en gezamenlijke inspanningen voor de leefbaarheid van een buurt leiden. Veel van die verwachtingen komen niet uit, het sociale belang van de buurt is beperkt, de verwachtingen kunnen maar beter niet te hoog gesteld worden, maar de buurt doet er toch toe en zowel fysieke (sloop, nieuwbouw) als sociale interventies kunnen verschil maken, mits ze precies worden ingezet, en de effecten op individuele bewoners én de wijken/buurt zelf maar niet op een hoop worden gegooid, zo valt de lange wetenschappelijke discussie kort en enigszins ongenueanceerd samen te vatten (Duyvendak & Wekker, 2015, Blom & Van Soomeren, 2015; Kullberg, Van Noije, Van den Berg, Mensink & Igalla, 2015; Miltenburg, 2017; Zwiers, 2017).

Een recente analyse van het CBS laat zien dat sociale cohesie en de ervaren overlast in de buurt verband houden met tevredenheid met de woonomgeving en het leven (Van Beuning, 2018). De ervaren sociale cohesie, het subjectieve oordeel van bewoners over het contact met buurtbewoners, hangt duidelijk samen met tevredenheid met het leven in het algemeen, aldus het CBS. 'Bewoners die aangeven dat men elkaar in de buurt kent, de omgang met elkaar prettig is, men elkaar helpt, zich thuis voelt, ervaren per definitie een hoge sociale cohesie. (...) van bewoners die in hun buurt een sterke sociale cohesie ervaren is 97 procent tevreden met het leven in het algemeen. Onder bewoners die de sociale cohesie in de buurt als gering ervaren, is maar 69 procent tevreden met het leven', aldus Jan Latten, hoofddemograaf bij het CBS (2018). Hij pleit voor meer aandacht voor het sociale cement in buurten: 'hoe dragen de nieuw te bouwen buurten bij aan de tevredenheid van haar toekomstige bewoners? Hoe bouw je zo dat mensen elkaar blijven ontmoeten in hun buurt, dat de buurt een sociaal domein is en de buurt past bij zijn bewoners?'. Als de gebouwde omgeving ons niet verleidt tot sociaal contact, dan verwatert het sociale cement, stelt hij. Het is duidelijk dat van het samen wonen en de samenhang in buurten zelf geen wonderen verwacht mogen worden. En de verwachtingen over bijvoorbeeld het creëren van betere sociale relaties in buurten waren en zijn ten dele nog steeds te hoog. Maar dat wil niet zeggen dat burens en de buurt niet van belang zijn in het leven van mensen.

Belangrijk voor ons onderzoek is een nadere blik op de eerder genoemde verwachting dat het mengen van uiteenlopende 'typen' wijkbewoners (prettig) onderling contact niet in de weg hoeft te staan en zelfs kan leiden tot meer wederzijds begrip en meer gezamenlijke inspanningen voor de leefbaarheid van een buurt. In dit onderzoek vragen we ons af in hoeverre gemengde woonprojecten er in slagen 'natuurlijke', informele en steunende sociale verbanden te creëren en wat de aard, intensiteit, frequentie en duurzaamheid van de contacten tussen de bewoners is. Een vraag die bredere relevantie heeft: met de veranderingen in de zorg ontstaat de situatie waarin burgers met en burgers zonder een beperking elkaar veelvuldiger tegenkomen in de openbare ruimte; in de wijk, op straat, in de winkels enzovoort. Met de fysieke en functionele integratie is echter nog geen sociale integratie bewerkstelligd. Zeker niet als het gaat om (afwezigheid van) contact tussen mensen met sterk uiteenlopende achtergronden en oriëntaties. Burgers zon-

der beperkingen zien niet vanzelfsprekend om naar burgers met beperkingen (Bredewold, 2014; Bredewold & Slendebroek-Meints, 2013). Bredewold construeerde op basis van onderzoek naar de interactiepatronen tussen weerbare en kwetsbare burgers in een wijk een model met vier patronen: wederkerigheid, liefdadigheid/uitputting, uitbuiting en geen contact. Bij wederkerigheid is er sprake van gelijkwaardig geven en nemen vanuit zowel de kwetsbare als de weerbare burger. Wanneer de contacten intensiever worden, dreigt een onbalans, die doorslaat naar liefdadigheid of uitputting. In deze asymmetrie van geven en nemen investeert de weerbare burger meer in het sociale contact dan de kwetsbare burger. Uitbuiting ontstaat wanneer de burger met een beperking louter ontvangt en niks geeft aan de buurtbewoner zonder een beperking, bijvoorbeeld in de vorm van geluidsoverlast, hulpverzoeken op ongebruikelijke tijdstippen, claimend en grensoverschrijdend gedrag (Bredewold 2014; Bredewold & Slendebroek-Meints, 2013). Tot slot is 'geen contact' ook een patroon. Diverse drempels belemmeren burgers met en zonder beperkingen met elkaar in contact te treden. Omgaan met de zwaarte of complexiteit van de beperking en beperkte sociaal-emotionele vaardigheden (sociale reflexiviteit) van de burger met een beperking spelen een belangrijke rol. Weinig zelfvertrouwen, gebrek aan eigenwaarde en schaamte vanwege het ziektebeeld of (vermeende) tekortkomingen blijken redenen te zijn voor kwetsbare burgers om niet naar buiten te treden en zich sociaal op de achtergrond te houden (zie ook Van Doorn, 2005). Voor beide groepen burgers geldt dat stigma's en vooroordelen ten opzichte van elkaar belemmerend werken. Grootste gemene deler van de onderlinge contacten tussen kwetsbare en andere burgers is dat deze licht, oppervlakkig en begrensd zijn (Bredewold 2014). Bredewold adviseert vooral in te zetten op die lichte, oppervlakkige, begrensde contacten.

In een essay, geschreven voor Platform31, komen Jan Willem Duyvendak en Fenneke Wekker (2015) tot een vergelijkbare uitkomst. Ze zetten de opbrengsten op een rij van het onderzoeksprogramma Kennis voor Krachtige Steden (2006-2015) op het thema van het bevorderen van onderlinge verbondenheid en contact in wijken door interventies. Ze schetsen de worsteling van onderzoekers en beleidsmakers om grip te krijgen op de vraag of je sociale cohesie kunt stimuleren met fysieke en sociale interventies en constateren dat het een bijzonder grote opgave is om mensen met 'heel uiteenlopende achtergronden zich bij elkaar thuis te laten voelen op gedeelde plekken' (Duyvendak & Wekker, 2015: 9). En hoewel het hier gaat om het je thuis voelen en je verbonden voelen met anderen in de publieke ruimte, dus buiten het eigen huis, valt er uit deze conclusies het nodige te leren voor de gemengde woonprojecten. De belangrijkste conclusie is dat een 'amicale relatie een voorwaarde, maar tevens ook de maximale grens is van wat je van burgers kan en mag vragen om voor ieder een zeker publiek thuisgevoel te creëren; behalve in het eigen huis willen mensen zich nu eenmaal tot op zekere hoogte ook thuis voelen in hun straat, buurt, wijk (...). Het blijkt niet eenvoudig om daaraan tegemoet te komen, juist omdat je écht thuis voelen een selectieve emotie is: dat doe je slechts bij enkelen en op sommige plekken. Maar om te stellen dat thuisgevoel daarom louter in homogene gemeenschappen kan bloeien, zou een te voorbarige conclusie zijn: de onderzoeken leren dat er meer alternatieven zijn dan ófwel de homogene gemeenschap ófwel

het afzien van “publiek” thuisgevoel in de gemengde wijk’ (Duyvendak & Wekker, 2015: 42). Ze constateren dat ook in gemengde buurten sprake kan zijn ‘van een “lichte” vorm van thuisgevoel. In plaats van te streven naar de meest diepgaande variant van thuisgevoel, waarbij *vriendschapsrelaties* worden gevormd tussen bewoners, blijkt het effectiever om *vriendschappelijke* relaties als doel te stellen.’ (Duyvendak & Wekker, 2015: 42). Het ontstaan van zulke relaties vergt tijd, en snelle veranderingen in wijken en buurten zetten deze relaties tijdelijk onder druk. Meer van het ‘openbare (t)huis’ verlangen en grotere verwachtingen scheppen raden zij af omdat dat tot conflicten kan leiden tussen bewoners en tot uitsluiting van bepaalde bewonersgroepen door andere. ‘Het streven naar amicale verhoudingen blijkt een realistische optie voor buurtbewoners, beleidsmakers en sociale professionals: we kunnen leren amicaal met elkaar om te gaan, zeker als we weten dat we ons daardoor meer thuis zullen voelen’ (Duyvendak & Wekker, 2015: 42). De vraag die we hieruit meenemen is of de contacten in projecten waar mensen doelbewust met ‘vreemden’ gaan wonen zich ook het beste maar tot de lichte, oppervlakkige, amicale contacten (zouden moeten) beperken. Het lijkt in ieder geval verstandig om niet te veel te verwachten van het contact en al tevreden te zijn met een ontspannen, vriendschappelijke omgang met elkaar. Een verschil met de contexten waarover Duyvendak en Wekker hun uitspraken doen, is wel dat in de gemengde woonprojecten uit ons onderzoek er meer sprake is van een grensgebied tussen omgang in de openbare ruimte en omgang in de privésfeer. Het gaat om ‘nabuurschap’ in een deels openbare, deels privé-sfeer.

3.5 De veranderende rol van de sociale professional

Een van de vragen in ons onderzoek is die naar de rol van sociale professionals, begeleiders en beheerders in de gemengde woonprojecten. In dat verband is het interessant om te kijken naar veranderingen in de eisen die aan die beroepskrachten worden gesteld, onder invloed van veranderende maatschappelijke normen en veranderingen in inhoud en organisatie van het werk in het sociale domein.

Onder invloed van grote veranderingen in wetgeving (Wmo, Wet langdurige zorg (Wlz), Participatiewet) en de toenemende nadruk op de eigen verantwoordelijkheid van burgers voor hun eigen welzijn en dat van de mensen in hun omgeving moeten veel sociaal werkers hun werk een nieuwe vorm en inhoud geven. Kernwoorden daarbij zijn ‘ontschotting’ en interprofessioneel of integraal werken: nauwe verbindingen tussen welzijn, gezondheidszorg, lokaal bestuur, de buurt, de mantelzorgers en vrijwilligers (Wilken & Van Bergen, 2016). Het betekent werken vanuit een burgerschapsparadigma. Deze nieuwe beroepsinvulling wordt nog belemmerd door zaken als institutioneel denken, onzekerheid over de eigen rol in het inclusieproces, neoliberale wijzen van aansturing van het sociaal werk, aarzeling van professionals in andere sectoren om het inclusieconcept te omarmen (Knevel & Wilken, 2015; Wilken & Knevel, 2016; Verdoolaege & Onderwater, 2015; Brummel, 2017).

In het opleidingsdocument Sociaal Werk (Landelijke opleidingsoverleggen sociaal werk hogere sociale studies, 2017) wordt omschreven wat binnen de veranderde taakopvatting

van sociale professionals verwacht wordt. Naast het bevorderen van het sociaal functioneren van ondersteunde mensen in de primaire leefomgeving staat ook het bevorderen van het sociaal functioneren in en van netwerken én gemeenschappen centraal. Sociaal werkers worden geacht oog te hebben voor de krachten en zwaktes van netwerken én gemeenschappen en in staat te zijn om deze te activeren en te ondersteunen. De Commissie toekomst beschermd wonen (2015) geeft aan dat het nog zoeken is naar een passende ordening van generalistische en meer specifieke ondersteuning. Breed gedeeld wordt het pleidooi voor nauwere samenwerking tussen sociaal werkers die individuen begeleiden en andere professionals in de wijk zoals welzijnswerkers, woonconsultanten en wijkagenten. Ook het vermogen om samen te werken met burens, kennissen, familieleden of vrijwilligers is van belang. Het vraagt om specifieke competenties 'namelijk het vinden van de juiste balans tussen aansturen en ruimte laten, regisseren en delegeren, coachen en waarderen' (Wilken & Van Bergen, 2016: 107). De commissie-Dannenberg ziet ook een grote rol voor sociale professionals in het motiveren en activeren van cliënten om zich zo autonoom mogelijk op te stellen en actief aan hun herstel en participatie te werken. Zij pleit hierbij wel voor een systeemaanpak: de focus in de begeleiding en behandeling ligt behalve op de kwetsbare burger en zijn functioneren nadrukkelijk ook op de ondersteuning en educatie van naasten en betrokkenen in informele en formele netwerken. Er wordt gepleit voor concrete antistigma- en educatie-activiteiten. Dit soort activiteiten zorgt voor meer onderling contact en begrip tussen burens.

3.6 Tot slot: enkele lessen voor gemengde woonprojecten

Uit onze rondgang door de literatuur en beleidsstukken valt te leren dat de ontwikkeling naar een inclusieve samenleving in Nederland breed wordt ondersteund door overheden, maatschappelijke organisaties en (vertegenwoordigers van) burgers met beperkingen en kwetsbaarheden. De nadruk daarbinnen ligt sterk op participatie, eigen regie en zo groot mogelijke zelfredzaamheid van mensen. Deze ontwikkeling wordt ondersteund door wet- en regelgeving, maar over hoe die samenleving in de praktijk precies gestalte moet krijgen, is nog veel onduidelijk. De heersende consensus is wél dat kwetsbare burgers, vanuit het oogpunt van autonomie en de kwaliteit van leven, zo zelfstandig mogelijk (met ondersteuning) zouden moeten kunnen wonen, midden in de samenleving. De verwachting is dat de afbouw van aparte instellingen zal doorzetten, zeker omdat in Nederland relatief veel mensen in dergelijke voorzieningen verblijven.

Wel waarschuwen meerdere onderzoekers voor het doorslaan van de zelfredzaamheids-gedachte. Niet alle kwetsbare burgers kunnen zich redden in de steeds complexer wordende maatschappij en afhankelijkheid van anderen is in veel situaties een feit. Tegelijkertijd zijn de afgelopen decennia basisvoorzieningen versoberd en is professionele zorg, vooral in de ambulante sfeer, nog steeds onvoldoende aanwezig. Dat leidt tot zorgen over de beschikbaarheid van de juiste ambulante en outreachende zorg voor de juiste mensen: kan zorg op maat wel geleverd worden? Maar ook wordt gewaarschuwd voor het overvragen van familieleden, vrijwilligers en burens, die in het ondersteunen van kwetsbare burgers een steeds grotere rol gaan spelen, en waarbij de vrijwilligheid regelmatig onder druk staat.

Daarnaast wordt erop gewezen dat veel meer kwetsbare burgers door hun slechte inkomenspositie en de (politiek gestuurde) ontwikkelingen op de woningmarkt nu terechtkomen in buurten waar het sociale weefsel zwakker is, mensen armer zijn, een gemiddeld beduidend slechtere gezondheid kennen, de openbare ruimte niet altijd op orde is/blijft en ook andere leefbaarheidsproblemen spelen. Verder wonen er vaak al veel mensen die ondersteuning nodig hebben. Kwetsbare burgers willen of kunnen op hun beurt ook niet altijd zo actief zijn als andere burgers en ook beleidsmakers vanuit goede intenties veronderstellen dat ze zouden moeten zijn. Tot slot treden er soms spanningen op rond het anders-zijn van mensen en zijn er zorgen over mensen van wie de problemen verergeren, die soms overlast veroorzaken of verward gedrag vertonen.

Sociale inclusie vraagt om inspanningen van individuen en groepen die (weer) willen meedoen in de maatschappij, maar ook om een maatschappij die mensen een kans geeft: om burgers met iets sterkere schouders die kwetsbare mensen ruimte geven en welkom heten, om ondersteuning op maat én om maatschappelijke systemen die toegankelijk zijn. Zo is het een stedelijke en landelijke aangelegenheid om de toegang tot bepaalde wijken en woningen te verbeteren. Zelfstandige woonmogelijkheden voor kwetsbare groepen burgers zijn nu eenzijdig geconcentreerd in wijken waar bewoners en de leefbaarheid als geheel toch al onder druk staan. Ook kan de bestrijding van sociale uitsluiting niet zonder vernieuwende initiatieven uit de samenleving zelf, van individuen, zorgorganisaties en woningcorporaties (Davelaar, 2012).

Een duidelijke waarschuwing is op te passen met het te veel te verwachten van het (weer) laten wonen van kwetsbare burgers in die gewone buurten an sich. Buurten hebben niet zonder meer positieve effecten op het welbevinden van mensen. Steun uit de omgeving is niet altijd te verwachten en contact tussen kwetsbare burgers en anderen komt lang niet altijd tot stand. En in ieder geval kunnen interventies om contact te bevorderen het beste op een zo laag mogelijk niveau, van blok, portiek of straat, plaatsvinden.

Dat betekent niet dat van pogingen tot menging moet worden afgezien. Mensen zijn gebaat bij contact, óók of vooral mensen die verder geen sterk netwerk hebben. Een vriendschappelijke omgang (amicaliteit) is juist ook tussen mensen met sterk verschillende leefwerelden mogelijk. Tussen mensen met beperkingen en anderen zijn (schijnbaar) 'oppervlakkige' contacten juist soms meer nastrevenswaardig dan intensieve contacten, omdat ze minder spanningen opleveren en meer dan intensievere contacten wederkerigheid mogelijk lijken te maken. Interessant gegeven is dat de gemengde woonprojecten zich afspelen in het grensgebied van de privésfeer en de publieke ruimte. En dat de lessen over de mogelijkheden voor sturing op contact in de publieke ruimte wel ten dele voor deze projecten gelden, maar mogelijk ook tekortschieten.

De gemengde woonprojecten uit ons onderzoek vertonen duidelijke raakvlakken met de eerder in dit hoofdstuk beschreven 'intentional communities' (doelbewuste gemeenschappen), collectieve woonvormen van meest gelijkgestemden of mensen in dezelfde levensfase en met gezamenlijke voorzieningen, een democratische afstemmingscultuur, veel zelfbeheer en gedeelde idealen maar ook de nodige conflicten. Tegelijkertijd is in de meeste gemengde woonprojecten uit ons onderzoek het wonen an sich meer een privé-

aangelegenheid en wordt het zelfstandig wonen ook sterk gekoesterd: het zijn in de kern verzamelingen individuen. De idealen achter de gemengde woonprojecten zijn ook vaak wat kleiner, 'gewoon goede buur zijn', maar spelen anderzijds wel degelijk een rol in de keuze van mensen om in een dergelijk project te willen wonen. Van deze 'andere' vormen van collectief wonen kan vooral geleerd worden van de wijze waarop zelforganisatie vorm kan krijgen en productief gemaakt kan worden voor het floreren van woonprojecten. In ieder geval stelt het streven naar een inclusieve samenleving andere eisen aan professionals. Het werk moet anders georganiseerd worden en andere samenwerkingsvormen worden belangrijk. En om kwetsbare burgers te ondersteunen bij hun participatie in de samenleving is meer ondersteuning bij contact met andere burgers nodig, professionals moeten informele verbanden en individuele burgers betrekken bij de mensen die zij begeleiding bieden. Bovendien moeten professionals aansluiten bij initiatieven waarin ervaringsdeskundigen een belangrijke rol vervullen, zoals 'kwartier maken', de presentiebenadering en peer support. Een flinke groep burgers wil wel meewerken aan de vergroting van de inclusiviteit van de samenleving, en juist ook in hun eigen leefomgeving iets betekenen voor anderen die een steuntje in de rug kunnen gebruiken. Maar om dit altruïstische overschot van burens en vrijwilligers in de samenleving productief te maken is vaak wel professionele ondersteuning (op de achtergrond) nodig. In dit rapport gaan we uitgebreid in op hoe de sociale professionals hun rol binnen de gemengde woonprojecten vormgeven. Ze blijken een goede testcase voor meerdere van de hiervoor geschetste opgaven waar de professionals voor staan.

‘Alles wat eerst raar is, wordt vanzelf gewoon’ – student-bewoonster De Biltse Grift

In dit hoofdstuk lichten we de vijf aan de Ontwikkelwerkplaats deelnemende projecten uit. Bewoners en begeleiders van deze woonprojecten namen deel aan de bijeenkomsten van de Ontwikkelwerkplaats en/of zijn geïnterviewd binnen het onderzoek. Op elk van deze locaties vond bovendien een ontwikkelwerkplaatsbijeenkomst plaats.

4.1 Korte beschrijving van de vijf projecten

‘t Groene Sticht (2003)

‘t Groene Sticht is het eerste gemengd-wonenbuurtje in Nederland met woon- en werkmogelijkheden voor mensen die dakloos zijn geweest. Het bestaat nu 15 jaar en is ontstaan als reactie op het ‘Not in my backyard’-syndroom. In ‘t Groene Sticht, gevestigd in de Utrechtse nieuwbouwwijk Leidsche Rijn, worden diverse vormen van wonen gecombineerd met bedrijvigheid, zoals een kringloopwinkel en een restaurant. De bewonersgroep bestaat uit alleenstaanden en gezinnen, studenten en senioren en sociaal kwetsbaren (onder wie ex-daklozen). Een belangrijk doel van ‘t Groene Sticht is het bewerkstelligen van integratie van meer en minder draagkrachtige bewoners. De balans tussen dragende en kwetsbare bewoners is zodanig in evenwicht dat er een gezonde en prettige leefomgeving is ontstaan. Er zijn vijf soorten woningen: 9 koopwoningen, 32 huurwoningen, kamers in de Emmauswoongroep en in het gastenverblijf en 9 jongerenwoningen.

Parana (2014)

De woonvoorziening Parana in de Utrechtse wijk Overvecht biedt woonruimte aan zowel dragende als kwetsbare bewoners. De nieuwbouw biedt huisvesting aan maximaal 44 ex-dak- en -thuislozen (van crisisopvang tot langdurig wonen) van binnen en buiten Overvecht. Er is daarnaast plaats voor 24 'reguliere' huurders, de dragende bewoners, die een ondersteunende bijdrage willen leveren. Stichting De Tussenvoorziening zorgt voor de plaatsing van de bewoners van Parana die begeleiding nodig hebben. Oorspronkelijk was het de bedoeling om het wonen, net als bij 't Groene Sticht, te combineren met vormen van maatschappelijke bedrijvigheid in de 'plint' van het gebouw, die ook van betekenis zijn voor bewoners in de omgeving. De economische crisis gooide roet in het eten, maar met de opening van Lunchroom La Vida is in 2017 alsnog een start gemaakt met invulling van de buurtfunctie.

Majella Wonen (2016)

'Samen er iets moois van maken' is de kern van Majella Wonen. Woningcorporatie Portaal heeft in de wijk Majella (Utrecht-West) 70 woningen met een leegstandvergunning gerenoveerd en er samen met De Tussenvoorziening een gemengd woonproject van gemaakt voor mensen die dakloos zijn geweest, met een gelijke verdeling tussen huurders die via Portaal binnenkomen en huurders die er via de Tussenvoorziening terechtkomen. Bijzonder is het concept dat de bewoners van De Tussenvoorziening in hun woning kunnen blijven wonen, ook nadat na uiterlijk drie jaar de begeleiding vanuit de stichting zal worden beëindigd. Bewoners krijgen dan een huurcontract op eigen naam. De voormalige cliënten kunnen daarna als het nodig is een beroep doen op reguliere zorg, bijvoorbeeld van het Buurtteam. Het idee is ook dat de woonvereniging (waar alle bewoners verplicht lid van zijn) van betekenis kan zijn voor de voormalige cliënten uit de maatschappelijke opvang. Bij vertrek van een oud-client kan er een andere cliënt van De Tussenvoorziening komen wonen.

De Biltse Grift (2003)

De Biltse Grift is een leerhuis van Abrona voor 19 jongeren met een licht verstandelijke beperking. Net als in een studentenhuus leven jongeren samen in een huis, koken en eten samen en doen het huishouden. Om dit normale leven nog meer te benaderen zijn in 2015 twee studenten in het huis komen wonen. Zij draaien mee in de dagelijkse gang van zaken en ondernemen daarnaast activiteiten met de andere jongeren. Naar inschatting van Abrona is dit het enige gemengde woonproject in Nederland waarin jongeren met een licht verstandelijke beperking samenwonen met andere jongeren.

Enik Recovery College (2015)

Enik Recovery College van Lister is gericht op samen leren en stelt (het werken aan) zelfhulp centraal. Het is een centrum waar iedereen met een (grote) sociale kwetsbaarheid, veelal door psychiatrische of psychosociale problematiek, uit Utrecht en omgeving welkom is. Enik heeft een sociaal trefpunt en biedt retraiteweken aan voor mensen met psychische kwetsbaarheid. Enik biedt ook huisvesting aan studenten. Het is de bedoeling om op termijn de menging van groepen verder invulling te geven. De nadruk ligt op scholing, gegeven door ervaringsdeskundigen. Daarmee kunnen de deelnemers steviger in hun schoenen komen te staan en zich ontwikkelen. Het onderlinge contact met mededeelnemers, die hetzelfde hebben meegemaakt, zorgt voor her- en erkenning. Gelijkwaardigheid, wederkerigheid, empowerment en verbondenheid zijn belangrijke uitgangspunten.

Figuur 4.1. Kenmerken deelnemende projecten Ontwikkelwerkplaats Gemengd Wonen

Projecten	Onbegeleide bewoners (reguliere huurders)
't Groene Sticht (sinds 2003) Buurtje in grote nieuwbouwwijk Leidsche Rijn	69 reguliere bewoners, onder wie studenten, senioren en gezinnen, inclusief circa 12 bewoners koopwoningen
Parana (sinds 2014) Onder architectuur gebouwd, speciaal voor de huidige functies	24 reguliere bewoners (onder andere studenten)
Majella Wonen (sinds 2016) Oude portiekflats, op sloophominatie, levensduur verlengd	39 reguliere huurders
Enik Recovery College (sinds 2015) Getransformeerd pand, eerder gebruikt voor opvang van daklozen	15 studenten
De Biltse Grift (sinds 2003) Onderling verbonden eengezinswoningen in rustige nieuwbouwuurt	2 studenten

Begeleide bewoners (speciale doelgroepen)	Kenmerken huisvesting	Gemeenschappelijke voorzieningen, begeleiding
25 ex-dak- en -thuislozen + 13 bewoners Emmaus woon-werkgemeenschap	32 individuele huurappartementen, 9 kamers, 1 woongroep, 9 koopwoningen	Kantoor, gezamenlijke huiskamers, gemeenschappelijke tuin met pizza-oven, buurtrestaurant, werkruimten, kringloopwinkel, pleintje
Ca. 20 mensen in crisisopvang, 24 dak- en thuislozen met meervoudige problemen	48 moderne een- en tweekamerappartementen, inclusief keuken en aparte badkamer), bovenste verdieping bestemd voor crisisopvang (ook ouders met kinderen)	Gemeenschappelijke keukens en huiskamers, kantoren begeleiders, gezamenlijke terrassen en grote daktuin, kiosk bij ingang
35 ex-dak- en -thuislozen (ook gezinnen)	67 appartementen (twee- tot vierkamerappartementen met aparte keuken en badkamer, 'basiskwaliteit', verouderd)	1 woning bestemd als kantoor voor begeleiders (soms voor activiteiten woonvereniging gebruikt, komt over 1,5 jaar wellicht in beheer woonvereniging), gemeenschappelijke (gevel)tuintjes, pleintje achterzijde als ontmoetingsplaats
Geen vaste bewoners, wel kamers en sanitair voor gasten retraiteweken en woonruimte voor beheerder	Studenten wonen in kamers in drie afzonderlijke gangen met gedeelde voorzieningen	Kantoor en trainingsruimten, groot trefpunt met restaurantfunctie, dierenweide
19 jongeren met licht verstandelijke beperking	Individuele kamers, twee appartementjes, in een daarvan wonen de studenten	Gemeenschappelijke woonruimten, keukens, gedeelde badkamers

4.2 Gemengd wonen: veel animo, groei in volume, lage uitval

Ons onderzoek was kwalitatief en verdiepend van aard, in de eerste plaats gericht op de ervaringen van de bewoners en direct betrokken medewerkers. Deze ervaringen worden besproken in hoofdstuk 6 tot en met 8. In de interviews met hen en daarbuiten zijn ons ook indicatieve cijfers aangereikt. We konden daarnaast zelf een aantal cijfers ontleen aan de door ons verzamelde informatie. Ze bieden een aanvullend beeld op de ervaringen en lessen die in de interviews met ons gedeeld zijn.

We kunnen allereerst vaststellen dat er veel animo is voor de vijf projecten. Er zijn veel aanmeldingen en de projecten zitten steeds vol. Voor de begeleide bewoners – waarbij de aanmelding een zaak is van de zorgorganisaties – is die animo niet verwonderlijk: er zijn weinig mogelijkheden om vanuit instellingen en beschermde woonvormen zelfstandig woonruimte te vinden, in ieder geval binnen de grote steden. Bovendien kunnen zorginstellingen zich financieel geen leegstaande woningen veroorloven. Voor de onbegeleide, reguliere huurders hanteren de woningcorporaties een wachtlijst. De projectinventarisaties van Platform31 (Van der Velden, Tiggeloven & Gelinck, 2017) bevestigen dit beeld en tonen daarnaast aan dat er ook buiten stedelijk gebied veel vraag is naar het wonen in dergelijke mixprojecten.

Aansluitend bij het landelijke beeld kunnen we constateren dat gemengd wonen een behoorlijk volume begint te bereiken. Alleen al in de stad Utrecht bieden de verschillende gemengde woonprojecten voor mensen afkomstig uit de maatschappelijke opvang inmiddels meer dan 190 woonmogelijkheden (waarvan 170 zelfstandige woningen).

De Utrechtse projecten kennen een normaal niveau van doorstroming, gelet op de aard van de woningen, en de kenmerken van de bewonerspopulatie. Zo is De Biltse Grift als leer- of trainingshuis bedoeld als doorstroomhuis voor jongeren met een licht verstandelijke beperking: daar vertrekken dus gepland af en toe bewoners. De twee studenten die daar wonen, zitten er al bijna hun gehele studietijd. 't Groene Sticht kent onder andere een 'gastenverblijf', bedoeld om door te stromen, evenals een woon-werkgemeenschap van Emmaus met hetzelfde doel. Maar van alle bewoners die vanuit een begeleide situatie als dak- en thuisloze sinds 2003 in een reguliere huurwoning in 't Groene Sticht terecht zijn gekomen is nog nooit iemand vertrokken.

De uitval of gedwongen 'uitplaatsing' van bewoners in Parana en Majella Wonen die begeleiding ontvangen is laag. Deze cijfers wijken niet af van die voor vormen van beschermd wonen en opvang of individueel zelfstandig wonen na opvang of verblijf in een beschermde woonvorm: in Majella zijn in het eerste jaar twee bewoners uitgeplaatst, (dus circa 6%), in het halfjaar daarna nog één persoon (dus circa 3%). Eén persoon vertrok om medische redenen, twee omdat ze niet op hun plek waren. Parana kent relatief de 'zwaarste' groep begeleide bewoners, veel mensen met een zware indicatie en bijbehorende zorgbehoefte. Ook daar is de uitval gering: van de 24 mensen die daar langduriger wonen (er zitten daar ook twintig mensen in crisisopvang) werd één persoon in het eerste jaar uitgeplaatst (4%), in de ruim twee jaar daarna vier personen, dus 17%. Tegelijkertijd zeggen deze cijfers niet alles, en is het niet mogelijk het effect van het gemengde wonen erin vast te stellen. De hoogte van uitval, maar ook het optreden of uitblijven van overlast

en onveilige situaties, is bijvoorbeeld ook afhankelijk van de kwaliteit en aard (24 ursaanzegigheid, alleen ambulant, et cetera) van de begeleiding en van de kwaliteit van de inschatting of mensen in een bepaald project op hun plek zouden kunnen zijn.

4.3 Procedures en processen

In deze paragraaf gaan kort we in op de procedures en processen die de vijf projecten hanteren op het gebied van selectie en plaatsing van nieuwe bewoners en rondom beheer en zelforganisatie.

Selectie en plaatsing van nieuwe bewoners

Om in aanmerking te komen voor een woning binnen een gemengd woonproject dient de reguliere huurder te voldoen aan enkele voorwaarden en moet hij een selectieprocedure doorlopen. Per woonproject verloopt dit verschillend. Voorwaarden die voor een sociale huurwoning van een woningcorporatie gelden zijn onder meer het ingeschreven staan voor sociale huurwoningen (via Woningnet), een huisvestingsvergunning en een maximaal toegestaan maandinkomen.

Er is inmiddels veel ervaring opgedaan met werkwijzen voor de werving en selectie van de reguliere bewoners, zoals motivatiebrieven laten schrijven, voorlichtings- en kennismakingsbijeenkomsten laten bijwonen, ballotagegesprekken voeren en het laten inschrijven op wachtlijsten. Er zijn ook criteria ‘gevonden’ die volgens de betrokkenen een behoorlijke voorspellende waarde hebben voor de vraag of mensen gaan passen binnen een project, zoals ervaring met vrijwilligerswerk. Toch blijft het selecteren van nieuwe bewoners op motivatie een lastig proces in alle projecten: hoe prik je door sociaal wenselijke antwoorden heen? En wat bespreek je? (Hoe) zorg je ervoor dat de nieuwe bewoners een zo realistisch mogelijk beeld hebben van met wie ze komen te wonen? Hiervoor zijn verschillende aanpakken ontwikkeld, en bijstelling daarvan vindt regelmatig plaats, bijvoorbeeld naar aanleiding van uitwisseling hierover tijdens bijeenkomsten van de Ontwikkelwerkplaats.

Bij Parana, ‘t Groene Sticht en Majella Wonen functioneren voor de selectie van nieuwe bewoners ballotagecommissies (samengesteld door de woonvereniging). Idealiter zitten daar zowel onbegeleide als begeleide bewoners in. Daarnaast kan een ervaren, betrokken buitenstaander gevraagd worden mee te adviseren of mee te beslissen. Bij De Biltse Grift hebben de licht verstandelijk beperkte jonge bewoners zelf de studenten geselecteerd. Bij Enik bemoeit de organisatie zich, anders dan bij de start, niet meer met de selectie van nieuwe studenten die in het pand komen wonen. Studentenhuisvester SSH draagt mensen boven aan haar centrale wachtlijst voor bij Enik, en de al woonachtige studenten kiezen daaruit. Zij zelf willen graag weer een grotere rol van Enik bij de selectie. De actieve studenten vinden dat ze door het beleid van SSH te weinig te kiezen hebben met als gevolg dat er te veel matig actieve studenten zijn komen wonen.

De plaatsing van de begeleide bewoners speelt zich tot nu toe grotendeels af buiten de ‘zittende’ huurders om. Deze bewoners worden voor wat betreft ‘t Groene Sticht, Parana

en Majella Wonen geplaatst door een speciale afdeling binnen De Tussenvoorziening. Bewoners van De Biltse Grift kunnen zichzelf aanmelden of worden aangemeld door een hulpverleningsinstantie. Aan deze begeleide bewoners worden geen eisen gesteld aan hun inzet voor het collectief, wel wordt in de regel gekeken of mensen zouden kunnen passen bij de plek, bijvoorbeeld of ze in een groepsetting kunnen functioneren. Verder worden ze geïnformeerd over het speciale, 'sociale' karakter van het project. Deze begeleide bewoners kunnen soms wel als wens aangeven dat ze graag in een gemengd project willen wonen, maar hebben meestal niet al te veel te kiezen – ze worden in werkelijkheid dus vooral 'geplaatst'. Een punt van discussie is in hoeverre en hoe de onbegeleide huurders (en de al woonachtige begeleide huurders) over mogelijke kwetsbaarheden of beperkingen van hun nieuwe, begeleide medebewoners geïnformeerd mogen en moeten worden.

Beheer en zelforganisatie

In alle vijf de projecten hebben de mensen die begeleiding krijgen een actieve rol in woonverenigingen, activiteitengroepen en andere vormen van zelfbeheer. Die rol is in 't Groene Sticht en Majella Wonen heel groot, in Parana en Biltse Grift is die kleiner. Enik is, zoals eerder vermeld, anders in dit opzicht en kent – afgezien van gasten die er tijdelijk verblijven tijdens de retraiteweken – geen psychisch kwetsbare bewoners, maar wordt geheel geleid en gedragen door ervaringsdeskundigen. De projecten kennen verschillende voorbeelden van mensen die vanuit een begeleide situatie inmiddels een dragende rol binnen het geheel vervullen. Zo heeft de voorzitter van de woonvereniging 't Groene Sticht de weg afgelegd van dakloze instromer in het gastenverblijf tot reguliere, actieve, huurder. De constructie van Majella Wonen is zo opgezet dat alle begeleide bewoners in principe na drie jaar onbegeleide bewoners worden en dan samen met de andere bewoners de woonvereniging en haar activiteiten draaiende moeten zien te houden. Zelforganisatie is een groot goed in de vijf projecten. Er zijn verschillen tussen de projecten hoe een en ander georganiseerd en gestimuleerd wordt. Ook zijn er verschillende ervaringen wat betreft betrokkenheid en zelforganisatie. In de meeste projecten wordt gewerkt met commissies om activiteiten te organiseren, zoals een tuincommissie en een filmcommissie. Daarnaast wordt er gewerkt met een woonvereniging ('t Groene Sticht, Parana en Majella Wonen). Andere projecten kennen structuren als het werken met 'gangmakers' (bewoners die hoofdvantwoordelijk zijn voor hun eigen gang). (Zie verder in hoofdstuk 5 de informatie over projecten van jongerenhuisvester Socius en het kader in paragraaf 8.3 over Place2BU.)

Woningcorporatie Portaal heeft voor haar huurders in Majella Wonen een clausule in het huurcontract opgenomen over verplichte inzet. Dat wordt momenteel ook voor nieuwe huurders binnen Parana ingevoerd. Op grond van het verzaken van deze inzet kan de woningcorporatie het huurcontract met de huurder opzeggen. Of dat in de praktijk juridisch stand kan houden is de vraag, maar als moreel appel heeft het in ieder geval een functie. De woonverenigingen van Parana en Majella houden jaarlijks gesprekken met alle reguliere bewoners over hun inzet. Die 'functioneringsgesprekken' kennen een positieve

insteek: gericht op de vraag wat iemand graag zou willen bijdragen, wat iemand daar zelf aan zou kunnen veranderen als dat niet gebeurt, en hoe de woonvereniging daarbij kan ondersteunen.

5.1 Inleiding

Om zicht te krijgen op wat we kunnen leren van soortgelijke gemengde woonprojecten, hebben we in ons vooronderzoek zes referentieprojecten onderzocht door middel van documentenanalyse. Dit waren:

- Discus in Amsterdam: een Housing First-project waarbij voormalig dak- en thuislozen eerst een woning krijgen in de wijk en daarna verder begeleid worden.
- Socius Plan Einstein en Socius De Saffier in Utrecht: Socius is een jongerenhuisvester die maatschappelijk vastgoed en kantoren geschikt maakt voor kamerbewoning en daarbij verschillende groepen bewoners mengt.
- Wijk en Participatie (WeP): WeP organiseert groepsactiviteiten in de wijk voor alle wijkbewoners, maar primair voor bewoners met psychiatrische problematiek. WeP wil maatschappelijke aansluiting en inclusie in de wijken in Amersfoort bevorderen.
- Genderhof: een voormalig woonzorgcentrum in Eindhoven waar ouderen en allerlei andere groepen 'spoedzoekers' gemengd wonen.
- De Sterren (Leger des Heils) in Utrecht: een trainingshuis waar jongeren (voornamelijk afkomstig uit de jeugdzorg) samenwonen met studenten.

Na de documentenanalyse hebben we de projectleiders van deze projecten geïnterviewd. Op basis hiervan is in bijlage A per project een beschrijving te vinden van de belangrijkste kenmerken van deze projecten, die van belang zijn voor gemengde woonvormen. In dit hoofdstuk geven we aan wat de belangrijkste lessen zijn die in deze projecten zijn opgedaan.

Bij de keuze van de referentieprojecten is niet alleen gekeken naar mogelijk interessante projecten waar volgens onze definitie sprake was van gemengd wonen, maar ook naar (pogingen tot) integratie ('kwartier maken') van mensen met een beperking en andere kwetsbare groepen in de samenleving (Wijk en Participatie, Amersfoort) en naar andere vormen van menging waarbij de nadruk op individuele huisvesting (met begeleiding) van kwetsbare burgers ligt: zoals het 'gespikkeld wonen' binnen 'Housing First'-projecten (Discus Wonen, Amsterdam).

5.2 Elf lessen uit de referentieprojecten

1 Selectie reguliere bewoners: sociaal bewogen en een rolmodel

De selectie van reguliere bewoners in de projecten blijkt over het algemeen niet moeilijk te zijn. Reguliere bewoners zijn vaak 'gewoon sociaal bewogen types, maar liever geen halve hulpverleners', volgens de projectleider van De Sterren. Van reguliere bewoners – veelal jonge mensen en studenten – wordt vaak gevraagd dat ze een voorbeeldrol vervullen of rolmodel zijn voor de begeleide bewoners. Reguliere bewoners zijn vaak gemotiveerd om iets voor anderen te betekenen. Daarnaast bieden bijna alle projecten betaalbare, goede woonruimte tegen redelijke prijzen. Dat speelt ook mee in de motivatie van reguliere bewoners.

2 Selectie begeleide bewoners: uitgebreide intake

De selectie van begeleide bewoners vraagt over het algemeen meer aandacht. In de meeste projecten heeft de doelgroep een zwakke sociaaleconomische positie, een laag opleidingsniveau, meerdere psychische, lichamelijke en/of verslavingsproblemen, een instabiele woongeschiedenis en maakt zij relatief veel gebruik van zorg. Vaak hebben bewoners een uitkering of een vorm van dagbesteding.

De organisaties doen over het algemeen een uitvoerige intake, waar de vaste begeleider (hulpverlener) van de cliënt bij betrokken is. De projectleider van De Sterren zegt hierover: 'Meestal zit je goed, soms er net naast, omdat iemands blowgedrag toch uit de klauwen loopt, bijvoorbeeld. Het gaat om jongeren die een vorm van zelfstandigheid kunnen dragen. Maar ja, dat kan de volgende maand anders zijn.' De projectleider van Discus geeft aan: 'Vaak gaat het in de eerste fase mis [wanneer mensen hier net wonen], vaak rond middelengebruik'.

3 Doelen: meedoen in de maatschappij en een goede buur zijn

'Meedoen in de maatschappij speelt een grote rol binnen Discus, dus het is [als begeleide bewoner] van belang om niet buiten de boot te vallen en goed te kunnen participeren, ook binnen de wijk', zo geeft de projectleider van Discus aan over het doel van het gemengde woonproject. Dit geldt in bijna alle projecten als het belangrijkste doel. Alle projecten hebben in hun doelen termen opgenomen als inclusie, maatschappelijke aansluiting, participatie en integratie. Van alle bewoners wordt gevraagd om een 'goede buur' te zijn. Dat zit vaak in kleine contacten en alledaagse dingen, ofwel 'het nastreven van het gewone', volgens de projectleider van De Sterren.

4 Duidelijke afspraken en strenge woonregels

In de meeste projecten zijn duidelijke afspraken en strenge woonregels over wat wel en niet toegestaan is en wat er van bewoners wordt verwacht. Deze regels hebben voornamelijk als doel om overlast te voorkomen en te beperken. Projectleider Discus: 'Er wordt streng gekeken naar overlast in de buurt. Discus staat of valt bij draagvlak, bij hoe snel we een crisissituatie oppakken.'

5 Begeleiding begeleide bewoners gericht op individu

In bijna alle projecten krijgen de begeleide bewoners begeleiding vanuit een hulpverleningsorganisatie of -instelling. Deze begeleiding is maatwerk en gericht op het individu en minder op de wijk of het woonproject. Participatie in de wijk wordt in de meeste gevallen gezien als een verantwoordelijkheid van het individu zelf. In een aantal projecten wil men de individuele begeleiding langzamerhand afbouwen, zodat de bewoner op eigen benen leert staan. De termijnen waarop dat gebeurt en successen variëren daarin. Het geheel zelfstandig wonen vraagt veel van de (voorheen) begeleide bewoners. De projectleider van Discus geeft aan: 'Van de bijna 300 mensen die de afgelopen tien jaar meededen aan het project, hebben er 60 (een vijfde) het huis op eigen naam kunnen laten zetten. Dit mag wanneer een klant "zijn doelen" haalt, afspraken nakomt en het begeleidingstraject

dus succesvol afrondt. Je moet namelijk aan stevige eisen voldoen: er moet sprake zijn van een stabiele mix op alle leefgebieden. En veel klanten komen daar net niet aan.'

6 Weinig begeleiding van reguliere bewoners/vrijwilligers

In de meeste projecten is geen expliciete begeleiding voor reguliere bewoners. Een uitzondering is De Sterren, hier worden de studenten die er wonen gecoacht bij het omgaan met de begeleide bewoners. Ze krijgen hulp bij vragen die het wonen in dit project bij ze oproept.

In de projecten van Socius is begeleiding vanuit de pandbeheerder en de gangmakers (zelf ook bewoners, die hoofdverantwoordelijke zijn voor hun eigen gang) voor alle bewoners. Dit is voor de gangmakers soms wel zwaar. Gangmakers worden vaak als medewerker van Socius gezien door de andere bewoners, terwijl het ook gewoon bewoners zijn. De projectleiders geven in een interview aan: 'Uitdaging is dat beheerteams in de ogen van de andere bewoners vaak "Socius" zijn, gangmakers kunnen moeilijk puur bewoners zijn. Zij moeten bovendien ook zelf grenzen stellen en bewaken.'

Bij WeP worden vrijwilligers die groepsactiviteiten begeleiden, getraind en begeleid door professionals. Ze worden ook voorgelicht over de problematiek van de doelgroepen en krijgen begeleide intervisie. De projectleider vindt het belangrijk om open te zijn over de problematieken van de doelgroep. Kennis van de problematiek helpt volgens haar om de bewoners beter te begeleiden en te ondersteunen en om wederzijds begrip te bevorderen.

7 De mix ontstaat niet vanzelf

Het mixen van deze verschillende groepen blijkt in de praktijk soms lastig. Projectleider WeP: 'Bij 'doe-activiteiten' kunnen mensen met een licht verstandelijke beperking goed gecombineerd worden met andere groepen, maar het is voor hen heel lastig om aan een gespreksgroep deel te nemen'.

De mix tussen bewoners vraagt permanente aandacht, zo blijkt in deze verschillende projecten. Het organiseren van activiteiten blijkt een goede manier om bewoners met elkaar in contact te brengen, maar dit vraagt wel om actieve bewoners of vrijwilligers en vaak ook om begeleiding of ondersteuning van deze mensen. Projectleider Discus: 'Volledige integratie blijft (ook in dit project) een probleem. Eenzaamheid blijft vaak, maar eenzaamheid neemt in ieders leven een andere vorm aan en contact is niet maakbaar. Discus investeert er wel in, onder andere door contacten met het 'informele circuit'. De projectleider van De Saffier geeft hierover aan: 'Begeleiding van de beheerteams is de kern van de zaak. De mix ontstaat niet vanzelf. Daar heb je kartrekkers bij nodig die begeleid worden'.

8 Gezamenlijke activiteiten en voorzieningen

Bijna alle projecten hebben een gezamenlijke ruimte waar activiteiten kunnen plaatsvinden. In de meeste projecten worden gezamenlijke activiteiten georganiseerd, vaak door de bewoners zelf, soms door een hulpverlenings- of welzijnsorganisatie, zoals door WeP in Amersfoort. Dit vraagt actieve vrijwilligers. Veel projecten werken met groepen, zoals een tuingroep. Het actief houden van deze bewoners of vrijwilligers is een voort-

durend punt van aandacht. Projectleider De Saffier: 'Het opzetten van groepen lukt goed, maar het actief houden van groepen is lastig. Zo zitten er in de tuingroepapp van De Saffier wel vijftig bewoners, maar toch is het elke keer weer lastig om een paar bewoners te vinden die met de tuin aan de slag gaan'.

Verder hebben de meeste projecten bewonerscontact via een huisapp of via een Facebookpagina. De bewoners zijn daar over het algemeen tevreden over. Deze app wordt gebruikt voor dagelijkse berichtjes, maar ook voor het promoten van activiteiten.

9 Niet alle bewoners even actief

Het actief krijgen van bewoners blijkt lastig. Projectleider Plan Einstein: 'De vluchtelingen op Einstein bijvoorbeeld, zijn nauwelijks betrokken bij het opzetten van activiteiten. Het is moeilijk ze erbij te betrekken. Ze zitten allemaal in de noodopvang en verhuizen ook weer vrij snel. De begeleiding verloopt soms wat stroef. Veel vluchtelingen willen ook geen begeleiding en hoeven dat ook niet te aanvaarden, terwijl er soms wel een en ander speelt en Socius wel graag zou willen dat deze mensen begeleiding krijgen en aanvaarden'. Ook in andere projecten speelt het probleem dat altijd hetzelfde groepje bewoners actief is en een groot deel van de bewoners zich nooit laat zien bij het organiseren van of deelnemen aan activiteiten.

10 Samenwerking in een netwerk met andere organisaties

In alle projecten is sprake van intensieve samenwerking tussen uiteenlopende organisaties: woningbouwcoöperaties, hulpverleningsinstellingen (met name ggz en verslaving) en gemeenten, maar ook huisartsen, vrijwilligersorganisaties, welzijnsorganisaties, culturele organisaties en tal van andere organisaties. Dit vraagt van alle organisaties durf om af te wijken van de traditionele kaders. Dat betekent openstaan voor andere zienswijzen, nieuwe wegen in slaan en samen zoeken naar gemeenschappelijke belangen.

11 Nieuwe projecten zijn kwetsbaar

Verschillende projectleiders geven aan dat de projecten kwetsbaar zijn. Er kan veel misgaan tussen de samenwerkende organisaties, maar ook tussen de samenwonende bewoners. Het vraagt veel van de organisaties om de projecten goed te managen: om verschillende bewoners samen te laten leven, om bewoners te laten participeren in de wijk, om de projecten goed aan te sturen. Projectleider Socius: 'Voor iedereen in onze organisatie is het een uitdaging om niet overwerkt te raken. Het project blijft kwetsbaar. Ook de contacten met de wijk: negen keer doe je het goed, en één keer vergeet de bewonerscommissie af te stemmen over een activiteit of een feestje en dan heb je het verbruid'.

5.3 Tot slot

Uit de ervaringen van de referentieprojecten blijkt dat er op heel veel verschillende manieren en met veel verschillende organisaties gewerkt wordt binnen gemengde woonprojecten. Voorop staan in bijna alle projecten de idealen van een goede buur zijn, maatschappelijke aansluiting en inclusie. De werkelijkheid blijkt doorgaans weerbarstiger dan

projectleiders verwachten aan het begin van het project. Het actief houden van vrijwilligers en het stimuleren van de mix blijft in alle projecten een punt van aandacht. Dat sluit aan bij de ervaringen van bewoners in de Utrechtse projecten, waar we in het volgende hoofdstuk uitgebreid op ingaan.

Binnen het onderzoek is nadrukkelijk aandacht besteed aan hoe begeleide en onbegeleide bewoners – bij citaten afgekort als BB en OB – het gemengd wonen ervaren. Centraal in deze ervaringen staan het ontmoeten, de contacten, participatie en betrokkenheid, ervaren problematiek en overlast, en zelforganisatie.

6.1 Beweegredenen

Gemengde woonprojecten worden vaak aangeduid als bijzondere woonprojecten omdat verschillende groepen mensen doelbewust samen wonen, contact onderhouden en gezamenlijke activiteiten ondernemen. De verscheidenheid aan groepen mensen varieert van reguliere huurders, eigenaars van koopwoningen, studenten, ex-dak- en -thuislozen, jongeren met een licht verstandelijke beperking, werkende jongeren met een psychische kwetsbaarheid, ouderen en vluchtelingen. Doelbewust kiezen impliceert dat de bewoners duidelijke beweegredenen hebben om deel uit te maken van een gemengd woonproject. Beweegredenen verdelen we onder in vrijwilligheid en beperkte vrijwilligheid. Beperkte vrijwilligheid betekent dat er sprake is van drang van buitenaf, en van wat 't Groene Sticht-coördinator Nico Ooms noemt 'wonen uit noodzaak'.

Vrijwilligheid

Onbegeleide bewoners hebben veelal ideële motieven voor het wonen binnen een gemengd woonproject. Deze motieven zijn geïnspireerd door religieuze opvoeding, humanistische overtuigingen, politieke betrokkenheid of het willen bijdragen aan een duurzame samenleving los van een religieuze of humanistische verbondenheid. Bewoners met een religieuze achtergrond zien in een gemengd woonproject de mogelijkheid om klaar te staan voor een ander en geven vorm aan waarden als barmhartigheid. Bewoners met humanistische overtuigingen of een duidelijke politieke betrokkenheid kiezen vanuit soortgelijke waarden zoals solidariteit, verdraagzaamheid en verantwoordelijkheid in de zin van betrokkenheid en medeverantwoordelijkheid voor de ander: 'Wij wonen hier met een bepaald verlangen: met die buurman zien we dat het vooruitgaat, maar bij anderen denken we: "werkt het wel?"' En: 'Als we er niet zouden zijn, dan zou het nog slechter gaan misschien, maar toch...' (Parana, OB).

Maatschappelijke betrokkenheid hoeft niet levensbeschouwelijk geïnspireerd te zijn. Onbegeleide bewoners kiezen ook bewust vanuit een sociaal duurzaam motief: het willen ontmoeten van mensen die hun leven weer op de rit proberen te krijgen en hen hierbij ondersteunen op een informele manier, als goede buur. De wens dus om wat te kunnen betekenen voor je directe omgeving. Zo licht een bewoner toe: 'Ik denk dat het altijd leuk is om iemand te helpen. Ook al weet je niet precies hoe het moet of hoe het gaat. Ik denk dat het altijd wel een soort van leuk is of voldoening geeft. En als dat dan op zo'n manier kan, door gewoon een buurman te zijn en iemand te helpen als hij even moeite heeft met een klusje of met iets invullen... dan vind ik dat wel leuk' (Majella Wonen, OB). Andere onbegeleide bewoners hadden reeds vanuit hun (vrijwilligers)werk binnen een opvang- of zorginstelling betrokkenheid bij burgers die vanuit een kwetsbare positie

ondersteuning krijgen in het deelnemen aan of re-integreren in de lokale samenleving. Sommigen noemen ook de sfeer en uitstraling van het buurtje of complex als een (extra) reden om er te willen wonen.

Naast ideële motieven spelen materiële en pragmatische motieven een rol in het kiezen voor een gemengd woonproject, zoals de beschikbaarheid, locatie en betaalbaarheid van een woning. Ook de mogelijkheid om die betaalbare woning sneller te kunnen bemachtigen speelt mee. Een onbegeleide bewoonster van Majella formuleert het zo: 'Nou ja... het hoofddoel waarom je hierin gaat wonen is gewoon omdat je een huis wilt. Maar het leek me ook wel gewoon heel leuk. Dat is het ook. En je kent gelijk wat mensen in je buurt. Als je anders met z'n tweeën in Utrecht gaat wonen, dan ken je elkaar en misschien de burens die direct naast je wonen. Maar nu kende je al zestig gezinnen, of mensen' (Majella Wonen, OB).

Verder spelen nieuwsgierigheid en het openstaan voor mensen die anders zijn (zie ook Kal, Post & Scholtens, 2012) een rol. Een onbegeleide bewoonster van De Biltse Grift licht toe: 'Ik ging uiteindelijk toch zoeken [...] en toen kwam toch dit voorbij en ik dacht: "Ah, dat is wel interessant!" Toen ging ik me erin verdiepen en dacht ik: "Nou, dat is gewoon leuk, ik kan wel een mailtje gaan sturen". 'Dezelfde bewoonster voegt eraan toe dat het je leven ook kan verrijken, dat gemengd wonen onderdeel kan zijn van een leerproces: 'Heel apart, want ik had er echt nog nooit van gehoord, maar wel heel leuk. Uitdagend. Iets anders dan de meeste studenten. Het leek me gewoon heel erg gezellig en ook voor mezelf een heel leerproces. En ja, dat is nooit mis natuurlijk, om ergens waar je woont iets van te leren. Dus ik dacht: ik ga het gewoon proberen' (De Biltse Grift, OB).

Voor sommige begeleide bewoners is het gemengd wonen tot slot een tussenstap naar het zelfstandig (leren) wonen. Zo zijn er begeleide bewoners die vanuit het ouderlijk huis de stap maken naar een leershuis waar vaardigheden worden aangeleerd met als uiteindelijk doel op termijn ergens zelfstandig te kunnen wonen. Bij De Biltse Grift wonen jongeren en jongvolwassenen met een licht verstandelijke beperking. 'Ik had hulp thuis, maar ik wilde toch eigenlijk op mezelf, want ik heb de leeftijd van 21 en je ouders krijgen natuurlijk wel meer problemen [...]. En dan ga je uiteindelijk je eigen plekje zoeken' (De Biltse Grift, BB). En: 'Ik dacht: nou, eigenlijk was het heel gezellig wonen. Dus eigenlijk kan ik hier ook heel veel leren' (De Biltse Grift, BB).

Beperkte vrijwilligheid

Niet alle bewoners hebben uit volle vrijwilligheid gekozen voor huisvesting binnen een gemengd woonproject. Een belangrijke reden hiervoor is het beperkte woonaanbod op de reguliere woningmarkt. Voor bewoners die zorg of ondersteuning ontvangen en zich ontwikkelen tot steeds meer zelfstandige en zelfredzame burgers zijn er onvoldoende mogelijkheden voor zelfstandige, betaalbare woonruimte, al dan niet met ambulante begeleiding. Een van de begeleide bewoners van Majella vertelt uit eigen ervaring: 'Het duurde lang voordat er een plek was bij De Tussenvoorziening. Er was gewoon helemaal nergens plek, bij Leger des Heils precies hetzelfde probleem.'

Gemengde woonprojecten bieden die mogelijkheid wel, hoewel ook die continu 'vol' zit-

ten. Omdat het gaat om plaatsing binnen een zorginstelling is er sprake van beperkte vrijwilligheid in de keuze voor een woning of woonplek naar wens. Dit betreft bewoners die begeleiding krijgen vanuit een instelling die ondersteuning biedt bij het dagelijkse leven of bij het herstel van een psychische aandoening of een verslaving. Een deel van hen voelt zich thuis in de (micro-)gemeenschap van een woonproject, anderen zouden het liefst 'normaler' willen wonen. Een bewoner zegt hierover: 'Zeker onder de begeleide bewoners die er niet voor gekozen hebben om tussen bewoners te worden geplaatst die nog regelmatig onder invloed van middelen zijn en ruzie zoeken. Dan wil je eigenlijk ergens anders wonen, rustiger, normaler' (Parana, BB). Een andere begeleide bewoner stelt dat hij niet tussen 'allemaal gekken [wil] wonen ...' (Parana, BB). Beperkte vrijwilligheid betekent niet meteen volledige onvrijwilligheid. Bewoners die begeleiding krijgen, geven aan dat bij het aanmelden voor een gemengd woonproject ook vrijwillige motieven meespelen. Een bewoonster die begeleiding krijgt en woonachtig is binnen Majella Wonen zegt: 'In de tijd dat ik moest wachten op een plekje in De Tussenvoorziening liep ik hier eigenlijk tegen aan en toen zag ik het beeld dat er werd geschetst. Dat vond ik wel wat, dat hele sociale gebeuren, een beetje net als vroeger heel normaal was, maar nu niet meer. Dat burens echt spontaan met elkaar kunnen [omgaan] en dingen met elkaar doen. En voor elkaar zorgen. En dat vond ik wel heel mooi' (Majella Wonen BB).

6.2 Contacten

Gemengde woonprojecten hebben de bedoeling sociale contacten te laten ontstaan tussen begeleide en onbegeleide bewoners. De betekenis, intensiteit en functie van de sociale contacten en de activiteiten die daartoe moeten leiden zijn op te delen in: sociale en emotionele waarde, eenvoud en oppervlakkigheid van de contacten, beeldvorming, positieve sociale controle en inzichten in gedrag.

Sociale en emotionele waarde

Belangrijk kenmerk van gemengde woonprojecten is dat onbegeleide en begeleide bewoners wederzijds initiatieven nemen om contact te leggen, contact te onderhouden en gezamenlijk activiteiten te ondernemen. Voor bewoners die uit de opvang komen of professionele ondersteuning krijgen, bieden deze contacten sociale en emotionele waarde in de vorm van zich gezien en geaccepteerd voelen, er mogen zijn en kunnen zijn wie ze zijn. Vanuit de onbegeleide bewoners bestaat er gastvrijheid jegens het anders zijn: 'Je hangt er hier niet bij, iedereen spreekt je gewoon aan' (Parana, OB). En als er conflicten zijn of als er van buitenaf naar je wordt gekeken alsof je gek bent, dan 'nemen mensen het voor elkaar op. Alleen mensen van verderop uit de wijk kijken nog weleens wantrouwig of ze schelden je uit als ze langs het gastenverblijf lopen. Je wordt soms uitgescholden als ze je zien staan. De mensen uit dit buurtje zijn wel zonder uitzondering heel vriendelijk' (Groene Sticht, BB).

Bij De Biltse Grift beschouwen de begeleide en onbegeleide bewoners elkaar als huisgenoten en spreken ze van gelijkheid: 'Je moet het gewoon zien als huisgenootjes. Het is

natuurlijk wel zo dat wij ons eigen stukje daar hebben. Dus meestal als je dan contact met ze wilt, dan ga je gewoon naar het huis [...] Soms komen ze ook naar jou toe in de avond of als ze je nodig hebben of ze appen [...]. Eigenlijk verloopt het heel normaal. Ja, gewoon aanwezig zijn en meedoen met alles' (De Biltse Grift, OB). Een andere onbegeleide bewoonster van De Biltse Grift bevestigt dit beeld: 'Dan is het zo normaal dat je hier woont. Er is bijna geen onderscheid meer tussen student en bewoner. Alleen als het expliciet wordt gezegd' (De Biltse Grift, OB).

Binnen de gemengde woonprojecten ervaren begeleide bewoners een eigen plek. Het hebben van contacten met medebewoners en je door hen geaccepteerd voelen, wordt ervaren als erkenning en heeft een stabiliserende werking in de zin dat het de sociaal en emotioneel gerelateerde problemen van de bewoners vermindert en hen helpt bij het herstel. Daarnaast biedt een gemengd woonproject de bewoners meer vrijheid en privacy dan wanneer de woning binnen de instelling is gesitueerd. Een begeleide bewoner vertelt dat je 'met je eigen sleutel weer vrij bent, je kunt bijvoorbeeld in de tuin werken en zelf je leven invullen zoals je het wilt. Je hebt meer vrijheid hier, dat is wel fijn' (Majella Wonen, BB).

Eenvoudige en oppervlakkige contacten

Bij zowel begeleide als onbegeleide bewoners draagt het gemengd wonen en de contacten daarbinnen bij aan het vergroten van de kennissenkring. Begeleide bewoners geven aan meer contacten met onbegeleide bewoners te hebben dan ze vooraf hadden verwacht en zijn doorgaans tevreden met deze contacten. Eenvoudige en oppervlakkige contacten staan voorop en worden door iedereen gewaardeerd. Een 'hoi-doei', een kopje koffie, wat keuvelen over het weer of het nieuws, praktische burenhulp zoals het vervangen van een lamp of het lenen van gereedschap, of contact via een appgroep volstaat. 'Er zijn heel veel wijken waar de burens elkaar niet eens kennen of durven aan te spreken. Dat is zo schrijnend. Dan is het heel leuk als je hier de deur uit loopt en je hebt tien keer hoi, hoi, hoi, hoi. En heel veel dingen samen doen. Dat was wat ik voor ogen had en dat is wel ook echt uitgekomen' (Majella Wonen, BB).

'Ik moet gewoon bij mijn burens aan kunnen bellen, bij wijze van spreken. Ik heb natuurlijk ook mijn problemen, ik heb bijvoorbeeld een evenwichtsstoornis. Dus een lamp ophangen, dat gaat niet. Dan is het heel fijn als je goed contact met je burens hebt en ook weet dat er mensen zijn die je daarbij kunnen helpen' (Majella Wonen, BB). Daarnaast zijn er diverse initiatieven vanuit de bewoners die uitnodigen tot het leggen van contact, zoals filmavonden, spelletjesavonden, tuinieren, joggen, samen eten, barbecueën, boodschappen doen voor elkaar, bewoners die elkaar allerlei workshops aanbieden (tekenen, yoga). 'De gezelligheid van de mensen om je heen. Je wordt regelmatig uitgenodigd, en er is soms feest en een barbecue in de tuin' (Parana, BB). En 'eigenlijk is het een soort groot studentenhuis, met de meesten heb je goed contact, sommigen zie je maar paar keer per jaar' (Majella Wonen, OB).

De contacten strekken verder dan de onderlinge contacten tussen de bewoners van de gemengde woonprojecten. Bij Majella organiseren bewoners bijvoorbeeld activiteiten waarmee buurtbewoners buiten het eigen woonproject worden bereikt. 'Pas geleden had-

den we met de techniekgroep hier buiten een fietsenklusdag. Mensen kwamen met hun fiets langs, wij repareerden die. Iedereen mocht langskomen. We hadden van het ziekenhuis een paar oude fietsen gekregen die daar waren blijven staan. Die hebben we opgeknapt en uitgedeeld aan mensen die hier wonen. Er waren heel veel mensen op komen dagen. Een aantal burens kwamen ook echt langs met hun fiets om te laten repareren. En dat vond ik wel heel leuk, positief contact' (Majella Wonen, OB).

Beeldvorming

Van twee kanten dragen de contacten bij aan een verdiepend en genuanceerder beeld van de mensen die er wonen. Zowel begeleide bewoners als onbegeleide bewoners krijgen een ander beeld wanneer zij elkaar gedurende langere tijd meerdere malen hebben ontmoet en gesproken. Het onbekende wordt bekend. Het beeld vooraf wordt door de ontmoetingen bijgesteld. Binnen De Biltse Grift verwoordt een begeleide bewoner het als volgt: 'Heel veel mensen zijn helemaal niet bekend met het beperkingengedoe. Ik werk nu gewoon in de catering, maar voordat ik daar werkte, werkte ik bij een catering voor mensen met een beperking en dan zag je mensen denken: o, je hebt een beperking, wat goed van je dat je een kopje op tafel kunt zetten. Je gaat je daardoor gewoon een beetje stom voelen' (De Biltse Grift, BB). De begeleide bewoner geeft hierbij aan dat de onbegeleide bewoners nu kunnen zien 'dat wij heel normale mensen zijn'. Een studente, woonachtig als onbegeleide bewoonster, bevestigt de veranderende beeldvorming. Naarmate de ontmoetingen en het contact met bewoners met een verstandelijke beperking toenamen, veranderde haar beeld: 'Eerst dacht ik: oké, dus dan ga ik met mensen wonen die een licht verstandelijke beperking hebben. Ik had verder geen ervaring met deze mensen, dus ik wist ook niet zo goed wat voor mensen ik me daarbij moest voorstellen [...] Je hebt gewoon geen beeld omdat je er nooit over hoort. Totdat ik die eerste keer hier kwam eten: het bleek echt heel erg leuk te zijn en dat deze mensen sociaal heel goed ontwikkeld zijn' (De Biltse Grift, OB).

Positieve sociale controle

De contacten binnen het woonproject fungeren op den duur als positieve sociale controle. Begeleide en onbegeleide bewoners letten op elkaar zonder dat het bemoeizucht wordt en zonder dat onbegeleide bewoners in de rol van hulpverlener schieten. Onderling houden bewoners een oogje in het zeil. Bewoners zeggen daarover dat 'de contacten zo natuurlijk mogelijk plaatsvinden' en dat ze 'elkaar ook corrigeren als er iets gebeurt dat niet normaal is. Laatst lag er wat rotzooi buiten en een buurtbewoner belt dan aan en dan regelen de bewoners dat het opgeruimd wordt' (Majella Wonen, OB). Positieve sociale controle biedt houvast bij het herstelproces van begeleide bewoners, namelijk 'normaal' functioneren in de maatschappij. Het werkt als een sociale 'early warning' wanneer het bijvoorbeeld minder goed lijkt te gaan met een begeleide bewoner.

Positieve sociale controle toont betrokkenheid aan. Desalniettemin heeft dit een keerzijde. Het lijntje tussen positieve sociale controle en klagen is dun: 'Een bewoner klaagt over iets in de besloten Facebookgroep en daar komt dan een hele discussies onder [...] bij-

voorbeeld een mevrouw die had muizen in huis, dat wordt helemaal uitvergroot [...] dat Portaal en De Tussenvoorziening maar raar zijn, want ze doen er niets aan. Dan denk ik van ja... moet dat nou zo op Facebook?' (Majella Wonen, OB).

Gebouwde omgeving

De gebouwde omgeving is genoemd als een belangrijke factor in het realiseren van ontmoeting en contact: 'door de compacte bouw van het complex kom je met veel mensen in aanraking' (Groene Sticht, OB). Contacten worden het meest gelegd door elkaar te ontmoeten op plekken waar gezamenlijk activiteiten kunnen plaatsvinden. Bewoners doelen met gezamenlijke ruimten op plekken waar je elkaar kunt ontmoeten en waar je samen kunt vertoeven, zoals een tuin, een koffiekamer, een ruimte om samen te eten en spellen te spelen. Een gemeenschappelijke woonkamer, een winkeltje of een uitnodigende wandelgang biedt mogelijkheden tot oppervlakkig contact. Niet elk gemengd woonproject heeft echter geschikte gezamenlijke ruimte.

Inzichten in gedrag en motieven

Naast erkenning van de persoon en een positieve sociale controle leveren de contacten tussen begeleide en onbegeleide bewoners nog meer op: onbegeleide bewoners geven aan meer dan verwacht te hebben geleerd over en van mensen die 'anders' zijn. Kennisnemen van de levensgeschiedenis, het van nabij getuige zijn van de actuele psychische en/of verslavingsproblematiek, het bij tijd en wijle sociaal onaangepast gedrag alsook de manier waarop begeleide bewoners in het leven staan – het geeft onbegeleide bewoners inzichten in gedrag en de motieven van personen om het leven te leiden zoals ze dat leiden. Soms ervaren onbegeleide bewoners dit als confronterend en schokkend, omdat deze manier van in het leven staan haaks kan staan op de eigen levensvisie. 'Wij zeiden: ga vrijwilligerswerk zoeken of zoek een baantje, dat is goed voor je. Maar de buurvrouw zei: "Dat doe ik niet, want dan word ik gekort op mijn uitkering." Wij waren echt even geschokt. Ik vind het moeilijk om haar neutraal te benaderen... Ik zit ook wel met frustraties... We kunnen haar niet uitleggen [dat het best goed is vrijwilligerswerk of een baantje te hebben]' (Parana, OB). Desondanks ervaren onbegeleide bewoners de verschillende (flarden van) levensverhalen en dynamieken in het woonproject als een verrijking van hun eigen leven: 'Ook om je leven iets realistischer te maken. Wij leven als jonge, witte hoogopgeleiden in een soort 'witte bubbel'. Mijn wereldbeeld is wel iets veranderd. Door de verhalen die je hoort, de mensen met wie je praat, krijg je meer begrip en het maakt je bewuster van en voorzichtiger in hoe je omgaat en oordeelt over andere mensen. Mijn verwachting was dat ik in mijn dagelijks leven meer geconfronteerd zou worden met de mensen buiten mijn witte bubbel. Die verwachting is uitgekomen. Je komt elke dag mensen tegen, maakt een praatje met ze, en elke keer hebben ze van "die gekke problemen", dingen die voor mij totaal geen issue zijn' (Parana, OB). De verrijking bestaat ook uit 'een soort "nederigheid" [die ik heb geleerd], want ik heb de mazzel gehad om in een gelukkig gezin een veilig leven te leiden. Ik heb vet geluk gehad, zij hebben één dingetje tegen gehad, een flink dingetje. En dat is het verschil' (Parana, OB).

6.3 Participatie

Participatie binnen een gemengd woonproject vatten we op als het initiëren van activiteiten, meehelpen bij het opzetten daarvan en meer of minder actief deelnemen aan activiteiten. Daarnaast zien we (een kleine) moeite doen voor een ander als participatie: 'Anders dan in een gewone wijk help je elkaar hier ... [...] bijvoorbeeld sneeuwruimen voor een oude dame in het buurtje' (Majella Wonen, BB). De begeleide bewoners vinden het fijn dat ook er af en toe een beroep op hen wordt gedaan voor kleine klusjes in of om het huis.

Niet iedereen doet met georganiseerde activiteiten mee. Desondanks werken ze samenbindend: voor zowel degenen die deelnemen als voor bewoners die daarin terughoudend zijn geven ze de boodschap af van 'welkom zijn wanneer jij wilt'. Het moet niet, maar het kan en 'je bent uitgenodigd'. Er is een grote diversiteit aan activiteiten die bewoners organiseren: gezamenlijk feestdagen vieren, een tuinfeest organiseren, tuinonderhoud, samen koken, samen eten, barbecueën, filmavonden, samen joggen, koffiemomenten, elkaar workshops aanbieden (tekenen, yoga). Doel van de activiteiten is te zorgen voor gezelligheid en zinvolle bezigheid. Wanneer activiteiten in een buitenruimte plaatsvinden, geeft dit uitstraling aan het gemengde woonproject.

Participatie krijgt op verschillende manieren gestalte binnen gemengde woonprojecten: in georganiseerde structuren zoals het lidmaatschap van woonvereniging, bestuur en/of commissies (ballotagecommissie, sociale commissie, tuincommissie, feestcommissie, techniegroep, fietsenproject enzovoort) en ongeorganiseerde vorm zoals spontane initiatieven waarbij bewoners elkaar uitnodigen voor activiteiten van groot (activiteiten waarvoor alle bewoners worden uitgenodigd) tot klein (activiteiten waarvoor enkele bewoners worden uitgenodigd zoals bij elkaar op bezoek, een-op-eencontact met burens). Participatie gaat over inzet, en daarin zijn verschillen zichtbaar. De meest intensieve inzet is terug te zien bij bewoners die lid zijn van een commissie of werkgroep. Het zijn met name de onbegeleide bewoners die activiteiten (willen) organiseren. Daarbij proberen zij tevens te bedenken hoe anderen (onbegeleide en begeleide bewoners) meer betrokken kunnen worden. Plaatsnemen in een commissie vergemakkelijkt het maken van contacten met bewoners. Bewoners kiezen er soms bewust voor lid te worden van een commissie om zodoende het contact leggen en participeren in een gemengd woonproject te bespoedigen: 'contact maken ging makkelijk, we werden actief in commissies en gingen naar activiteiten' (Parana, OB).

Betrokkenheid

Participatie draagt bij aan daadwerkelijke en gevoelde betrokkenheid. Daadwerkelijke betrokkenheid staat voor een actieve bijdrage door te mee te doen en mee te denken. Gevoelde betrokkenheid kan bestaan zonder een actieve bijdrage te leveren. Wezenlijk onderdeel van een gemengd woonproject is het gezamenlijk ondernemen van activiteiten waarmee wordt gepoogd onderlinge (sociale) betrokkenheid te ontwikkelen en te vergroten. Activiteiten in de vorm van diners of gecombineerd met eten en drinken zorgen voor de hoogste opkomst.

Bij de woonprojecten zien we een disbalans in bewoners die zich veelvuldig inzetten om ontmoeting en betrokkenheid te stimuleren en bewoners die nooit bijdragen aan het gezamenlijk ondernemen van activiteiten of die zich zelfs geheel niet laten zien. Bij de meeste woonprojecten worden de activiteiten merendeels door onbegeleide bewoners opgezet en blijkt vaak dezelfde groep bewoners de activiteiten bij te wonen. 'Op den duur zie je dat er ook clubjes worden gevormd, clubjes van gelijke interesses en opvattingen' (Majella Wonen, BB). Begeleide bewoners trekken dan eerder naar elkaar toe, onbegeleide bewoners idem dito.

Doorstroom

In meerdere gemengde woonprojecten neemt de activiteitenfrequentie na verloop van tijd af mede door de doorstroom van de bewoners, zowel begeleide als onbegeleide. Deze doorstroom heeft verschillende oorzaken: inkomensstijging (meestal van onbegeleide bewoners) bijvoorbeeld vanwege een (nieuwe) baan of het gaan samenwonen, waarna men de woning vanwege scheefwonen moet verlaten, de behoefte aan een grotere woning vanwege gezinsvorming of de behoefte aan een woning in een andere omgeving vanwege bijvoorbeeld verandering van baan.

Daarnaast is de bewoning van de begeleide bewoners in veel gevallen van tijdelijke aard. Wanneer zij verder gevorderd zijn in het rehabilitatie- of herstelproces, zelfstandiger en zelfredzamer zijn geworden, kunnen zij doorstromen naar andere woningen in andere buurten. Deze doorstroom heeft als gevolg dat zeer gemotiveerde en actieve bewoners slechts tijdelijk in een gemengd woonproject wonen. De overige bewoners ervaren hun vertrek dan als een gemis, want de actieve inbreng en betrokkenheid wordt niet altijd vervolgd: 'In het begin waren er begeleide mensen die best wel goed bezig waren. In de beginjaren was er sprake van veel activiteit, veel participatie, maar dit is in de jaren verminderd. Vroeger werd er veel meer georganiseerd. Zij zijn verhuisd naar een volgende woonplek, buiten het gemengde woonproject' (Parana, OB).

6.4 Obstakels

Het stimuleren van onderling contact, betrokkenheid en participatie in de gemengde woonprojecten gaat niet vanzelf. Begeleide en onbegeleide bewoners lopen in het gemengd samenwonen tegen obstakels aan die variëren van verschillen in belevingswereld, bewoners die helemaal niet willen mengen, gebrek aan basiskennis over psychiatrische aandoeningen, het spanningsveld van de sociale rol van 'gewone buur' versus de sociale rol van professionele hulpverlener. Daarnaast speelt, net als soms gebruikelijk tussen burens, geluids- en stankoverlast soms een rol.

Verschillen in belevingswereld

Tussen begeleide en onbegeleide bewoners bestaan verschillen in belevingswereld die zijn te verklaren vanuit aanzienlijke verschillen in leeftijd, leefgeschiedenis en de aan- of afwezigheid van psychiatrische en/of verslavingsproblematiek en het stadium van herstel hierin. Onder onbegeleide bewoners bevinden zich bijvoorbeeld veel studenten of star-

ters van begin twintig jaar of dertig jaar, terwijl bewoners met een (lange) geschiedenis van dak- en of thuisloosheid, psychiatrie, verslavingszorg of crisisopvang, vaak vijftig jaar of ouder zijn. Daarmee is tevens het verschil in leefgeschiedenis aangeduid: leven met of zonder een verslaving, opgegroeid zijn in een omgeving waar wel of geen sprake is (geweest) van verslavingsproblematiek of psychiatrische problematiek. Daarnaast zien we verschillen in de actuele financiële situatie, waarbij bewoners onder begeleiding dikwijls minder hebben te besteden dan onbegeleide bewoners met een betaalde baan. Een meerderheid van de bewoners die ondersteuning ontvangt vanuit een (zorg)instelling bevindt zich in een stadium van herstel van psychiatrische en/of verslavingsproblematiek, dat varieert van ergens in het begin tot vergevorderd.

Verder merken begeleide en onbegeleide bewoners het verschil belevingswereld. 'Ja, er zit wel verschil tussen. Je komt wel uit een andere wereld. En daardoor is het ook wat makkelijk om naar je eigen "soort" toe te trekken en daarmee om te gaan. [Omdat je] gewoon dezelfde achtergrond hebt' (Majella Wonen, OB). En: 'Ik had verwacht dat ik toch wel meer contact zouden hebben met huurders van De Tussenvoorziening. Maar dat is er niet zo heel veel. Al hoorde ik wel dat sommige mensen zich een beetje afzonderen [...]. Daarentegen hebben we wel heel veel contact met huurders van Portaal, en doen we ook echt veel. Activiteiten waar bewoners van De Tussenvoorziening wel aan mee mogen doen. Maar het zijn wel altijd een beetje dezelfde. En dat had ik niet verwacht' (Majella Wonen, OB).

Deze verschillen in belevingswereld komen tot uiting in de beperktheid van gezamenlijke gespreksonderwerpen, zo blijkt uit de interviews. Bewoners die eigenaar zijn van een koopwoning of huren van een woningbouwcorporatie, een betaalde baan hebben of overdag studeren hebben voor een deel andere gespreksonderwerpen (studie, werk, vakantie) dan de bewoners die begeleiding ontvangen vanuit een (zorg)instelling, veelal geen betaalde baan hebben, niet studeren. De gespreksonderwerpen beperken zich tot alledaagse onderwerpen zoals het weer en de problemen die voor begeleide bewoners een belangrijk deel van hun alledaagse leven bepalen. Tijdens gezamenlijke activiteiten kan dit het contact belemmeren. Er zijn voorbeelden gegeven waarbij tijdens een tuinfeest of barbecue onbegeleide bewoners alcohol dronken in aanwezigheid van begeleide bewoners met verslavingsgevoeligheid of die verslaafd zijn. Dergelijke aangelegenheden leiden tot minder contact, geven aanleiding tot irritatie, onbegrip en onbedoelde uitsluiting.

Bij het woonproject De Biltse Grift bestaan er minder grote verschillen in de leefwereld tussen begeleide en onbegeleide bewoners dan bij de overige projecten. Ten eerste valt dat te verklaren uit de gelijke leeftijdsfase van de bewoners: allen zijn jongvolwassenen in de leeftijd van 18 tot 27 jaar die een stap zetten naar zelfstandig wonen. Ten tweede is er geen sprake van (heftige) verslavingsproblematiek binnen dit leerhuis. En tot slot wonen alle bewoners er vrijwillig, hebben zij bewust gekozen voor deze woonplek en zijn ze gemotiveerd om zich te ontwikkelen naar zo veel mogelijk zelfstandigheid.

Geen behoefte aan menging

Behalve bewoners die aangeven dat het gemis aan faciliteiten voor gezamenlijke ontmoet-

ting en de verschillen in beleevingswereld obstakels zijn in de menging tussen beide groepen bewoners, is er ook een groep begeleide bewoners die geen behoefte heeft aan menging. Redenen die zij hiervoor geven, zijn het 'genoeg aan je hoofd hebben' en het beschikken over beperkte sociale vaardigheden, zoals het lastig vinden om contacten te leggen of een gesprek op gang te brengen en te houden. Bovendien is er een groep begeleide bewoners die niet met onbegeleide bewoners overweg kan en vooral rust wenst.

Gemis aan basiskennis

Met name onbegeleide bewoners ervaren bij zichzelf een gebrek aan kennis over psychische en verslavingsproblematiek, hoe deze problematiek zich uit in gedrag en hoe zij hier in het contact met de begeleide bewoners mee om moeten gaan. Zo doen zich situaties voor waarin een begeleide bewoner in een psychose verkeert zonder dat de onbegeleide bewoner dit herkent, een bewoner zich intimiderend, dreigend of agressief gedraagt al dan niet onder invloed van verslavende middelen, of een bewoner 'verward' gedrag vertoont vanwege het niet innemen van medicatie. Onbegeleide bewoners voelen zich niet altijd zeker in hoe daarin te handelen. 'Ik zou het heel fijn vinden als bewoner om iets meer een beeld te hebben, informatie te krijgen over ziektebeelden of gedrag van mensen. Zo kun je beter reageren op iemand met een verslavingsprobleem, zo kun je een psychose wellicht beter herkennen. Training en overleg is het minste wat je kunt aanbieden' (Parana, OB).

De ervaringen zijn echter verdeeld. Bij De Biltse Grift zijn de onbegeleide bewoners ingelicht over het feit dat het woonproject een leerhuis betreft waar jongvolwassenen met een licht verstandelijke beperking wonen. 'Ik wist wel dat het jongeren zijn [...] met een licht verstandelijke beperking. [...] Daar hebben we het van tevoren over gehad. Maar ik denk ook dat je dat meer gewoon moet meemaken en zien en dat ze [begeleide bewoners] dan uit zichzelf wel vertellen van die heeft dat en die heeft weer dat en wat ze hebben meegemaakt' (De Biltse Grift, OB). In situaties waarin de onbegeleide bewoners met vragen zitten over het contact met en het gedrag van een begeleide bewoner, kunnen ze terecht bij de begeleiding: 'Als er een keer iets verkeerd is gegaan of zo, dan stappen we wel op de begeleiders af [...]. Dan zorgt de begeleiding ervoor dat het weer een beetje in goede banen wordt geleid. Ze laten het ons wel zelfstandig oplossen zeg maar, maar ze zijn er wel een beetje om ons te helpen' (De Biltse Grift, OB).

Sociale rol 'gewone buur' versus sociale rol professionele hulpverlener

Wanneer er iets voorvalt in de buurt, kunnen bewoners dat in de woonvereniging bespreken, waarin zowel begeleide als onbegeleide bewoners aanwezig zijn. Bewoners proberen het soms ook persoonlijk met de betreffende begeleide bewoner te bespreken of nemen contact op met de begeleiding vanuit de zorginstelling. Dit loopt niet altijd op rolletjes. Het levert spanningsvelden op over de sociale rol die je als onbegeleide bewoner hebt. In wezen is de sociale rol die van buurman of buurvrouw en niet die van hulpverlener, maar wat doe je als jouw buurman of buurvrouw veel beroep op je doet? Hoever ga je mee in

dat appel? Wat doe je als je ziet dat het niet goed gaat met jouw buurman of buurvrouw? De grens tussen buur en hulpverlener is moeilijk te trekken en de rollen kunnen vervagen: 'De gelijkwaardigheid [als burens onderling] in de relatie is soms lastig te bewaren' (Parana, OB).

Persoonsbescherming en privacy

Wanneer er problemen ontstaan die zijn veroorzaakt door begeleide bewoners en gerelateerd aan hun problematiek, koesteren onbegeleide bewoners de verwachting dat de professionele hulpverlening bereikbaar is, dat die antwoordt geeft op hun vragen en/of ingrijpt als dat nodig is. Die verwachting wordt niet altijd ingelost. 'Een paar jaar terug spraken we met een begeleider naar aanleiding van een crisis van deze buurvrouw door haar bipolaire stoornis. Zij wilde geen medicijnen meer slikken. Vanuit vriendschappelijke band hebben we er wel over gesproken met de buurvrouw. De begeleiding gaf ons vooral vragen terug in plaats van antwoorden' (Parana, OB). Hier speelt privacy van gegevens en het beroepsgeheim een rol.

Onbegeleide bewoners tonen begrip voor de zorgvuldigheid van hulpverleners in het delen van persoonlijke gegevens van de begeleide bewoners. Desondanks vragen ze ook om sociale veiligheid: 'Ik snap dat je beroepsgeheim hebt, maar je moet ons als burens ook veiligheid bieden...' (Parana, OB). We spreken hier van een spanningsveld tussen het bieden van sociale veiligheid en omgaan met informatieve privacy van de begeleide bewoner – informatie over de psychiatrische aandoening, behandeling en medicatiegebruik.

Incidenten en situaties van intimidatie werken in op het veiligheidsgevoel van de bewoners. Er doen zich incidenten voor die impact hebben, zoals dreiging en agressie waarbij ook politie betrokken is. 'In principe voel ik me veilig, maar ik neem wel altijd een telefoon mee als ik door het pand loop. Soms lopen er onguere types van buiten rond in of rondom het pand. We hebben ook weleens een vreemde slaper in de gang gehad. Jatten van fietsen gebeurt af en toe ook' (Parana, OB). Een begeleide bewoner vat het als volgt samen: 'een rotte minderheid kan grote problemen veroorzaken' (Parana, OB).

Bespreekbaar maken

Het is niet altijd makkelijk om voorvallen bespreekbaar te maken met begeleide bewoners zelf: 'Je moet als bewoner altijd een beetje opletten hoe je het zegt. Of je ervan bewust zijn dat je geen moeilijke woorden kunt gebruiken. Ze [begeleide bewoners] hebben ook vaak een sterke mening die ze niet nuanceren, een mening die de dag erop weer kan anders kan zijn' (Parana, OB). Onbegeleide bewoners geven te kennen dat ze voorvallen met andere onbegeleide bewoners makkelijker kunnen bespreken: 'We kunnen meer vrijuit spreken' (Parana, OB).

Samenstelling begeleide bewonersgroep

De samenstelling van de groep begeleide bewoners wordt eveneens als een belemmerende factor ervaren, zowel door begeleide als onbegeleide bewoners. Wanneer in een

gemengd woonproject te veel mensen met zware problematiek gehuisvest zijn, hebben andere begeleide bewoners die aan hun herstel en re-integratie in de maatschappij werken last van de onrust en het negatieve gedrag die zij veroorzaken. 'In die groep begeven zich "ruziezoekers" en ze zijn nog regelmatig onder invloed. Als je er niet voor gekozen hebt om daartussen te zitten... zoals wij, dan wil je eigenlijk ergens anders wonen, rustiger, normaler...' (Parana, OB). Niet iedereen zit op zijn of haar plek.

Overlast

In gemengde woonprojecten komt diverse overlast voor: geluidsoverlast (muziek, schreeuwen tegen elkaar of de kinderen in het gezin), stankoverlast door drugsgebruik van bewoners (wietgebruik en wietlucht die omhoogtrekt en andere woningen bereikt) en afval dat buiten in de gang of het portiek wordt neergezet en niet weggegooid. Een onbegeleide bewoonster vertelt over een begeleide bewoonster: 'Zij draait heel harde muziek, haar kindje huult heel vaak. En ze schreeuwt heel hard tegen haar kind. En ze schreeuwt heel hard mee met de muziek. En ze zet vuilniszakken in het portiek. Dan stinkt ons hele portiek weer. Het is haar vuilnis' (Majella Wonen, OB).

6.5 Tot slot

Aan het begin van dit hoofdstuk presenteerden wij de brede definitie van gemengde woonprojecten, die inhoudt dat er sprake is van doelbewust kiezen voor samen wonen binnen een woonproject met een diversiteit aan mensen met en onder een geïndiceerde zorgvraag. Als bewoner dien je actief contacten te onderhouden met zowel begeleide als onbegeleide bewoners en wordt ervan uitgegaan dat je gezamenlijk activiteiten onderneemt opdat er sociale verbinding ontstaat, sociale steun of sociale controle. De bewonerservaringen laten zien dat dit in grote lijnen van de grond komt. Tegelijkertijd nemen we ook belemmeringen waar en reikt de beoogde participatie niet tot alle bewoners.

7.1 Inleiding

Een belangrijke vraag in dit onderzoek is wat de rol van begeleiders is in gemengde woonprojecten. Onder begeleiders verstaan we in dit hoofdstuk de sociale professionals. Een van de deelvragen van dit onderzoek is: wat is de rol van sociale professionals in de gemengde woonprojecten en wat zien zij als hun rol bij het leggen van duurzame contacten tussen bewoners? In alle onderzochte projecten werken begeleiders met een Social Work-achtergrond. Zij zijn in dienst bij De Tussenvoorziening (Majella, Parana, 't Groene Sticht) of bij Abrona (De Biltse Grift). Zij begeleiden de bewoners die ingestroomd zijn vanuit de maatschappelijke opvang of vanuit een andere instelling. In dit hoofdstuk beschrijven we hoe zij de begeleiding ervaren, wat er volgens hen beter kan en welke voorwaarden zij stellen aan goede begeleiding van bewoners in gemengde woonprojecten.

7.2 Voorlichting aan onbegeleide bewoners

Binnen 't Groene Sticht, Majella en Parana hebben de begeleiders nauwelijks een rol in de voorlichting aan de onbegeleide bewoners; dit gebeurt door de woonvereniging en de woningbouwvereniging. Die organiseren voorlichtingsbijeenkomsten en hebben individuele gesprekken met belangstellenden die zich melden. Daarnaast staat er informatie op de websites van de organisaties en op de Facebookpagina. Binnen De Biltse Grift hebben de sociale professionals wel een voorlichtende rol naar de inwonende studenten.

Graag rol in voorlichting

De begeleiders geven aan het jammer te vinden niet betrokken te zijn bij de voorlichting, omdat reguliere bewoners nu regelmatig hun motivatie kwijtraken. Reguliere bewoners zijn niet voldoende voorbereid op de doelgroep waarmee ze gaan wonen en hebben niet de 'lange adem' die je nodig hebt bij deze doelgroep. De verwachtingen van de onbegeleide bewoners zijn te hoog. Ze verwachten bijvoorbeeld dat veel bewoners enthousiast zullen zijn over activiteiten of dat iedereen openstaat voor contacten. Dat blijkt niet altijd het geval te zijn. Daardoor raken ze soms teleurgesteld. Ze zetten bijvoorbeeld een activiteit op en dan komen er slechts drie bewoners meedoen. Zoals een begeleider van 't Groene Sticht aangeeft: 'Reguliere bewoners kwamen onze bewoners "redden". Als ze meer hadden geweten, waren ze minder teleurgesteld'. Anderzijds wordt juist vanwege het risico van vooroordelen en stigmatisering vaak door de hulpverleningsorganisatie, de woningcorporatie en de woonvereniging gekozen voor een beperkte voorlichting. Dit roept soms vragen op van reguliere bewoners. 'Onbegeleide bewoners willen wel helpen, hun steentje bijdragen. Dan zeggen ze: Hé, jullie hebben dit opgezet, ik woon hier nu en dus wil ik ook mijn steentje bijdragen, maar dan moet ik wel weten met wie ik van doen heb, wat iemands problemen zijn' (medewerker 't Groene Sticht).

Begeleiders pleiten allemaal voor betere voorlichting en begeleiding van reguliere bewoners, maar geven aan dat dat nu niet tot hun taak behoort. Een medewerker van Majella zou graag meer 'informatieavonden en voorlichtingsavonden zien over onderwerpen waar begeleide bewoners mee te maken hebben, zodat Portaalbewoners weten wat het is om

schulden te hebben en wat voor gedrag daarbij hoort'. Een begeleider van Parana geeft aan: 'Binnen de organisatie zijn wel allerlei trainingen voor begeleiders, ik zou die ook graag hebben voor reguliere bewoners'.

Liefst zien de begeleiders de voorlichting door de begeleide bewoners zélf gebeuren: 'Mooi om het bewoners zélf te laten vertellen' (medewerker De Biltse Grift). Zij zouden de bewoners hierin kunnen begeleiden. Ook zouden ze graag ervaringskennis of -deskundigheid inzetten. Op deze manier raken de verschillende bewoners vanzelf direct met elkaar in gesprek en worden de begeleide bewoners in hun kracht gezet. Bewoners vertellen zelf wat er in hun leven speelt en hoe ze daarmee omgaan: 'Laat het de reguliere bewoners zelf ervaren. Zorg dat ze met elkaar in gesprek gaan' (medewerker Majella).

7.3 Selectie van bewoners

De Tussenvoorziening en De Biltse Grift selecteren hun begeleide bewoners op grond van een aantal selectiecriteria. Belangrijk daarbij zijn: geen verslavingsproblematiek, leerbaarheid, openstaan voor zorg, naar zelfstandigheid toewerken, in een groep kunnen wonen en kwetsbaarheid die gebaat is bij sociale controle. Het is een pré dat de bewoners vrijwilligerswerk hebben gedaan.

De selectiecriteria voor reguliere huurders zijn bij De Biltse Grift bepaald door de jongeren zelf: die kiezen de studenten in een soort hospiteeravond. Bij de andere organisaties gebeurt dit door de woningcorporatie Portaal in samenwerking met de woonverenigingen, waarbij wordt gewerkt met vragenlijsten en bijeenkomsten.

Meer aandacht voor wonen in een gemeenschap

Het goed en zorgvuldig selecteren is een moeilijk proces dat tijd kost. Volgens de medewerkers geven zowel toekomstige begeleide als onbegeleide bewoners vaak sociaal wenselijke antwoorden bij het selectiemoment: 'Ik ga zeker contact zoeken, ik wil een goede buur zijn'. Volgens hen mag er bij de selectie meer aandacht komen voor het wonen in een gemeenschap: 'Er is een verschil tussen mensen die maar kort in de opvang hebben gezeten en mensen met een lange geschiedenis op straat. Die laatsten komen het minst buiten bij Majella, die sluiten zich het meest op in hun flatje. Ze voelen zich wel thuis bij andere (ex-)dak- en -thuislozen. Sommigen zijn te veel gehospitaliseerd, anderen te veel beschadigd, of een combinatie daarvan. Hartstikke kwetsbaar. Er moet intensiever gesproken worden met ze, dus jij zegt dat [het je gaat lukken, wonen] in de wijk, hoe zie je dat voor je, wat ga je doen?' (medewerker Majella).

Aan begeleide bewoners wordt niet de eis gesteld mee te helpen bij het organiseren van activiteiten. Dat is misschien ook te veel gevraagd, maar er mag volgens de medewerkers wel meer aandacht komen voor het deelnemen aan activiteiten en het trainen van de zelfstandigheid. Daarnaast zou in het profiel voor begeleide bewoners meer aandacht kunnen komen voor ervaringskennis en -deskundigheid. 'Welke begeleide bewoner kan een andere begeleide bewoner op sleeptouw nemen, als rolmodel...' (medewerker Parana).

Eenzijdig profiel onbegeleide bewoners

Medewerkers geven aan dat ze het profiel van de huidige onbegeleide bewoners wat eenzijdig vinden. De meeste bewoners zijn hoogopgeleid, jonger dan dertig jaar en extravert: 'De groep extraverte mensen, die wel van een feestje houdt, is groot bij Majella. Ze doen absoluut hun best, maar als er een feestje is valt de begeleide groep er vaak buiten. Want waar gaan de gesprekken over? Over vrienden, drank, vakantie, dagelijkse bezigheden, werk, studenten. De begeleide bewoners hebben het daar juist moeilijk mee, en ze willen niet over hun eigen problemen spreken, want dat doe je niet op een feestje. Ze staan er soms naast, en dat is nog confronterender dan helemaal niet naar een feestje gaan' (medewerker Majella). De begeleiders zouden graag meer variatie zien in de groep reguliere bewoners.

Bij gezamenlijke activiteiten als de tuin is de aansluiting tussen de bewoners beter: '[...] gewoon samen iets doen en dan af en toe tussendoor een praatje maken' (medewerker Majella).

Verwachtingen temperen

Reguliere bewoners komen vaak vanuit ideële motieven in het project wonen. Vaak zetten ze zich in het begin heel erg in, maar dit wordt in de loop van de tijd regelmatig minder. Hun verwachtingen zijn vaak te hoog en ze raken teleurgesteld. Dat is een probleem dat in alle projecten min of meer speelt: 'Als mensen zich een paar jaar willen inzetten is dat supertof, maar je hoopt ook op blijvende inzet' (medewerker Portaal). De vraag die speelt is hoe 'je mensen binnenkrijgt die bepaald soorten activiteiten kunnen trekken, of op z'n minst leuk vinden om te doen: voorzitters, maar ook organisatorische kracht op verschillende terreinen. Je hebt kortom verschillende profielen nodig naarmate de schaal groter wordt' (medewerker Portaal).

Voor alle bewoners zou het goed zijn om de verwachtingen wat te temperen, ze reëel te houden, zodat mensen niet zo snel teleurgesteld raken in elkaar of in het project. 'Vooraf begrip kweken, uitleggen: het is iemand met het verstandelijk vermogen van een kind van zes' (medewerker Parana).

Niet meer actief

Zoals hiervoor al aangegeven, worden veel reguliere bewoners in de loop van de tijd steeds minder actief. Er zou, volgens de medewerkers, een mogelijkheid moeten komen om door te stromen naar andere woningen: 'Je moet kunnen zeggen tegen mensen: "Als de energie eruit is, dan moet je misschien verder." Maar dan moet je mensen wel kunnen laten doorstromen' (medewerker Portaal).

Lastig is ook hoe je dit bespreekbaar maakt: 'Een deel van de onbegeleide bewoners is niet meer actief, 'de niet-meer-actieven' moeten eigenlijk weg, maar hoe doe je dat? Denk daarover na, ontwikkel daar instrumenten voor' (medewerker Parana).

7.4 Taakopvatting begeleiders

Opvallend is dat de sociale professionals zich voornamelijk bezighouden met individuele begeleiding van hun cliënten, de begeleide bewoners. Dat staat ook duidelijk in hun taakomschrijving. Uitzondering is De Biltse Grift, waar ook veel aandacht is voor de groeps sfeer, de gemeenschap en het 'community work'. Als belangrijkste taak noemen de sociale professionals het goed begeleiden van de eigen cliënten, het signaleren en voorkomen van probleemgedrag, daarop bijsturen, stimuleren tot sociaal contact, ondersteunen bij het zelf oplossen van problemen, het aanleren van een dag-en-nachtritme. 'De basis is het leren aansluiten bij de normen in de buurt. Ik zeg dan: mensen lopen hier niet met blikjes bier boerend op straat. Waarom zou jij dat wel doen? Dat buurtbesef en dat sociaal besef, daarmee bezig zijn' (medewerker 't Groene Sticht). In de individuele begeleiding vraagt de groep cliënten met een licht verstandelijke beperking vaak extra aandacht: 'Bij sommige bewoners kan het goed zijn een rondje 'goot' te doen, [de straat op te gaan, om te zien hoe het leven daar ook alweer was], dan beseffen ze dat ze hulp nodig hebben' (medewerker 't Groene Sticht).

Meer betrokkenheid bij begeleiden gemeenschap

Het stimuleren van de bewoners tot sociaal contact ziet ieder wel als een taak, maar de begeleiding is vaak niet betrokken bij de gezamenlijke activiteiten in het project en kan daarin dus die rol ook niet oppakken. Dat vinden ze jammer, want ze zien daardoor dingen misgaan: 'We hebben veel van dat soort overlastdingen. We moeten vooral veel bijsturen op het gebied van gebruik. Portaalbewoners die het normaal vinden onze bewoners van cannabis te voorzien. Studenten die daar leuke feestjes mee organiseren' (medewerker Parana). Het besef van de risicofactoren (alcohol, cannabis en dergelijke) voor bewoners van De Tussenvoorziening is er volgens de begeleiders niet of nauwelijks bij Portaalbewoners: 'Ik denk dat er extra aandacht nodig is voor het contact met burens en het deelnemen aan activiteiten. Als begeleiding zouden we hier meer een rol in kunnen spelen als we meer betrokken zouden worden. Ik denk juist dat het een kans is op meer minging, veel meer samenwerken met het bestuur. Ze bedenken nu soms dingen die voor onze bewoners totaal niet haalbaar zijn en dat is jammer. Als je wel betrokken bent, kun je dat aangeven' (medewerker Majella).

Begeleiding van reguliere bewoners gebeurt alleen als er problemen of incidenten zijn, niet preventief. Bij De Biltse Grift is dat anders. Daar is duidelijk aandacht voor het contact tussen de bewoners en de studenten: 'Een belangrijke taak is een goede sfeer neerzetten, een goede verstandhouding bevorderen, ook vragen beantwoorden van beide partijen.'

Begeleiders zouden tevens graag meer samenwerken met het bestuur van de woonvereniging en meer betrokken willen worden bij het bedenken en vormgeven van activiteiten. Begeleiders kunnen op grond van hun expertise en ervaring beter inschatten welke activiteiten aantrekkelijk zijn voor hun cliënten. Bij veel activiteiten worden cliënten overschat. 'Ik denk dat er extra aandacht nodig is voor het contact met burens en deelnemen aan activiteiten. Begeleiding zou hier meer een rol in kunnen spelen als ze meer betrokken

worden. Ik denk juist dat het een kans is op meer menging, veel meer samenwerken met het bestuur [van de woonvereniging]' (medewerker Parana). Daarnaast voorkom je op deze manier dat reguliere bewoners teleurgesteld raken omdat ze iets organiseren waar bijna geen begeleide bewoners op afkomen. 'Ze bedenken nu soms dingen die voor onze bewoners totaal niet haalbaar zijn, en dat is jammer. Als je wel betrokken bent, kun je dat aangeven' (medewerker Majella).

Ten slotte geven begeleiders aan dat ze zich bewust zijn van de privacydiscussie, maar dat vaker open het gesprek kunnen aangaan met onbegeleide bewoners het samenwonen makkelijker zou maken.

7.5 Bevorderen van de mix: stimuleren van wederkerigheid

Opvallend is dat het mengen van bewoners op alle locaties als lastig wordt ervaren (behalve bij De Biltse Grift). Begeleiders stimuleren hun cliënten allemaal om mee te doen aan activiteiten en om contact te leggen met burens, maar de afstand overbruggen is voor veel bewoners lastig. 'Die afstand tussen de reguliere bewoners en de cliënten is enorm. Verwacht niet dat alle cliënten komen. Dan komen er drie van de tien, en als er twee meedoen is het al een succes' (medewerker 't Groene Sticht). Ook komt hierin weer het verschil in werelden naar voren: 'We willen dat ze mengen. Zomers trekt iedereen naar de tuin, maar daar is bijna altijd alcohol bij. Voor onze cliënten is dat niet goed' (medewerker Majella).

Verskil in leefwereld

Alle sociale professionals besteden veel aandacht aan sociale omgang en interactie. Daarbij geven ze aan dat begeleide bewoners heel vaak niet op menging zitten te wachten, het zelfs eng vinden en geen aansluiting voelen. Ze zijn ook vaak met heel andere zaken bezig. '[Mijn cliënten] zitten er niet op te wachten, die menging, daar staat hun hoofd niet naar', vertelt een medewerker van 't Groene Sticht. Ook bij Majella wordt dit herkend: 'Voor onze cliënten is het soms helemaal niet leuk om te mengen. Hun beleavingswereld is heel anders. Allemaal jonge leuke mensen. Onze bewoners zijn veel ouder'. De groep bewoners met een licht verstandelijke beperking wordt verschillende keren expliciet genoemd wanneer het gaat om gebrek aan menging. Deze groep zoekt vaak veel veiligheid bij de vaste begeleiders. Het meedoen aan activiteiten vinden ze vaak heel eng. Voor begeleiders is het dan de vraag of ze mee moeten gaan met de cliënt naar de activiteit om het mixen te vergemakkelijken: 'Als je als begeleider meegaat, zit je alweer snel in de "zorghoek", gaan cliënten alweer snel hospitaliseren' (medewerker Parana).

Begeleiding reguliere bewoners en aanspreekpunt

Volgens de professionals zouden reguliere bewoners meer begeleid moeten worden in het aansluiten bij de andere bewoners in het project. Daarbij kan voorlichting een rol spelen, maar ook het bieden van begeleiding aan reguliere bewoners in het omgaan met begeleide bewoners. Medewerkers geven bovendien aan dat 'het woonideaal' hoge verwachtingen schept: 'Meer vertellen bij de start over de doelgroep, hun problemen. Het

mengt niet goed omdat ze elkaar niet begrijpen. Bij de start de begeleiding betrekken, meer over bewoners zelf vertellen is volgens een medewerker van Parana belangrijk. 'Reguliere bewoners moeten aangestuurd worden om die menging te veroorzaken' (medewerker 't Groene Sticht). Als er problemen zijn tussen bewoners, dan geven de medewerkers dit nu vaak door aan de woonvereniging: 'Ik signaleer wel en breng het in het overleg van de woonvereniging in als er een probleem is. Behalve bij incidenten, dan coach ik wel. Dat inbrengen bij de woonvereniging is ook wel een gevaar, je schuift het makkelijk daarheen. Het gaat buiten ons om' (medewerker Parana).

Betere voorlichting en het scheppen van reële verwachtingen naar alle bewoners komt bij dit onderwerp opnieuw verschillende keren naar voren. 'Het begint bij voorlichting. Als ze niet in zo'n project willen wonen, [moet je ze] niet laten instromen. Sommigen komen vooral voor de plek. Kies bewoners die behoefte hebben aan contact' (medewerker Majella). Daarbij is vooral voorlichting over een verleden met drugsgebruik en alcohol van groot belang. De medewerkers maken zich ernstig zorgen over het ontbreken daarvan, maar hebben geen invloed op de reguliere bewoners: 'Portaalbewoners beseffen niet hoe risicovol dit soort gedrag is voor onze cliënten. Onze cliënten noemen dat gezelligheid, maar ze gaan er ontzettend door achteruit. Zoals een Portaalbewoner, een arts in opleiding, die een biertje meeneemt naar het dakterras voor zijn afscheidsfeestje. Mensen die gevoelig zijn voor verslaving moet je niet aan zo'n setting blootstellen. Daardoor komen er steeds meer regels. Veel cliënten zijn er nu slechter aan toe dan voor ze op Parana kwamen. We laten ze nu tekenen: alleen op je eigen kamer gebruiken.'

Begeleiders zien ook een rol voor zichzelf in het vaker houden van gesprekken met reguliere bewoners: 'Er komen nu geruchten op gang soms, en wat onbegrip of onvrede en ongeduld. Die spanning valt op te lossen door het gesprek aan te gaan met onbegeleide bewoners, zodat zaken zich niet via WhatsApp of Facebook verspreiden...' (medewerker Majella). Bovendien zouden onbegeleide bewoners zelf ook makkelijker contact moeten kunnen leggen met een professional, weten wie de begeleider is van hun burens. Ze zouden een aanspreekpunt moeten hebben: 'Problemen kunnen niet wachten tot afstemmingsoverleg met de woonvereniging en Portaal' (medewerker Majella).

Andere mix?

Wat verder opvalt is dat (behalve in De Biltse Grift) de begeleiding allerlei ideeën heeft over een mogelijk andere mix, zoals minder begeleide bewoners, zodat hun cliënten meer opgenomen worden in de groep onbegeleide bewoners. Er worden allerlei opties geopperd, zoals 80 procent onbegeleid tegen 20 procent begeleid, of 90 procent onbegeleid tegen 10 procent begeleid: 'Met 80 procent onbegeleid heb je minder begeleiding nodig. Pakt de groep meer op' (medewerker Majella). De vaak zware problematiek van begeleide bewoners speelt hierin mee: 'Van de 110 bewoners heeft de helft een geschiedenis in de hulpverlening. Een goede mix vind ik 90/10, zodat 10 procent begeleide bewoners een voorbeeld heeft aan de 90 procent bewoners. Onder die 90 procent diversiteit is jong, oud, kinderen en dergelijke. Met meer dan 10 procent krijgt de probleemgroep ook te veel aandacht' (medewerker 't Groene Sticht).

Ook wordt de schaalgrootte genoemd. Een kleiner complex zou het misschien makkelijker maken om te mengen: '[...] maar de schaal is nu te groot. 5/5 zou beter zijn of 10/10, met strengere selectie, wie past bij wie' (medewerker Parana).

7.6 Meerwaarde gemengde woonprojecten

Ondanks alle mogelijke verbeterpunten die ze aandragen, zijn de begeleiders duidelijk enthousiast over deze vormen van wonen voor hun cliënten. Vanuit hun ervaring weten ze hoe moeilijk inclusie in de praktijk vaak tot stand komt. Deze woonprojecten zijn daar een uitzondering op. De inclusiegedachte wordt hier echt vormgegeven. Daardoor neemt de kwaliteit van leven van hun cliënten volgens hen toe.

Hun enthousiasme blijkt uit de volgende citaten:

'Het is een wereld van verschil: mensen zijn er welkom.'

'En dat ik niet te horen krijg: wie komt er nu weer naast me wonen.'

'Ze kunnen proeven aan het normale leven.'

'Ze bouwen positieve ervaring op.'

'Het is niet meer tijdelijk, of in ieder geval niet minder tijdelijk dan voor de andere bewoners.'

7.7 Tot slot

Bij het beschrijven van de ervaringen van de begeleiders zien we een duidelijk verschil tussen De Biltse Grift en de andere projecten. Een aantal kwesties die in de andere projecten spelen, spelen bij De Biltse Grift niet, zoals risicovol gedrag van onbegeleide bewoners en weinig aandacht voor de gemeenschap. Dat heeft te maken met de woonvorm (trainingshuis), de andere mix (twee studenten en negentien begeleide jongeren) en de taakinhoud van de begeleiding, waar ook duidelijk het begeleiden van de groep bij hoort.

Opvallend is verder dat er veel overeenstemming is tussen de verschillende medewerkers in alle projecten over wat er goed gaat, wat beter kan en wat veel aandacht vraagt. De groep cliënten met een licht verstandelijke beperking die uit de maatschappelijke opvang komt, wordt hierbij regelmatig genoemd als een groep die veel meer aandacht vraagt. Ten slotte zien alle begeleiders veel mogelijkheden om de rol van de sociale professional in dit soort projecten verder te ontwikkelen. Ze dragen daar veel ideeën over aan.

ERVARINGEN VAN INITIATIEFNEMERS, MANAGERS EN BESTUURDERS

8.1 Inleiding

In ons onderzoek binnen de Ontwikkelwerkplaats Gemengd Wonen lag de nadruk op de ervaringen van bewoners en direct betrokken professionals. Maar het is ook relevant om notitie te nemen van de ervaringen en inzichten van initiatiefnemers, managers en bestuurders. Zij creëren immers de voorwaarden voor het gemengde wonen. In dit hoofdstuk komt hun kijk erop aan de orde.

8.2 Ontstaan van betrokkenheid

Veel nieuwe innovatieve woonvormen komen voort uit pionierszin en volharding van de initiatiefnemers en hun opvolgers, van medewerkers en bewoners. Het voorbeeld van 't Groene Sticht is illustratief in dat verband. 't Groene Sticht kwam voort uit de visie van initiatiefnemer Ab Harrewijn, dominee, sociaal activist en politicus. Hij wilde alledaags contact organiseren tussen mensen die elkaar normaal gesproken niet tegen zouden komen en mensen vanuit de rafelrand van de samenleving naar het centrum brengen. In dit geval letterlijk het centrum van het nieuwe Utrechtse stadsdeel Leidsche Rijn. Hij kreeg daarbij de onontbeerlijke steun van betrokkenen bij organisaties als De Tussenvoorziening en Emmaus, die het avontuur met hem wilden aangaan. Nadien vertaalden anderen zijn visie naar de praktijk in manieren om contact en samenwerking te bevorderen en om te gaan met de ups en downs die iedere vereniging, elke buurt, in betrokkenheid en (zelf)organiserend vermogen kent (Davelaar, 2013).

Enik Recovery College ontstond vanuit de herstel- en empowermentgedachte binnen de ggz. Lang en lastig was de weg die een groot team ervaringsdeskundigen tot de officiële start moest afleggen, laverend tussen aansluiting houden met het 'zorglandschap' en een alternatief daarvoor neerzetten gebaseerd op educatie en peer support (Muusse & Boumans, 2016). Ook voor de oprichters van de sociale onderneming Socius Wonen begon het met de eigen ervaring met het wonen in tijdelijke wooncomplexen. Dat vormde de basis van hun aanpak, waarin een bedrijfsmatige aanpak, een heldere structuur voor zelfbeheer en zelfwerkzaamheid én een informele wooncultuur samengaan. Een aanpak die het mengen van jonge bewoners met uiteenlopende achtergronden mogelijk maakte. Naast doorzettingsvermogen en visie van (groepen) individuen speelt ook toevalligheid vanzelfsprekend regelmatig ook een rol. Portaal was niet de eerste woningcorporatie die in beeld was en meedacht in de planvormingsfase van 't Groene Sticht, maar wel de corporatie die de uiteindelijke stap zette en zo een hechte samenwerking met De Tussenvoorziening heeft ontwikkeld. Dat leidde tot de ontwikkeling van Parana en de samenwerking rond Majella Wonen. Andere Utrechtse corporaties werken weer met andere maatschappelijke organisaties rond andere vormen van huisvesting van bijzondere doelgroepen samen, maar rond gemengd wonen heeft Portaal inmiddels veel ervaring opgedaan. Betrokkenheid groeit, zeggen de geïnterviewde initiatiefnemers en bestuurders. Je sluit aan bij de mensen die ervaring en kennis hebben opgedaan en samen ontwikkel je verder. Dit soort projecten kan ook niet zonder samenwerking. Het gaat daarbij niet om afgemeten, afgepaste samenwerking, maar om het je gezamenlijk verantwoordelijk voelen voor het welslagen van een project – uiteraard wel vanuit ieders specifieke kennis en kunde.

Individue en mensen binnen organisaties maken een start en het zijn vervolgens de bestuurders van organisaties die realisatie mogelijk maken, door mee te denken en obstakels uit de weg te ruimen. Binnen bijvoorbeeld De Tussenvoorziening en Portaal is in de loop der tijd veel ruimte gegeven aan medewerkers om vernieuwende plannen rond gemengd wonen te ontwikkelen.

De betrokkenheid van de gemeente is in de loop der tijd gegroeid. Tot betrekkelijk recent vervulde ze vooral een belangrijke rol op de achtergrond, gericht op het 'mogelijk maken' en het ter beschikking stellen van (tijdelijke) financiële middelen. Ten tijde van de oprichting van 't Groene Sticht was de betrokkenheid bij het bestemmen van grond voor de ontwikkeling van het buurtje van belang. Parana en Majella Wonen zijn grotendeels zonder overheidsbemoeienis ontwikkeld, hetgeen ook geldt voor De Biltse Grift en Enik. Wel heeft de gemeente onder andere extra begeleiding mogelijk gemaakt om drie jaar lang circa 35 mensen via Majella Wonen te laten uitstromen. Inmiddels is de betrokkenheid van de gemeente intensiever geworden en start die soms al bij de planvorming, zoals bij de meer recente projecten Plan Einstein en Place2BU. Utrecht heeft daarbij de 'juiste' schaal, vinden verschillende betrokkenen. 'Je kent elkaar allemaal en de stad is ook net groot genoeg om iets te kunnen betekenen,' stelt de manager van Portaal. 'De gemeente heeft hier ook een positieve rol in, stond ervoor open om te innoveren.' Vooral om de juiste voorwaarden te creëren en nieuwe projecten van de grond te krijgen is een actieve rol van de gemeente belangrijk. Om ze vervolgens succesvol te laten functioneren is de expertise van maatschappelijke organisaties nodig.

8.3 Maatschappelijk belang van gemengd wonen

Dat Portaal en meerdere andere woningcorporaties in Nederland investeren in gemengd wonen is een reactie op het toewijzingsbeleid van woningen aan bijzondere doelgroepen én de concentratie van corporatiebezit in bepaalde delen van de stad, stelt de verantwoordelijk manager van Portaal. De bijzondere zorgdoelgroepen krijgen kleine en goedkope woningen (en meestal niet op de begane grond) toegewezen. Woningen die vooral beschikbaar zijn in wijken die door een concentratie van andere problemen (armoede, gebrekkige integratie, overlast en criminaliteit) toch al onder de nodige druk staan. Juist complexen met kleinere drieluikwoningen worden zwaar belast. In verschillende flats heeft meer dan 50 procent van de bewoners een 'rugzakje': zij ontvangen een vorm van begeleiding. Andere bewoners hebben of veroorzaken dusdanige problemen dat ze eigenlijk ook voor begeleiding in aanmerking zouden komen. Deze concentratie van mensen die soms moeite hebben zichzelf staande te houden, laat staan mee te doen in de samenleving, heeft ook gevolgen voor de andere bewoners: 'In die wijken hebben mensen het gevoel dat het ze overkomt. In gemengde woonprojecten kiezen mensen er bewust voor. Voorheen was niemand blij: mensen die uit de opvang kwamen niet, maar ook de burens niet', zegt een woonbegeleider met zowel ervaring in 'gewone' buurten als binnen gemengde woonprojecten.

Niet alleen worden buurten ontlast door deze projecten, volgens Portaal is het bovendien ook voor reguliere woningzoekenden goed nieuws dat er gemengd wonen wordt ontwikkeld. Doordat het speciale projecten zijn, is de veronderstelling van woningcorporaties dat burgers daardoor minder het gevoel zullen hebben dat bijzondere doelgroepen voortgetrokken worden in de strijd om de schaarse sociale huurwoningen. De projecten komen immers boven op de reguliere woningvoorraad.

Voor woningcorporaties is het dus een combinatie van zaken die maakt dat men zoekt naar nieuwe woonconcepten. Allereerst de zorg om de leefbaarheid in portieken, flats en buurten, mede met het oog op de 'gewone' huurder (in de praktijk niet zelden ook kwetsbare mensen op leeftijd, of weinig draagkrachtige gezinnen met kinderen). Ten tweede de maatschappelijke taakstelling om in toenemende mate maatschappelijk kwetsbaren te huisvesten. Gemengd wonen vergroot de sturingskracht van corporaties op de leefbaarheid in situaties waarin veel mensen met een opvangachtergrond of beperkingen met 'gewone' buurtbewoners samenwonen in wijken waarin toch al bovengemiddeld vaak wat aan de hand is en de bewoners moeite hebben zich staande te houden.

Zorg- en opvangorganisaties benadrukken daarnaast ook de grotere garantie op succes: op een goed herstelproces en op een minder diepe terugval, mocht het toch misgaan. Dat komt door het intensievere contact tussen burens en de andere formele en informele sociale waarschuwingssystemen die het eerder signaleren als het mis dreigt te gaan met mensen. Het gaat, kortom, om een wat meer gecontroleerd proces van (re)integratie in de samenleving. Niet de enige denkbare, maar in ieder geval een reëel bestaande, en inmiddels beproefde, vorm van 'zachte landing in de wijk' (Van Klaveren et al., 2018).

Een bestuurder van Lister, de organisatie achter Enik Recovery College en een van de organisaties die haar cliënten laat uitstromen naar Place2BU (zie kader hierna), noemt het 'mooi dat in deze projecten gewone mensen heel veel voor hun rekening nemen waar onze cliënten óók baat bij hebben'. Lister hecht belang aan 'het naar binnen halen van de buurt, en dat kan onder andere via gemengd wonen: mooi als tussenstap tussen beschermd wonen en alleen op een flatje in Overvecht.' Die tussenstap blijft nodig omdat eenzaamheid een groot probleem blijft, hoewel die eenzaamheid niet altijd samenhangt met contact met gewone burgers'. De meeste bestuurders en managers herkennen de signalen dat mensen die een willekeurig huis in een willekeurige wijk toegewezen krijgen, nogal eens vereenzamen. De hoop is door gemengde woonprojecten 'eenzamen een beetje te kunnen "veroneenzamen"', of in ieder geval een iets prettiger leven te geven', aldus een teammanager van De Tussenvoorziening.

De Listerbestuurder wijst ook op het belang van de andere cultuur in een gemengd project ten opzichte van die in volledig beschermd wonen. Het betekent veel voor mensen die dachten 'hier kom ik nooit meer weg' om toch nog weer tussen andere mensen te wonen. Ook voor mensen die altijd zorg nodig zullen hebben, kan gemengd wonen dus zin hebben.

De Utrechtse wethouder Zorg, Maatschappelijke Ondersteuning, Welzijn en Cultuur ziet het maatschappelijke belang van gemengd wonen vooral in twee aspecten: allereerst kan zo echt vaart worden gemaakt met het zo zelfstandig mogelijk huisvesten van bijzondere

doelgroepen. Ten tweede is het een vorm van experimenteren met het werken aan gemeenschapszin ('wonen als werkwoord'). Om het eerste te bereiken zijn twee zaken van belang: volume maken en veel meer woonvariatie kunnen bieden aan mensen, ook in de mate van zelfstandigheid. Tegelijkertijd zijn de vernieuwende projecten een manier om van te leren voor gewone wijken 'om zo de belasting daarvan te verminderen en te voorkomen dat mensen in hun schulp kruipen...' En: 'we moeten mensen proberen te verleiden tot nieuwe patronen, tot elkaar weer aanspreken in de lift.' Daarvoor moet geprobeerd worden de anonimiteit in flats te doorbreken. Werken aan buurtontwikkeling kan daaraan bijdragen: van 'gangmakers' in de mixcomplexen naar 'straatmakers' en 'buurtmakers'.

Place2BU als nieuw, grootschalig, gemengd woonproject

Place2BU (geopend zomer 2017) is een woonproject waarbij jongeren, statushouders en mensen uit de maatschappelijke opvang naast elkaar wonen. De samenwerkende partijen in dit project zijn woningcorporaties Mitros en Portaal, Leger des Heils, De Tussenvoorziening, Lister, Buurtteam en Vluchtelingenwerk. Place2BU bestaat uit vier woongebouwen (prefabbouw) met in totaal 490 zelfstandige woonstudio's van 21 m². Er zijn vijf gangen per woongebouw, met elk 18 tot 30 studio's en een gemeenschappelijke woonkamer. Er is een drukbezocht centrumgebouw met onder andere gemeenschappelijke wasmachines en een gezamenlijke buitenruimte met picknicktafels, sportvelden en (een nog aan te leggen) moestuin. Verder zijn er kantoren voor de woonvereniging, voor het sociaal beheer en voor begeleiders vanuit de opvanginstelling. Als je bij Place2BU woont, behoud je je inschrijftijd bij het woningverdeelsysteem Woningnet, omdat Place2BU uitgaat van tijdelijke bewoning. De meeste bewoners hebben een huurcontract op eigen naam. Afhankelijk van de noodzakelijke intensiteit van de begeleiding huren de bewoners die vanuit de maatschappelijke opvang komen hun studio van de opvangorganisatie met de mogelijkheid om het contract na verloop van tijd om te zetten op eigen naam, of direct van de woningcorporatie met een huurcontract op naam. De 360 jonge 'gewone' huurders zijn bij instroom maximaal 27 jaar. De 40 statushouders zijn van dezelfde leeftijd, de 90 uitstromers uit opvang of zorg zijn meestal ouder. Per gang is er een mix van 'gewone' jonge huurders met statushouders of met mensen uit de opvang. Nu Place2BU de opstartfase inclusief de nodige overlastproblemen heeft doorstaan, ontstaat ruimte om het aandeel bewoners afkomstig uit de 'bijzondere doelgroepen' te laten groeien.

Van alle bewoners wordt inzet gevraagd, bijvoorbeeld voor de woonvereniging waar iedereen lid van is, maar er is ook ondersteuning en begeleiding. De woonvereniging is verantwoordelijk voor zowel het beheer als de gezamenlijk te ondernemen activiteiten. Hiervoor zijn diverse commissies in het leven geroepen. Bovendien zijn er per gang twee 'gangmakers' die hun medebewoners moeten enthousiasmeren, de sfeer bewaken en erop toezien dat de gemeenschappelijke ruimten leefbaar blijven en eventueel in conflicten bemiddelen.

8.4 Succesfactoren

Wat verklaart het (relatieve) succes van de Utrechtse gemengde woonprojecten? Volgens de manager van woningcorporatie Portaal is een duidelijke keuze van belang: 'Bij ons leeft heel duidelijk het idee dat dit de groep is waar we primair voor op de wereld zijn. Als je hiermee dak- en thuisloosheid voorkomt is dat heel mooi. Heb je een goed plan, kun je het goed onderbouwen en gaat de risicoafweging de goede kant op, dan kan het hier [binnen Portaal, auteurs]. Onze kerntaak is om onze doelgroepen goed te huisvesten en het leefbaar te houden in de buurt. We hebben de mogelijkheden om het te doen en ook de overtuiging: dit is waarvoor je er bent.'

Daarnaast is het belangrijk dat alle betrokkenen elkaar goed kennen. Op alle niveaus: zowel bestuurlijk als in de uitvoering. Gewoon durven starten is daarbij cruciaal, want alleen in de praktijk kun je ervaring in samenwerking opbouwen. De inzet van alle partijen, woningcorporaties, zorg- en opvangorganisaties en gemeente is nodig. Het gaat ook om echte samenwerking, niet om 'ieder z'n eigen pakkie-an' of blij zijn dat je die lastige cliënt in een woning en onder de hoede van corporatie en Buurtteam hebt kunnen parkeren. En omgekeerd: woningcorporaties moeten ook oog hebben voor (de dilemma's van) de zorgkant, zonder daar taken in over te hoeven nemen.

Een andere belangrijke succesfactor is, vanuit het gezichtspunt van de woningcorporatie, dat gemengd wonen financieel haalbaar is: 'De businesscase is niet anders dan bij reguliere sociale woningbouw.' Voorwaarde is wel 'dat je het zo regulier mogelijk organiseert'. Dat betekent dat er voldoende huur geïnd moet kunnen worden en dat alles wat je bouwt een andere functie moet kunnen krijgen, of dat al is afgesproken wanneer en tegen welke kosten tijdelijke complexen weer ontmanteld worden. In gemengde complexen moeten de 'bijzondere doelgroepen' door reguliere huurders vervangen kunnen worden en gemeenschappelijke huiskamers of kantoortjes voor begeleiders eventueel weer in te verhuren units getransformeerd. Ook het mogelijke vertrek van een zorg- of opvanginstelling (door het verliezen van een aanbesteding bijvoorbeeld) hoeft geen financieel probleem te betekenen.

Als zorgindicaties (ambulante) begeleiding mogelijk blijven maken, kan een andere partij de woningen overnemen. Het is alleen wel de vraag of zorgaanbieders in een dergelijk geval zomaar inwisselbaar zijn. Dit soort projecten draait op wederzijds vertrouwen en het samen als huisvesters en zorgverleners ervaring opbouwen met samenwerking. En ook de begeleiding op maat aan de bewoners valt niet zomaar over te dragen. Een woonproject op flinke schaal en voldoende zelfwerkzaamheid door bewoners kunnen het bovendien mogelijk maken extra uren sociaal beheer in te zetten, meer dan volgens de huidige standaard gebruikelijk is. Bij Place2BU is extra inzet van een sociaal beheerder meegerekend in de businesscase. En bij Majella Wonen is niet voor de hoogste kwaliteit van wonen gekozen, waardoor de huurprijs wat naar beneden kon. Socius zet binnen haar wooncomplexen ook zwaar in op zelfbeheer en bovendien op verbouwen – ook weer met eigen inzet van bewoners – terwijl mensen er al wonen.

De juiste schaal weten te ontwikkelen is ook van belang vanuit het oogpunt van de samenhang en daarmee het enthousiasme om er samen wat van te maken. Socius noemt

het belang van een precieze afweging van ten eerste voldoende schaalgrootte voor beheer en organisatie, ten tweede een gezond minimum aan 'enthousiaste bewoners die leuke dingen willen organiseren én toch de boel zo klein houden, of klein organiseren, dat de mensen elkaar wel allemaal kennen.' Ook andere initiatiefnemers en bestuurders onderschrijven dat.

Een goede selectie van toekomstige bewoners wordt ook breed onderschreven als belangrijke factor voor succes. Daar horen allerlei zaken bij, zoals een goede voorlichting: 'Mensen moeten zich bewust zijn van waaraan ze beginnen', aldus de directeur van Socius. Socius en ook Portaal/De Tussenvoorziening, hebben inmiddels veel ervaring opgebouwd met eenvoudige, maar vrij effectieve wijzen van selecteren van toekomstige bewoners.

Eveneens breed gedeeld wordt het belang van een stevige coördinatie binnen de projecten, om een prettige sfeer neer te kunnen zetten en opstartproblemen, verkeerde plaatsingen, incidenten, overlast, irritaties en technische problemen snel op te kunnen lossen. Een goed samenspel tussen professionals en actieve bewoners is daarbij van het grootste belang, benadrukken meerdere geïnterviewden. De coördinator van 't Groene Sticht probeert daar al vanaf de start van het project als 'spelverdeler' voor te zorgen. Daarbij is hij 'afhankelijk van welwillendheid' van de bewoners en de in 't Groene Sticht deelnemende organisaties: 'Dus ik moet zoeken naar wat voor wie interessant, zinvol, relevant is, en wie wat wil en kan betekenen.' De directeur van De Tussenvoorziening benadrukt het feit dat er organisatie is, een structuur rondom én met de bewoners. Dat maakt in zijn ogen het verschil met de 'onbedoeld' gemengde flats: 'Als er een probleem is in bijvoorbeeld Parana, wordt het gelijk opgepakt, in andere flats doen mensen de deur dicht en hopen dat het voorbijgaat.'

Kunnen loslaten wordt ook regelmatig genoemd als succesfactor. Durf je na de eerste fase als projectleiding een stap terug te doen, ook als het gemeenschapsgevoel nog te wensen overlaat? Dat is moeilijk, want alle betrokkenen zien actieve bewoners als de cruciale factor voor succes. De krapte op de woningmarkt helpt om veel geïnteresseerden voor de projecten te vinden. Maar vervolgens moeten ze er ook zodanig naar tevredenheid gaan wonen, dat ze actief willen blijven. Je hebt bewoners nodig die uit het juiste hout gesneden zijn: onderling verdraagzaam, bestand tegen een beetje geluidsoverlast en een beetje chaos, 'die zich realiseren dat het geen feestvereniging is, dat ze samenwonen met mensen met een kleine of grote kras', aldus de directeur van De Tussenvoorziening. Tegelijkertijd is het ook belangrijk om de actieve bewoners te kunnen ondersteunen: door ze voordelen te bieden (korting op de huur of een formele rol in het beheer) of door de bewonersvereniging en commissies en groepen daarbinnen waar nodig support te bieden. Zaken die in de planontwikkeling verdisconteerd moeten worden.

8.5 Knelpunten en verbeterpunten

Punten waarop het wringt zijn er ook voldoende: de plaatsing van begeleide bewoners blijft ingewikkeld, of preciezer, de inschatting van de impact van het wonen van mensen met zwaardere problematiek op het reilen en zeilen van het woonproject als geheel. Zo

zijn binnen Parana meer mensen met zwaardere problematiek komen wonen dan aanvankelijk was bedoeld (en gecommuniceerd), vooral mensen met een licht verstandelijke beperking, in combinatie met dakloosheid, verslaving of psychiatrische problematiek. De reden daarvoor was dat daar toch al 24 uurszorg aanwezig was via de crisisopvangafdeling en het Avond-, weekend- en nachtteam van De Tussenvoorziening dat daar ondergebracht was. Het zorgt voor de nodige problemen. De energie van de begeleiders wordt opgeslokt door deze cliënten en er zijn enkele incidenten geweest. De begeleide Tussenvoorzieningbewoners én de onbegeleide Portaalbewoners ervaren daardoor onrust. Enkele Portaalbewoners geven aan dat ze zich bij tijd en wijle onthand voelen, niet weten hoe ze hun burendrol moeten invullen jegens de medebewoners die met zwaardere problemen kampen. Inmiddels is de instroom van nieuwe 'zwaardere' cliënten on hold gezet. En wordt er gewerkt aan een team dat zich meer kan richten op het reilen en zeilen van de hele locatie. Dat is een les: 'naarmate de problematiek zwaarder is moet het locatiebeheer, de sfeer, afstemming en participatie, onderdeel zijn van begeleiding, meer dan alleen gericht op een verzameling geïndiceerde individuen', aldus de directeur van De Tussenvoorziening.

Een ander knelpunt in veel projecten (ook in die wij niet onderzochten) is dat het nog niet altijd lukt de buurtfunctie zo in te vullen als aanvankelijk voor ogen stond. Met 't Groene Sticht als uitzondering, via de winkel en horecafuncties. Er is wel aandacht voor, en de relaties met buurtbewoners zijn eigenlijk zonder uitzondering goed.

Ook blijft het ingewikkeld als onbegeleide bewoners in het project blijven wonen, maar geen zin meer hebben om er nog een actieve rol in te spelen. 'Dan sluipt 't chagrijn erin.' En je kunt als woningcorporatie moeilijk een voorrangsroutte op de woningmarkt hanteren voor deze groep afhakers. Er rest niet veel meer dan de druk opvoeren: er zijn gaandeweg verschillende manieren ontwikkeld om het afhaken van mensen toch zo veel mogelijk tegen te gaan of met hen te kijken naar alternatieven.

Bij Enik Recovery College, waar behalve tijdens retraiteweken voor mensen die aan hun eigen herstelproces willen werken, alleen studenten wonen, bleek de afgelopen jaren het uitbouwen van het concept van peer support en educatie zo veel energie te vergen dat het wonen van en de interactie met de studenten er onbedoeld bijzaak is geworden, met soms moeizame communicatie tot gevolg. Waar de eerste studentengroep nog geselecteerd en warm welkom geheten is door het Enik-team, verloopt de selectie nu door de studenten zelf. Die zijn gebonden aan het toewijzigingssysteem van studentenhuysvester SSH en zij geven aan onvoldoende keuze te hebben en niet genoeg op motivatie te kunnen selecteren. Door de komende tijd te focussen op praktische samenwerking rond de dierenweide en het sociaal trefpunt van Enik en te investeren in hernieuwde kennismaking en het uitspreken van irritaties over en weer, moet dit verbeteren. De aanstelling van studenten als slaapwacht tijdens de retraiteweken heeft de betrokkenheid vanuit de studenten in ieder geval al vergroot. De les is ook hier dat contact en samenwerking noodzakelijk zijn, ook al liggen de prioriteiten tijdelijk elders. Elkaar uit de weg gaan is op de lange duur geen optie.

Ten slotte spreken meerdere organisaties hun zorgen uit over het grondbeleid van de gemeente Utrecht, dat ze graag wat actiever zouden zien. Want dat is nodig: corporaties willen bouwen en hebben geld, maar kunnen naar eigen zeggen niet concurreren met commerciële bouwers. De gemeente kan helpen door grond beschikbaar te stellen tegen condities waarvoor corporaties kunnen bouwen. Overigens zijn inmiddels nieuwe woningbouwplannen in ontwikkeling (zoals de Carthesiusdriehoek en Merwedekanaalzone) waar gemeente, commerciële bouwers en corporaties plannen voor uitbreiding van gemengd wonen in (gaan) opnemen.

8.6 Tot slot

Samenvattend kunnen we concluderen dat vaak vanuit visies van pioniers innovatieve woonconcepten ontstaan. Vervolgens worden plannen sterk door samenwerking in de praktijk tussen woningcorporaties en zorg- en opvanginstellingen. De rol van de gemeente in de samenwerking groeit daarbij. Er zijn veel lessen geleerd en alweer toegepast in de ontwikkeling van nieuwe wooncomplexen. Op dit moment zijn de wens om zo veel mogelijk kwetsbare burgers betaalbare, zelfstandige woonruimte te kunnen bieden en de zorgen om de concentratie van deze burgers in een beperkt aantal 'zwakkere' wijken, de leidende motieven om op de weg van gemengd wonen door te gaan.

In Utrecht wordt gebouwd aan meer betaalbare woningen voor starters op de woningmarkt en andere reguliere huurders. Utrecht wil ook – in samenwerking met omliggende gemeenten – meer variatie en capaciteit creëren in de mogelijkheden om mensen vanuit opvang- en beschermd-wonenvoorzieningen naar (zelfstandige) woningen te laten uitstromen. Dat is van belang omdat Utrecht net als de overige grote gemeenten kampt met wachtlijsten voor vervolgvoorzieningen. De uitstroom naar zelfstandig of begeleid wonen stukt door een gebrek aan betaalbare woonruimte. Daarnaast hebben mensen vaak moeite zich zelfstandig te handhaven (Rekenkamer Utrecht, 2018). Gemengde woonprojecten dragen bij aan een grotere capaciteit, zorgen voor meer variatie en voor een woonomgeving die ondersteunend werkt, zodat meer mensen zo zelfstandig mogelijk kunnen wonen, op de manier die het best bij hen past. Ook voor andere groepen, zoals jongeren met een licht verstandelijke beperking of jongeren die nu nog in de jeugdzorg verblijven, is er behoefte aan vormen van collectief wonen. De Ontwikkelwerkplaats Gemengd Wonen heeft de afgelopen anderhalf jaar de ervaringen van bewoners, begeleiders en projectleiders/bestuurders bijeengebracht. Via leer- en uitwisselingssessies in de Ontwikkelwerkplaats en bijbehorend onderzoek is verdere kennis ontwikkeld.

In het onderzoek heeft de volgende vraag centraal gestaan: Welke lessen kunnen er worden getrokken uit vijf Utrechtse projecten voor gemengd wonen en enkele referentieprojecten? In dit hoofdstuk grijpen we terug op het voorgaande en formuleren we de belangrijkste uitkomsten uit ons onderzoek in relatie tot deze hoofdvraag. We presenteren de conclusies in zes clusters: (1) Beweegredenen en verwachtingen, (2) Contacten en sociale verbanden, (3) Rol van de sociale professional, (4) Sociaal beheer, (5) Sturen op de mix, en (6) Beleid rond kwetsbare burgers in praktijk brengen. Na de conclusies volgen aanbevelingen op basis van de lessen die zijn geleerd.

9.1 Conclusies

1 Beweegredenen en verwachtingen

Waarom willen mensen wonen in een bijzonder verband als dat van gemengde woonprojecten? Motieven van onbegeleide bewoners komen voort uit maatschappelijke betrokkenheid. Ze wonen overwegend uit idealisme in een gemengd woonproject, vanuit de wens een goede buur voor mensen te zijn die er een kunnen gebruiken, zoekend naar zingeving of een 'sociale woonomgeving'. Ze waarderen daarnaast het bijzondere van de projecten, de betaalbaarheid en vaak ook de locatie. Dat ze zo sneller dan via de reguliere wachtlijsten voor huurwoningen aan woonruimte kunnen komen, speelt vaak ook mee. Een mix van idealistische en pragmatische motieven dus.

De begeleide bewoners worden in de regel geplaatst door hun opvang- of zorgorganisatie en hebben een beperkte keus of helemaal geen keus voor een woning. Ze waarderen het hebben van een eigen plek en verwachten sociaal contact met andere bewoners.

Verwachtingen die beide groepen bewoners hebben voordat zij een woning betrekken, komen niet altijd overeen met de werkelijkheid. We zien hooggespannen verwachtingen bij onbegeleide bewoners rond wat zijzelf en de betrokken hulpverleners kunnen bijdra-

gen aan het herstel of de participatie van de begeleide bewoners. Een deel van de onbegeleide bewoners is hier soms teleurgesteld over. Dit is deels te wijten aan de beperkte kennis van onbegeleide bewoners over de problemen waarmee begeleide bewoners te kampen hebben. Hierdoor ontstaan soms misverstanden en onbegrip. De voorlichting hierover is beperkt. Anderzijds is voorlichting niet altijd nodig, want onbegeleide bewoners leren gaandeweg over het samenleven van en over de begeleide bewoners, zo geven ze aan.

2 Contacten en sociale verbanden

Gemengde woonprojecten blijken een vehikel te zijn om natuurlijke, informele, steunende sociale verbanden te laten ontstaan tussen begeleide bewoners onderling, tussen begeleide en onbegeleide bewoners en tussen onbegeleide bewoners. Begeleide bewoners voelen zich gezien en geaccepteerd: ze mogen zijn wie ze zijn. Dat stabiliseert of vermindert hun problemen en helpt bij het herstel. Het samenwonen in deze projecten creëert een klimaat van positieve sociale controle, waardoor de kans op terugval kleiner lijkt te worden en dreigende terugval in bijvoorbeeld psychosociale of verslavingsproblemen eerder opgevangen kan worden. Er is in die zin sprake van een *early warning system*.

Alle bewoners hebben doorgaans meer contact met elkaar dan vooraf verwacht en zijn veelal tevreden met dit contact. Als het gaat om de aard van de contacten en de interactiepatronen tussen mensen met en zonder een beperking (of andere kwetsbaarheid) kunnen we eerder onderzoek bevestigen (Bredewold, 2014): de contacten blijven overwegend 'oppervlakkig', in de zin dat plezierig, licht contact overheerst. De contacten en sociale verbanden gaan gepaard met participatie van begeleide en onbegeleide bewoners in activiteiten en zorg voor elkaar. We concluderen dat niet alle begeleide bewoners zitten te wachten op menging omdat ze nog te veel zorgen aan hun hoofd hebben en daarom vooral rust wensen. Daarnaast leiden verschillen in belevingswereld tot minder, ongemakkelijk of terughoudend contact: contact maken en meedoen gaan, kortom, niet vanzelf (zie ook Kal, Post & Scholtens, 2012). Desondanks waarderen de bewoners de contacten die er zijn. Er ontstaan vriendschappelijke contacten, 'amicaliteit' groeit tussen bewoners ongeacht hun soms sterk verschillende achtergrond (zie ook Duyvendak & Wekker, 2015). Maar er worden ook vriendschappen gesloten, in enkele gevallen ook tussen mensen die normaliter waarschijnlijk niet met elkaar in contact zouden zijn gekomen. Op deze manier dragen gemengde woonprojecten bij aan de inclusie van mensen met een beperking of andere vormen van kwetsbaarheid.

We zien wat betreft participatie een onderscheid tussen actieve en minder actieve bewoners. Die scheiding loopt dwars door de verschillende 'typen' bewoners heen. We constateren dat de georganiseerde activiteiten bevorderend werken voor het leggen van contacten. Sterker nog: als er geen activiteiten worden georganiseerd door bewoners zelf is dat een faalfactor voor een gemengd woonproject.

We kunnen concluderen dat de contacten, de sociale verbanden en de daarmee gepaard gaande participatie bijdragen aan het welbevinden van alle bewoners.

3 *Rol van de sociale professional*

Het werk van beroepskrachten die kwetsbare burgers moeten ondersteunen verandert, evenals de organisatorische context ervan. Belangrijke trends in het werk zijn onder andere: de omgeving meer bij de cliënt en de cliënt meer bij de omgeving betrekken, zorgen dat cliënten zich kunnen ontwikkelen in plaats van zorgen voor de cliënt, samenwerken met ervaringsdeskundigen en samenwerken in netwerken met beroepskrachten uit andere domeinen. De rol van de sociale professional in gemengd wonen – ongeacht of iemand werkzaam is voor een opvangorganisatie, zorgorganisatie of woningcorporatie – is daarmee eveneens in ontwikkeling.

We kunnen vaststellen dat, hoewel de overgrote meerderheid van de sociale professionals enthousiast is over gemengd wonen, de begeleiders van de bewoners met een ondersteuningsbehoefte de meest kritische geluiden laten horen over de gang van zaken in de projecten. Ze zijn beduidend kritischer dan de bewoners zelf en ook kritischer dan de bestuurders en managers. Zij hebben veel oog voor de moeizame kanten in het onderlinge contact en ervaren soms dat ze onvoldoende ruimte krijgen voor het ingewikkelde werken tussen cliënt en gemeenschap in.

We kunnen concluderen dat de rol van sociale professionals binnen de gemengde woonprojecten vooralsnog vooral gericht is op het begeleiden van individuele geïndiceerde cliënten. Het begeleiden van de gemeenschap – alle bewoners woonachtig binnen het woonproject – wordt wel als belangrijk gezien, maar behoort meestal niet tot de officiële taakomschrijving van de medewerkers.

4 *Sociaal beheer*

Bij de start van de woonprojecten is actieve betrokkenheid van bewoners er altijd wel, maar het is lastiger om initiatieven langere tijd gaande houden. Dit vormt een risico voor het realiseren van de sociale doelstellingen van gemengde woonprojecten. Ook is er soms sprake van overlast die projectleiders, bewoners en begeleiders graag snel willen beteugelen. Een doordacht sociaal beheermodel is daarom onmisbaar voor een gemengd woonproject.

Grofweg zijn er drie werkende structuren die binnen het sociaal beheer gehanteerd worden om de bewoners een zo groot mogelijke rol te geven binnen het beheer én zo veel mogelijk ruimte voor eigen initiatief. De eerste betreft de woonvereniging waarvan alle bewoners lid zijn en die activiteiten ontplooiën. De tweede betreft het zogenoemde gangmakersmodel waarin een aantal bewoners binnen hun portiek of gang een voortrekkersrol op zich neemt. De derde betreft het bieden van korting op huur in ruil voor het ondernemen van activiteiten met medebewoners of inzet voor het collectief/de woongemeenschap. Deze benaderingen worden in de praktijk soms gecombineerd.

Alle betrokkenen – bewoners inclusief – onderstrepen dat van bewoners inzet voor de community gevraagd mag worden: gemengde woonprojecten betekenen voor de onbegeleide bewoners een kortere route naar betaalbare woonruimte. Voor het omzeilen van de lange reguliere wachtlijsten mag wat teruggevraagd worden. We zien veel variatie in hoe dat wordt vormgegeven, maar vaak staat de inzet voor de gemeenschap of voor meer

kwetsbare medebewoners als verwachting op papier. Hoe er invulling aan wordt gegeven, wordt meestal vrijgelaten. Uitzondering is als er taken verricht moeten worden die direct de dagelijkse, praktische leefbaarheid betreffen: aanspreken van medebewoners op taken, bijvoorbeeld. De naleving van de verwachte inzet voor het collectief is maatwerk. Wel wordt vaak geprobeerd om een norm te stellen en die gemeengoed te laten worden: 'zo doen we dat hier'.

Het hebben van een sociaal beheermodel gestoeld op zelforganisatie vormt geen garantie voor een actieve deelname van alle bewoners. Sociale beheermodellen moeten niet gezien worden als statische managementstructuren, maar als een flexibele basis waarop voortgebouwd kan worden. Inzet voor beheer en activiteiten ontstaat vanuit bewoners. Er dient derhalve ruimte te zijn voor een organische ontwikkeling. Uiteindelijk groeit zo in elk woonproject een balans tussen vrijheid en vrijblijvendheid enerzijds en verplichtingen en verantwoordelijkheid anderzijds. Met een professionele ondersteuning op afstand, maar nabij en bereikbaar tegelijkertijd. Een proces dat niet vooraf valt uit te tekenen of uit te denken. In ieder geval kunnen structuren als woonverenigingen en gangmakers fungeren als vlieg-wiel om de participatie te bevorderen, perioden van terugval in actieve participatie te kunnen overbruggen en te voorkomen dat misverstanden, irritaties en overlastgevend gedrag uitgroeien tot conflicten. Bij spanningen en incidenten waarbij de communicatie snel geïntensiveerd moet kunnen worden, missen onbegeleide bewoners op sommige locaties overigens soms een duidelijk aanspreekpunt.

5 Sturen op (de werking van) de mix?

Gemengde woonprojecten geven de betrokken organisaties en indirect ook gemeenten meer sturingsopties dan in gewone wooncomplexen of buurten mogelijk zijn. Een goed doordacht sociaal beheer is daarbij cruciaal, zagen we hiervoor. Maar ook daarbuiten valt er te sturen, zo kunnen we leren van de vijf projecten die participeren in de Ontwikkel-werkplaats, maar ook van andere projecten. We bespreken hier de mogelijkheden voor sturing. Over de meest geschikte verhouding tussen begeleide en onbegeleide bewoners binnen de mix zijn geen algemene uitspraken te doen. Wel kunnen we een aantal sturingsmogelijkheden onderscheiden waar de betrokken organisaties gebruik van kunnen maken.

Verhouding

Wat betreft het sturen op de verhouding tussen begeleide en onbegeleide bewoners zien we allerlei varianten:

- 1 Begeleide bewoners duidelijk in de meerderheid: bijvoorbeeld De Biltse Grift van Abrona, verzorgingstehuizen waar enkele studenten inwonen en De Sterren Utrecht (Leger des Heils), waar enkele studenten samen met jongeren die bijna klaar zijn voor zelfstandig wonen en/of het weer oppakken van een opleiding een gang delen. Vaak zijn dit projecten waar relatief veel begeleiding beschikbaar is (voor ouderen of jongeren met een licht verstandelijke beperking) of waar de begeleide bewoners op het punt staan nog zelfstandiger te gaan wonen.

- 2 Begeleide bewoners duidelijk in de minderheid: bijvoorbeeld de jongerenhuisvesting via het 'model Socius', met veel zelfwerkzaamheid en zelfbeheer, en waar jongeren met een geschiedenis in de jeugdzorg of jonge statushouders in een lichte verhouding tussen gemengd worden (bijvoorbeeld twee jongeren op een gang van vijftien).
- 3 Begeleide en onbegeleide bewoners in een relatief evenwicht: projecten waar het aandeel van begeleide bewoners ten minste een derde van het totaal aan bewoners uitmaakt, soms in een 50/50-verhouding. Dat kan bij mensen met gemiddeld een wat lichtere begeleiding, hoewel er wel een aantal mensen tussen kan wonen dat meer begeleiding nodig heeft. Als de groep mensen met een beperking of kwetsbaarheden op psychisch, verslavings- of sociaal vlak relatief omvangrijk is, dan moet er intensieve (24 uren) begeleiding beschikbaar zijn én voldoende ondersteuning van de bewonersgemeenschap als geheel.

Wat de meest geschikte getalsmatige verhouding is, is afhankelijk van meerdere factoren: het doel van het project, de zwaarte van de problemen waar de begeleide bewoners mee kampen, de beschikbaarheid en intensiteit van begeleiding en ten slotte de draagkracht van de bewonersgemeenschap als geheel: als daar voldoende actieve mensen met doorzettings- en relativeringsvermogen en een lage frustratiegraad tussen zitten, kan er veel.

Omvang

Wat betreft de omvang van de projecten zijn de grenzen opgeschoven, van kleinschalig naar veel groter, tot zo'n 70 bewoners bij Majella Wonen en zelfs zo'n 500 bewoners bij enkele projecten buiten onze selectie. Een dergelijke omvang is alleen haalbaar met een onderverdeling in veel kleinere eenheden en vraagt veel van het beheer. Een grotere omvang maakt het wel mogelijk om meer en/of betere gemeenschappelijke voorzieningen te creëren en (extra) ondersteuning te bieden aan de gemeenschapsopbouw en het zelfbeheer.

Selectie

Een ander cruciaal aspect bij het sturen op de mix, is het (vooraf) kunnen sturen op de motivatie van nieuwe bewoners. Bij de onbegeleide bewoners gaat het daarbij om het vaststellen of iemand kan en wil bijdragen aan de gemeenschap. Het is duidelijk geworden dat een combinatie van formele eisen (motivatiebrief schrijven, komen naar informatie- en kennismakingsbijeenkomsten) met persoonlijke (ballotage)gesprekken werkt. Als er een woonvereniging is, dan kan deze (onder voorwaarden) het recht van coöptatie verlenen. Maar ook andere vormen van inspraak over nieuwe bewoners zijn mogelijk.

De bewoners die begeleiding ontvangen worden meestal geselecteerd door een team dat mensen koppelt aan de beste woon- en begeleidingsvormen en mensen in een gemengd woonproject kan plaatsen. Ook bij hen moet evenwel gekeken worden of mensen in een collectief project zouden kunnen gedijen en hoe deze mensen zouden kunnen bijdragen aan het geheel.

Bijstellen

Voor de sturing is ten slotte het kunnen bijstellen en temporiseren van zaken noodzakelijk, zoals het toelaten van bewoners met een zwaardere indicatie, het inschakelen van extra begeleiding op het punt van community building of het doen van aanpassingen aan (het gebruik van) gemeenschappelijke ruimtes.

6 Beleid rond kwetsbare burgers in praktijk brengen

In gemengde woonprojecten wordt in de dagelijkse praktijk met vallen en opstaan uitdrukking gegeven aan (abstracte) beleidsconcepten zoals inclusie, participatie, eigen regie en zelforganisatie.

De projecten dragen bij aan inclusie: mensen met kwetsbaarheden, problemen en soms 'ingewikkelder' gedrag zijn welkom en voelen zich geaccepteerd. Ze vormen een wereld van verschil met plekken waar deze mensen weggekeken worden, met argwaan bekeken of genegeerd. Van het mijden van elkaar komt het tot een omgeving die openingen voor contact biedt. Het bestaan van die mogelijkheden is van wezenlijk belang voor de samenleving. Het belang van het feit dat in deze projecten de initiatiefnemers én bewoners samen een informele steunende structuur hebben gecreëerd (naar wens te labelen als maatschappelijk steunsysteem of goed nabuurschap), mag niet onderschat worden. Waar veel pogingen om dergelijke (zorg)structuren te creëren nog steeds zwaar leunen op professionele inzet, groeien deze hier direct in het dagelijks leven van mensen en bovendien op een veilige, welkome, plek, ondersteund door een lichte professionele structuur.

De bijdrage aan inclusie strekt zich uit tot buiten de projecten. De gemengde woonprojecten dragen bij aan een ontwikkeling van een Not in my backyard- naar een Welcome in my backyard-houding in de samenleving ten opzichte van de huisvesting van mensen die als potentiële overlastgevers worden gezien of anderszins om hun anders-zijn afstandelijk worden bejegend. Ze zijn een voorbeeld dat samenwonen met 'ingewikkelde mensen' mogelijk is. En ze bieden zekerheid dat in geval van overlast bewoners zelf aanspreekbaar zijn, waar elders vaak alleen het bellen van de woningcorporatie of politie een optie lijkt te zijn. De projecten kennen dan ook relatief weinig problemen met buurtbewoners in de schil eromheen.

De projecten zorgen voor woonruimte en daar valt of staat het mensen 'weer thuis' laten wonen toch in eerste instantie óók mee. Getalsmatig: inmiddels zijn er in Utrecht alleen al voor mensen uit de maatschappelijke opvang en beschermd wonen zo'n 200 woonmogelijkheden (waarvan 170 zelfstandige woningen) gecreëerd binnen gemengde woonprojecten.

De projecten fungeren voor sommigen als (noodzakelijke) tussenstap tussen opvang of beschermd wonen en een zelfstandige woning in een – soms – anonieme en 'gure' wijk. Maar dergelijke projecten kunnen ook een meer permanent alternatief bieden. Gemengde woonprojecten dragen daarmee bij aan meer 'doorstroming' en aan meer keuze in zelfstandig wonen (met begeleiding), maar ook aan ruimte voor mensen om hun eigen herstelproces vorm te geven (Commissie toekomst beschermd wonen, 2015). Ze dragen bij aan de voorraad betaalbare woningen voor reguliere starters op de woningmarkt.

9.2 Aanbevelingen

Op basis van onze conclusies komen we tot de volgende aanbevelingen:

Sociaal beheermodel

Werk nooit zonder goed sociaal beheermodel, liefst gestoeld op een zo groot mogelijke mate van zelforganisatie. Werkende structuren binnen zo'n model zijn de woonvereniging, het gangmakersmodel en het werken met korting op de huur in ruil voor activiteiten met medebewoners.

Flexibel beheer

Zorg dat je flexibel bent en pas op de plaats kunt maken, je plannen kunt bijstellen als de sociale kant van je project daarom vraagt. Bijvoorbeeld op het punt van vermindering van de instroom van bepaalde doelgroepen of het tijdelijk kunnen inzetten van extra begeleiding voor individuele bewoners of de gemeenschapsopbouw.

Selectie: simpele maar stevige drempels

Werk bij de selectie van ongebeleide bewoners volgens duidelijke criteria en stappen. Stuur bij de selectie op motivatie via simpele maar stevige drempels (ervaring met vrijwilligerswerk is een goede indicator) en geef de zittende bewoners een belangrijke rol in het proces (coöptatie). Herijk het selectieproces regelmatig, de begeleiding van het selectieproces door een betrokken buitenstaander kan (tijdelijk) belangrijk zijn. Besteed bij de plaatsing van begeleide bewoners voldoende aandacht aan de vraag wat het wonen in een gemengd project vraagt van iemand en of iemand er denkt te kunnen passen.

Afstemming in plaatsingstraject

Zorg bij de plaatsing van begeleide bewoners voor een goede afstemming tussen het plaatsingsbureau of de verwijzende organisatie en managers/begeleiders ter plaatse. Daarbij moet ook de samenstelling van de bewonersgroep als geheel en de draagkracht (sociale fitheid) van het project (op dat moment) worden meegenomen. Laat eventueel eveneens in het plaatsingstraject van nieuwe begeleide bewoners een kennismakingsgesprek met bewoners plaatsvinden, zodat de nieuwe bewoner een goed beeld krijgt van zijn nieuwe bureu en de sfeer in zijn woonomgeving.

'Ben je hier op je plek'-gesprekken

Heb in begeleiding en beheer aandacht voor het individu én het collectief. Houd jaarlijkse 'functioneringsgesprekken' met alle bewoners: deze 'ben je hier nog op je plek'-gesprekken kunnen plaatsvinden door bewoners(commissies) en/of projectbegeleiders/coördinatoren.

Coachen op de rol in de woongemeenschap

Coach begeleide bewoners intensiever op hun rol in de woongemeenschap, op contact maken en houden en hoe het woonproject mensen kan helpen hun sociale netwerk te ver-

groten. Coach ook indien gewenst onbegeleide bewoners op hun rol om buurman/vrouw te blijven en geen hulpverlener te worden.

Voorlichting en ervaringsdeskundigheid

Geef voorlichting aan aankomende en zittende reguliere huurders over de soort problematiek (licht verstandelijke beperking, verslaving, psychische problemen) waar begeleide bewoners (mogelijk) mee te maken hebben en betrek daar ervaringsdeskundigen bij. Dat kan door ervaringsdeskundige bewoners uit de gemengde woonprojecten in te schakelen of mensen met ervaringsdeskundigheid van buitenaf. Getrainde mensen met ervaringskennis zijn beschikbaar binnen onder andere de verstandelijke gehandicaptenzorg, (o)ggz en maatschappelijke opvang.

Cultuur van gezamenlijke inzet

Probeer een vanzelfsprekende cultuur van gezamenlijke inzet te creëren, omdat formele afspraken over ieders inzet alleen niet voldoende werken. Oefen daarom positieve druk uit op minder actieve bewoners door ze actief te blijven uitnodigen voor gezamenlijke activiteiten of ze te verleiden tot kleine bijdragen of klussen verbonden aan hun deskundigheid, passie of interesse. Let wel: vrijblijvendheid is niet altijd negatief. Vrijblijvendheid kan ook uitnodigen tot ongedwongen meedoen, en een gevoel van vrijheid en eigenaarschap geven.

Maak ontmoeting mogelijk

Let bij het (om)bouwen of (her)inrichten van locaties op het creëren van fysieke ruimte voor ontmoeting en gemeenschappelijke activiteiten.

Community building als speerpunt

Geef individuele begeleiders van cliënten de ruimte zich meer in het collectief/de woonvereniging te verdiepen en een coachende rol naar woonvereniging en onbegeleide huurders te spelen. Investeer daartoe in scholing van en intervisie en uitwisseling tussen medewerkers om handelingsverlegenheid te verminderen op het punt van het wel of niet betrekken van de onbegeleide bewoners bij de begeleiding van hun cliënten.

Anders financieren

Experimenteer met een andere wijze van financiering. Budgetten zijn nu nog vaak gekoppeld aan een-op-eenbegeleiding. Lumpsumfinanciering is noodzakelijk, zodat mensen kunnen doen wat nodig is voor hun cliënten én de buurt.

9.3 Afsluiting en vooruitblik

De inclusieve samenleving krijgt op de tast vorm. In de praktijk van de gemengde woonprojecten ontstaan voorbeelden van hoe mensen met elkaars 'anders-zijn' kunnen omgaan, hoe mensen elkaar op informele wijze tot steun kunnen zijn en hoe

zelforganisatie en zelfbeheer kan worden ingezet. Kwesties die in toenemende mate van belang zijn voor de samenleving als geheel.

Eerdere discussies over ontmoeting en contact tussen mensen met uiteenlopende achtergronden en leefwerelden in de (semi-)openbare ruimte laten zien dat het bieden van gelegenheid tot contact niet voldoende is. Alleen maar mensen fysiek bij elkaar zetten werkt niet, laat eerder onderzoek zien en bevestigen ook de gegevens die we in dit onderzoek hebben verzameld. Nog veel meer dan losse en tijdelijke ontmoetingsprojecten (denk aan buurtbarbecues) kan contact in de directe woonomgeving – zoals in deze woonprojecten – verhoudingen op scherp zetten. Tegelijkertijd dragen de gemengde woonprojecten potentie in zich om iets aan het 'onbeholpen burgerschap' in de samenleving te doen (Hurenkamp & Tonkens, 2011). Juist omdat mensen er bewoners, burgers, zijn die elkaar op de trap of in de tuin tegenkomen, willen samenwerken, elkaar helpen, maar elkaar ook willen corrigeren en bij tijd en wijle willen mijden. Mensen proberen er een goede buur voor elkaar te zijn. En ze komen zelf een heel eind, zo blijkt uit dit onderzoek. Toch is de wetenschap van de beschikbaarheid van ondersteuning ook essentieel. Simpelweg hulpverleners en ondersteuners inschakelen is niet voldoende en kan ook weer tot afhankelijkheden, onzichtbaarheid, onmacht of ongelijkwaardigheid leiden (zie bijvoorbeeld Van der Weele et al., 2018). Het gaat om een goed samenspel tussen ondersteuning gericht op individuele bewoners (rekening houdend met de beperkingen en capaciteiten van mensen) én op de woongemeenschap als geheel.

Verder dan normaal

Mensen zoeken van nature graag gelijkgestemden op. Dat leidt tot minder conflicten, tot contacten die makkelijker te leggen zijn, je begrijpt elkaar sneller en je hebt hetzelfde leefpatroon. In deze gemengde woonprojecten is die gelijkgestemdheid vooral binnen de groep onbegeleide bewoners te vinden. Idealistische, open, vaak hoger opgeleide burgers die hechten aan het onderlinge contact en de ruimte willen hebben om zelf vorm te geven aan hun leven, inclusief hun altruïsme. Het wonen met de groep gelijkgestemden is prettig en geeft ook ruimte en steun om iets te gaan doen met de andere groep, die op een aantal punten sterk verschilt van de jouwe. Ook voor die groep, de begeleide bewoners, is het contact met lotgenoten prettig, maar niet altijd. De gelijkgestemdheid is er kleiner. De contacten tussen de twee groepen blijven vaak licht en simpel, maar worden gewaardeerd.

Tegelijkertijd gaan ze verder dan normaal in de samenleving het geval is. De omgang is vriendschappelijk. Overeenkomsten kunnen aan het licht komen, verschillen kunnen wat naar de achtergrond verdwijnen. Er treedt gewenning op. Zoals een bewoonster het op de conferentie Goede Buren verwoordde: 'alles wat vreemd is, wordt vanzelf normaal'. Een hoge tolerantiegrens helpt, maar ook een cultuur van elkaar willen en kunnen aanspreken op gedrag, omdat impliciete ideeën over de omgang met elkaar worden geëxpliciteerd. Spanningen worden steeds benoemd en in die conflicten worden normen gesteld en herijkt. Sociale professionals kunnen helpen dat in goede banen te leiden. Er is behoefte aan het subtiel bijsturen van processen met goed oog voor wat in dit soort communities gebeurt en nodig is.

De gemengde woonprojecten brengen een aantal kwesties in beeld die de komende jaren steeds belangrijker zullen worden met de groeiende druk op huisvesting van mensen uit meer beschermde woonomgevingen in gewone wijken:

- 1 Een eerste kwestie is hoe je wederkerigheid en gelijkwaardigheid in relaties tussen meer en minder kwetsbare burgers kunt bewaken en bevorderen, een fragiel en moeilijk proces. Dit en ander onderzoek geeft echter wel goede handreikingen daarvoor: het is belangrijk om enerzijds de verwachtingen niet te hoog te stellen en anderzijds het ideaal van contact, ontmoeting en het samen organiseren van activiteiten na te blijven streven, waarbij ieder welkom is en naar vermogen kan bijdragen.
- 2 Een tweede kwestie betreft het bewaken van de vrijwilligheid waarmee burens contact onderhouden en elkaar indien nodig ondersteunen. Sluipenderwijs groeit, aangemoedigd door overheden, de neiging om burens en buurtgenoten van kwetsbare burgers impliciet als de verlengde arm van de professional of de overheid te beschouwen. Tegelijkertijd kunnen burens problemen soms eerder dan professionals signaleren en mensen met burenhulp terzijde staan.
- 3 Een derde punt is dat de kennis van gemeenschapsofbouw weer geherwaardeerd moet worden, met het oog op samenleven in dit soort projecten en in gemengde buurten. Individuele begeleiding van cliënten en communitywerk rond het huisvesten van mensen uit bijzondere doelgroepen in (gewone) wijken zullen veel sterker samengebracht moeten worden.
- 4 Ten vierde zullen er meer passende woningen beschikbaar moeten komen. De dakloosheid is tussen 2009 en 2013 sterk gestegen en blijft op een relatief hoog niveau, het gebrek aan betaalbare en geschikte huurwoningen neemt toe en de doorstroming van mensen die in opvangvoorzieningen verblijven stakt (Federatie Opvang, 2017, Rekenkamer Utrecht, 2018, Rekenkamers G4, 2018). Er is behoefte aan meer variatie in het woningaanbod voor mensen die begeleiding nodig hebben (Federatie Opvang, 2018). Twee derde van de gemeenten heeft nog geen afspraken gemaakt met woningcorporaties over de huisvesting van mensen vanuit beschermd wonen- en opvanglocaties (Tiggeloven, 2018). En ook voor andere meer kwetsbare groepen burgers is het vinden van huisvesting lastig. Bij het creëren van meer woonruimte is het zaak om via flexibel en tijdelijk bouwen het aanbod snel te vergroten. Maar voor de langere termijn biedt vooral het vergroten van permanente en zelfstandige huisvesting voor bijzondere doelgroepen soelaas.
- 5 Tot slot zijn er zorgen over de inrichting en het functioneren van de ambulante zorg voor mensen met beperkingen die zelfstandig wonen en ondersteuning nodig hebben. De zachte landing in de wijk van zorgdoelgroepen blijft ingewikkeld en gaat niet alleen om wat kwetsbare burgers nodig hebben, maar ook om wat de wijk – en de andere burgers die daar wonen – nodig heeft (zie bijvoorbeeld Van Klaveren et al., 2018). Met onder meer een meerjarenagenda voor beschermd wonen en maatschappelijke opvang wil staatssecretaris Blokhuis (Welzijn) met alle betrokken maatschappelijke koepelorganisaties de 'noodzakelijke voorwaarden voor sociale inclusie realiseren zodat de meest kwetsbare mensen veilig kunnen wonen en deelnemen aan de maat-

schappij'. Het realiseren van voldoende geschikte woningen, het sneller signaleren van beginnende problemen, goede toegang tot voorzieningen en uitgaan van de talenten van mensen zijn, aansluitend op de eerdere aanbevelingen van de Commissie-Dannenberg, prioriteiten daarbij.

Toekomstvragen

De nabije toekomst bevat nog voldoende vragen: hoe zal het bijvoorbeeld de bewoners van Majella Wonen vergaan als straks De Tussenvoorziening stopt met haar begeleiding en alle 35 voormalige Tussenvoorziening-cliënten hun huis rechtstreeks van de woningcorporatie huren? Kan de woonvereniging samenbindend blijven werken en het recht van coöptatie in lijn met de doelstellingen van de woonvereniging blijven inzetten? Kunnen de bewoners die (af en toe) aanvullende ondersteuning nodig hebben daarvoor goed terecht bij het Buurtteam? Wat gebeurt er als mensen verhuizen? Blijven contacten bestaan? En kruipen begeleide bewoners niet weer in hun schulp als ze vanuit een gemengd woonproject in een minder veilige en welkome omgeving terechtkomen? Ook over precieze bijdragen van het gemengd wonen aan herstel valt nog veel meer te leren. Kan De Biltse Grift een vervolg krijgen in kleinere gemengde woonlocaties voor mensen met een licht verstandelijke beperking? Kan gemengd wonen meer variatie krijgen door er – nog meer dan in 't Groene Sticht – nieuwe typen woningen voor gezinnen en ouderen in onder te brengen, met het oog op mensen die willen doorstromen naar een grotere woning maar wel binnen een soortgelijk project willen blijven wonen? Kunnen er ook locaties in 'duurdere buurten' gevonden worden en zou het dan lukken om het aanwezige sociaal kapitaal in die buurten in te zetten voor de woonprojecten? En kan überhaupt de verbinding met de buurt sterker gelegd worden: kan het gangmaken worden uitgebreid tot straat- en buurtmaken?

De woonprojecten laten zien hoe de ambitieuze maatschappelijke opdracht van het werken aan een inclusieve samenleving in de dagelijkse praktijk vorm kan krijgen. Ze laten ook zien hoe lastig dat soms is. De projecten tonen daarnaast dat goede bedoelingen en idealisme alleen niet genoeg zijn. Juist omdat deze projecten verder gaan dan contact van kwetsbare mensen met begeleiders, afgestemd vrijwilligerswerk of projecten gericht op het bevorderen van onderling contact of contacten in de buurt. Ze maken verder duidelijk dat zelfstandig wonen een worsteling zal blijven voor sommige cliënten die afkomstig zijn uit de opvang of beschermd wonen, maar ook dat mensen kunnen opbloeien en hun talenten kunnen gaan herontdekken en inzetten als ze welkom zijn en tijd krijgen. Wonen doe je altijd, en conflicten in de woonomgeving kunnen grote impact hebben op iemands welbevinden – net als een levendige, gastvrije, veilige woonomgeving overigens. Aandacht voor sterke kanten en knelpunten is van groot belang voor het functioneren van de onderzochte, maar ook andere bestaande en nog te ontwikkelen projecten. En voor beantwoording van de (vervolg)vraag hoe de aanpak van gemengd wonen kan worden gebruikt om contact in gewone, maar soms minder veerkrachtige, buurten te verbeteren en die ook een goed thuis te laten zijn voor mensen die een (nieuwe) start willen maken.

DANKWOORD

Om lessen te trekken uit de vele ervaringen met gemengde woonprojecten zijn we afhankelijk geweest van de bereidwilligheid van vele betrokkenen om tijd te investeren in het onderzoek. In het bijzonder gaat onze dank uit naar de bewoners van de vijf Utrechtse gemengde woonprojecten: Abrona De Biltse Grift, 't Groene Sticht, Majella Wonen, Parana en Enik Recovery College. De gastvrijheid waarmee onderzoekers, participerende onderzoekers, bezoekende bewoners en medewerkers van de betrokken gemengde woonprojecten telkens weer werden ontvangen bij de ontwikkelwerkplaatsbijeenkomsten en bezoeken tussendoor was overweldigend. De openheid om een inkijkje te krijgen in de eigen leefomgeving en de verhalen die bewoners met ons deelden zijn van onschatbare waarde geweest voor het onderzoek.

Ook de medewerkers van de gemengde woonprojecten hebben de nodige tijd geïnvesteerd om eigen ervaringen met ons te delen, hetzij als gastheer/gastvrouw tijdens de ontwikkelwerkplaatsbijeenkomsten, hetzij als geïnterviewde. Bijzondere dank gaat uit naar Nico Ooms, die als eerste met het idee van een leertraject kwam waaruit de Ontwikkelwerkplaats Gemengd Wonen uiteindelijk is ontstaan.

Aansluitend danken we de organisaties die partner waren in de ontwikkelwerkplaats: Portaal, Abrona, De Tussenvoorziening, Lister, Emmaus en 't Groene Sticht.

Initiatiefnemers, beleidsmakers en bestuurders van organisaties die zijn geïnterviewd danken wij evenzeer voor de informatie die zij ons hebben toevertrouwd.

Zo zijn er nog meer betrokkenen die hebben bijgedragen aan het onderzoek en aan wie wij dank verschuldigd zijn. Zonder de studenten van Hogeschool Utrecht, Nine Groot, Aniek van den Ham, Ashley van Groot Battavé en Renée Groeneweg, was het ons niet gelukt om zo veel interviews af te nemen. Dank aan de klankbordgroep Gemengd Wonen (Platform31, Trimbos-instituut, Portaal, Lister, De Tussenvoorziening, 't Groene Sticht en de lectoraten IMD en PZO), die gedurende ons onderzoek met ons heeft meegelezen en meegedacht. Verder bedanken we Maran van Scheppingen, die een aantal bewoners interviewde en daar het boekje *Samen door één deur* van maakte. Wij hebben gebruik mogen maken van de transcripten van de interviews die voor dat boekje nodig waren. Tot slot richten we ons dankwoord aan al diegenen die ons hebben ondersteund met het communiceren over het onderzoek vanuit Hogeschool Utrecht: Helga Veldhuizen, Danielle van Wallinga en Walter van Amerongen.

- Anderson, G. & Herr, K. (1999). The new paradigm wars: Is there room for rigorous practitioner knowledge in schools and universities? *Educational researcher*, 28(5), 12-21.
- Anderson, G. & Herr, K. (2015). *The Action Research Dissertation. A Guide for Students and Faculty*. Sage: Thousand Oaks.
- Arum, S. van & Schoorl, R. (2016). *Sociale (wijk)teams in beeld: stand van zaken na de decentralisaties (najaar 2015)*. Utrecht: Movisie.
- Aveyard, H. (2014). *Doing a literature review in health and social care. A practical guide*. Berkshire: Open University Press.
- Baart, A. (2013). Kwetsbaarheid mag meer aandacht krijgen. Geraadpleegd op 1 juli 2016 via: <http://www.sociale-vraagstukken.nl/kwetsbaarheid-mag-meer-aandacht-krijgen/>
- Beuningen, J. van. (2018). *Woning en woonomgeving gerelateerd aan tevredenheid met het leven*. Den Haag: Centraal Bureau voor de Statistiek.
- Blom, S. & Soomeren, P. van (2015). *Ontmoeten als keuze. Succesfactoren voor gemengd wonen*. Amsterdam: DSP-groep.
- Boogaard, V. (2016). *Anders kan het ook. Inspirerende voorbeelden van 'the Discus way of life'*. Amsterdam: Discus/HVO-Querido.
- Bos, G. (2016). *Antwoorden op andersheid. Over ontmoetingen tussen mensen met en zonder verstandelijke beperking in omgekeerde-integratiesettingen* (proefschrift). Amsterdam: Vrije Universiteit Amsterdam.
- Bovens, M. (2016). Wat is er mis met de meritocratie in Nederland? Geraadpleegd op 11 juni 2016 via: <http://www.socialelevraagstukken.nl>
- Bovens, M., Dekker, P., & Tiemeijer, W. (2014). *Gescheiden werelden? Een verkenning van sociaal-culturele tegenstellingen in Nederland*. Den Haag: SCP & WRR.
- Bredewold, F. (2014). *Lof der oppervlakkigheid: contact tussen mensen met een verstandelijke of psychiatrische beperking en bewoners*. Amsterdam: Van Gennep.
- Bredewold, F. & Slendebroek-Meints, J. (2013). *Geven en nemen. Over wederkerigheid en andere patronen van contact tussen burgers met en zonder beperkingen in de samenleving*. Zwolle: Centrum voor Samenlevingsvraagstukken.
- Brettschneider, E., Veenstra, H., Kranendonk, S., & Wiel K. van der (2007). *Wijk en Psychiatrie. Onderzoeksrapportage 2005-2007*. Utrecht: Kenniscentrum Sociale Innovatie.
- Brummel, A. (2017). *Sociale verbinding in de wijk: Mogelijkheden voor sociale inclusie van wijkbewoners met een lichte verstandelijke beperking of psychische aandoening* (proefschrift Radboud Universiteit Nijmegen). Delft: Eburon.
- Butot, V. (2017). *Collectieve woonvormen. Een onderzoek naar de praktijk van collectieve woonvormen: van drijfveren van initiatiefnemers tot maatschappelijke relevantie en mogelijkheden voor externe samenwerking*. Arnhem-Nijmegen: Coalitie van corporaties in de regio Arnhem-Nijmegen.
- Cobigo, V., Ouellette-Kuntz, H., Lysagt, R., & Martin, L. (2012). Shifting our conceptualization of Social Inclusion. *Stigma Research and Action*, 2(2), 75-84.
- Commissie toekomst beschermd wonen (2015). *Advies commissie toekomst beschermd wonen*. Van beschermd wonen naar beschermd thuis. Den Haag: VNG.
- Dannenbergh, E. (2018, 26 januari). *Van beschermd wonen naar beschermd thuis: strategie, kansen en belemmeringen bij de ontwikkeling naar inclusief wonen* (lezing conferentie 'Goede burenen'). Utrecht.
- Davelaar, M. (2012). Lokale bestrijding van thuisloosheid in Nederland. In D. Dierckx, S. Oosterlynck, J. Coene, & A. van Haarlem (red.), *Armoede en sociale uitsluiting – Jaarboek 2012*, 375-390. Leuven: Acco.
- Davelaar, M. (2013). *Droom en Daad. Het gedachtegoed van Ab Harrewijn anno 2013* (Inleiding voor jubileumconferentie 't Groene Sticht). Geraadpleegd op 14 juli 2017 via: http://www.abharrewijnprijs.nl/wp-content/uploads/2015/09/droom_en_daad.pdf
- Davelaar, M., Hurkens, H., & Opstal, J. van (2017). *Meer dan een dak. Laagdrempelige presentie voor kwetsbare burgers*. Utrecht: Netwerk DAK.
- Donk, C. van der & Lanen, B. van (2015). *Praktijkonderzoek in zorg en welzijn*. Bussum: Coutinho.
- Donoho, D. (2006). Human Rights Enforcement in the Twenty-First Century. *Georgia Journal of International and Comparative Law*, 35(1), 1-52.
- Doorn, L. van (2005). *Leven op straat. Ontstaan, continuering, beëindiging van dakloosheid*. Bussum: Coutinho.
- Doorn, L. van, Etten Y. van, & Gademan, M. (2008). *Outreaching werken. Handboek voor werkers in de eerste lijn*. Bussum: Coutinho.
- Duyvendak, J.W. & Wekker, F. (2015). *Thuis in de openbare ruimte? Over vreemden, vrienden en het belang van amicaliteit*. Den Haag: Platform31.

- Evers, J.C. & Boer, F. de (2007). Het kwalitatieve interview: kenmerken, typen en voorbereiding. In J.C. Evers (red.), *Kwalitatief interviewen: kunst én kunde*. Den Haag: Lemma.
- Gennep, A. van, Lans, J. van der, Linde, M. van der, Post, T., & Trigt, P. van (2014). *Canon gehandicaptenzorg: zorg voor mensen met een verstandelijke beperking*. Amsterdam: Vereniging Canon Sociaal Werk.
- Federatie Opvang (2017). *Cijfers maatschappelijke opvang 2016*. Amersfoort: Federatie Opvang.
- Federatie Opvang (2018). *Manifest 'Een thuis voor iedereen'*. Amersfoort: Federatie Opvang.
- Fermin, A., Christiansson, M., Doorn, L. van, & Beek, G. van (2016). *Case study 't Groene Sticht/The Green Sticht*. Innosi (Innovative Social Investment: Strengthening communities in Europe). Geraadpleegd op 10 mei 2017 via: <http://innosi.eu/wp-content/uploads/2017/04/Netherlands-Green-Sticht.pdf>
- Galesloot, H. & Harrewijn, A. (1999). *Burgerschap in de rafelrand*. Over preventie van armoede en uitsluiting. Amsterdam: Instituut voor Publiek en Politiek.
- Hilhorst, P. & Lans, J. van der (2016). *Collectief kijken blijkt blinde vlek van wijkteams*. Geraadpleegd op 2 januari 2017 via: <http://www.socialevraagstukken.nl/29-collectief-kijken-blijkt-blinde-vlek-van-wijkteams/>
- Hollander, D. den & Wilken, J.P. (2011). *Zo worden cliënten burgers. Praktijkboek Systematisch Rehabilitatiegericht Handelen*. Amsterdam: SWP.
- Hurenkamp, M. & Tonkens, E. (2011). *De onbeholpen samenleving*. Amsterdam: Amsterdam University Press.
- HVO-Querido (2016). *Tien jaar Discus: woning als startpunt nieuwe toekomst*. Geraadpleegd op 6 maart 2017 via: <http://hvoquerido.nl/tien-jaar-discus-woning-als-startpunt-nieuwe-toekomst/>
- Kal, D. (2001). *Kwartiermaken: Werken aan ruimte voor mensen met een psychiatrische achtergrond*. Amsterdam: Boom.
- Kal, D., Post, R., & Scholtens, G. (2012). *Meedoen gaat niet vanzelf: kwartiermaken in theorie en praktijk*. Amsterdam: Tobi Vroegh.
- Kampen, Th. & Duyvendak, J.W. (2016). *Betwist het doorgesloten ideaal van zelfredzaamheid, niet de zorgzame professional*. Geraadpleegd op 14 december 2016 via: <http://www.socialevraagstukken.nl/betwist-het-doorgesloten-ideaal-van-zelfredzaamheid-niet-de-zorgzame-professional/>
- Karbouniaris, S. (2013). *Methodebeschrijving Wijk en Psychiatrie*. Databank Effectieve sociale interventies. Geraadpleegd op 9 maart 2017 via: [https://www.movisie.nl/sites/default/files/alfresco_files/-Methodebeschrijving%20Wijk%20en%20Psychiatrie%20\[MOV-831711-0.2\].pdf](https://www.movisie.nl/sites/default/files/alfresco_files/-Methodebeschrijving%20Wijk%20en%20Psychiatrie%20[MOV-831711-0.2].pdf)
- Karbouniaris, S. & Wilken, J.P. (2012). *Wijk en Psychiatrie: onderzoeksrapportage 2008-2012*. Utrecht: Kenniscentrum Sociale Innovatie.
- Klaveren, S. van, Triest, N. van, & Meijer, A. (2018). *Zelfstandig wonen na beschermd wonen of Opvang. Lessen uit het experiment Weer thuis in de wijk*. Den Haag: Platform31.
- Klaveren, S. van, Triest, N. van, & Velden, J. van der (2018). *De magic mix als zachte landing in de wijk. Gemengd wonen voor uitstromers uit het beschermd wonen en de maatschappelijke opvang*. Den Haag: Platform31.
- Kluft, M. & Metz, J. (2010). *'t Groene Sticht, beschrijving van een good practice*. Utrecht: Movisie. Geraadpleegd op 15 maart 2017 via: [https://www.movisie.nl/sites/default/files/alfresco_files/-Good%20practice%20't%20Groene%20Sticht%20\[MOV-10210-0.3\].pdf](https://www.movisie.nl/sites/default/files/alfresco_files/-Good%20practice%20't%20Groene%20Sticht%20[MOV-10210-0.3].pdf)
- Knevel, J. & Wilken, J.P. (2015). *Inclusie, (on)gewoon doen!* Utrecht/Amersfoort: Kenniscentrum Sociale Innovatie.
- Koekkoek, B. (2017). *Verward in Nederland. Hoe we omgaan met mensen met een psychische stoornis*. Houten: Lannoo.
- Koh, H.H., (1999). How Is International Human Rights Law Enforced? *Indiana Law Journal*, 74(4). Geraadpleegd op 15 maart 2017 via: <http://www.repository.law.indiana.edu/ilj/vol74/iss4/9>
- Kröber, H.R.Th. (2008). *Gehandicaptenzorg, inclusie en organiseren* (proefschrift). Utrecht: Universiteit voor Humanistiek.
- Kullberg, J., Noije, L. van, Berg, E. van den, Mensink, W., & Igalla, M. (m.m.v. Posthumus, H.) (2015). *Betrokken wijken. Ervaringen van bewoners en professionals met wijkverbetering in vier (voormalige) aandachtswijken*. Den Haag: Sociaal en cultureel Planbureau.
- Landelijke opleidingsoverleggen sociaal werk hogere sociale studies (2017). *Landelijk Opleidingsdocument sociaal werk*. Geraadpleegd op 3 maart 2018 via: <https://www.sociaalwerk nederland.nl/thema/vakmanschap-professionalisering-opleidingen-sociaal-werk-versterkt/publicaties/publicatie/6197-landelijk-opleidingsdocument-sociaal-werk>
- Lans, J. van der (2018). *Ongemakkelijk burgerschap op inrichtingsterreinen*. Geraadpleegd op 11 mei 2018 via: <https://www.socialevraagstukken.nl/ongemakkelijk-burgerschap-op-inrichtingsterreinen/>
- Latten, J. (2018, 13 februari). *Wonen in groen of in de stad: sociaal cement maakt mensen pas écht gelukkig* (column). Stadszaken. Geraadpleegd op 4 april 2018 via: <https://www.stadszaken.nl/ruimte/wonen/1376/oost-west-thuis-best>
- Leger des Heils Midden-Nederland (2015). *Zelfstandigheidstraining, kamertraining voor jongeren tussen 16-23 jaar met complexe en meervoudige problematiek*. Utrecht: Leger des Heils Midden-Nederland. Geraadpleegd op 28 april 2017 via: https://www.legerdesheils.nl/files/files/Zelfstandigheidstraining_feb2015.pdf
- Maas, M., Al Shamma, S., Altena, A., Jansen, N., & Wolf, J. (2012). *Discus Amsterdam: Housing First, Evaluatie van de werkzaamheid*. Nijmegen: Impuls-Onderzoekscentrum maatschappelijke zorg.
- Martin, L. & Cobigo, V. (2011). Definitions matter in understanding social inclusion. *Journal of Policy and Practice in Intellectual Disabilities*, 8(4), 276-282.
- Miltenburg, E. (2017). *A Different Place to Different People. Conditional Neighbourhood Effects on Residents' Socio-economic Status* (proefschrift). Amsterdam: Universiteit van Amsterdam.

- Ministerie van VWS (2017). *Implementatieplan VN-Verdrag inzake de Rechten van Personen met een Handicap*. Den Haag: Ministerie van VWS.
- Ministerie van VWS (2018, 24 mei). *Aanbiedingsbrief bij de 'meerjarenagenda beschermd wonen en maatschappelijke opvang'* (Kamerbrief). Den Haag: Ministerie van VWS.
- Movisie/Sociaal Werk Nederland (2016). *Wijk en Participatie. Voorbeelden uit de praktijk*. Utrecht: Movisie/Sociaal Werk Nederland. Geraadpleegd op 9 maart via: <https://www.movisie.nl/sites/movisie.nl/files/2018-06/wijkenparticipatie.pdf>
- Muusse, C. & Boumans, J. (2016). *Ruimte voor peersupport! Een onderzoek naar de totstandkoming van Enik Recovery College*. Utrecht: Trimbos-instituut.
- Muusse, C. & Rooijen, S. van (2017). *Freedom First. Een onderzoek naar de ervaringen met wijkgerichte ggz-zorg in Triëst, Italië, en de betekenis hiervan voor Nederland*. Utrecht: Trimbos-instituut.
- Nuesink, R.O. (2016). *Woongroepen: de continuïteit van collectiviteit. Een onderzoek naar continuïteitsbepalende factoren van woongroepen in Nederland* (masterscriptie faculteit managementwetenschappen). Nijmegen: Radboud Universiteit.
- Overmars-Marx, T. (2011). Meedoen en erbij horen in je eigen wijk: wat is er nodig? Een verkenning naar bevorderende en belemmerende factoren. *Nederlands Tijdschrift voor de Zorg aan mensen met een verstandelijke beperking*, 37(4), 244-259.
- Putters, K. (2016, 17 november). *Land tussen hoop en vrees: over het politiek en maatschappelijk vertrouwen van Nederlanders* (Drees-lezing). Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Rekenkamer Utrecht (2018). *Opvang en zorg voor daklozen in Utrecht: knel in de keten*. Utrecht: Rekenkamer Utrecht.
- Rekenkamers Amsterdam, Rotterdam, Den Haag, Utrecht (2018). *Onderzoek G4-rekenkamers naar de opvang en ondersteuning voor dak- en thuislozen* (brief aan de gemeenteraden, 24 mei). Geraadpleegd op 10 juni 2018 via: (https://www.utrecht.nl/fileadmin/uploads/documenten/7.extern/Rekenkamer/-20180524_G4_Onderzoek_daklozen_brief_aan_gemeenteraden_def.pdf)
- Rijksoverheid (2014). *Wet maatschappelijke ondersteuning 2015*. 'Wet van 9 juli 2014, houdende regels inzake de gemeentelijke ondersteuning op het gebied van zelfredzaamheid, participatie, beschermd wonen en opvang.' Den Haag: Rijksoverheid.
- Schuurman, M.I.M. (2014a). Integratie van mensen met verstandelijke beperkingen is noodzakelijk en onafwendbaar. *Nederlands Tijdschrift voor de Zorg aan mensen met een verstandelijke beperking*, 40(4), 340-345.
- Schuurman, M.I.M. (2014b). Naar de samenleving. De transformatie van de inrichtingszorg voor mensen met verstandelijke beperkingen in Nederland, tussen 1989 en 2014. *Nederlands Tijdschrift voor de Zorg aan mensen met een verstandelijke beperking*, 40(1), 10-34. Geraadpleegd op 8 maart 2017 via: <http://kalliopeconsult.nl/Publicaties/Inclusie+en+burgerschap.html>
- Schuurman, M.I.M. & Nass, G. (2015). Mensen met verstandelijke beperkingen in de Wmo: verheldering van concepten en handelingsmogelijkheden. *Nederlands Tijdschrift voor de Zorg aan mensen met een verstandelijke beperking*, 41(3), 244-251.
- Schuurman, M.I.M. & Zwan, van der A. (2009). *Inclusie, zeggenschap, support: op weg naar een samenleving waarin iedereen welkom is*. Antwerpen/Apeldoorn: Garant.
- Simplican, S.C., Leader, G., Kosciulek, J., & Leahy, M. (2015). Defining social inclusion of people with intellectual and developmental disabilities: An ecological model of social networks and community participation. *Research in Developmental Disabilities*, 38, 18-29.
- Smaling, A. (2009). Participatief onderzoek: een overzicht. *Kwalon*, 14(1), 23-32.
- Swierstra, T. & Tonkens, E. (2011). De schaduwzijde van de meritocratie. De respectsamenleving als ideaal. *S&D* 7/8. 37-44.
- Taskforce EPA Midden Westelijk Utrecht (2015). *Volwaardig burgerschap en psychiatrie*. Geraadpleegd op 4 april 2017 via: <https://www.altrecht.nl/wp-content/uploads/2016/11/Volwaardig-Burgerschap-en-Psychiatrie-TF-EPA-Midden-Westelijk-Utrecht.pdf>
- Tiemeijer, W. (2017). *Wat is er mis met maatschappelijke scheidslijnen?* Den Haag: WRR.
- Tiggeloven, P. (2018). *Monitor prestatieafspraken 2018*. Arnhem: Companen.
- Tonkens, E. (2010, 2 juni). Het altruïstisch overschot. Geven en helpen maken gelukkiger dan geld (column). *De Volkskrant*.
- Tonkens, E. (2014). Herover de participatiesamenleving. *S & D*, 71(1), 85-95.
- Tonkens, E. & Duyvendak, J.W. (2013). Een hardhandige affectieve revolutie. Conclusie. In Th. Kampen, I. Verhoeven, & L. Verplanke (red.), *De affectieve burger. Hoe de overheid verleidt en verplicht tot zorgzaamheid*. Amsterdam: Van Genneep.
- Tummers, L. (2016). The re-emergence of self-managed co-housing in Europe: A critical review of co-housing research. *Urban Studies*, 53(10), 2023-2040.
- Velden, J. van der, Tiggeloven, P., & Wassenberg, F. (2016). *De Magic Mix: Een verkenning van wooncomplexen waar verschillende doelgroepen gemengd wonen*. Den Haag: Platform31.
- Velden, J. van der, Tiggeloven, P., & Gelinck, S. (2017). *De Magic Mix – de update: Een verkenning van wooncomplexen waar verschillende doelgroepen gemengd wonen*. Den Haag: Platform31.
- Veldheer, V., Jonker, J.-J., Noije, L. van, & Vrooman, C. (red.) (2012). *Een beroep op de burger. Minder verzorgingsstaat, meer eigen verantwoordelijkheid?* Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Verdoolaege, S. & Onderwater, K. (2015). Amsterdam oefent met inclusief in de wijk. *Wmo Magazine* 3.

- VN, Verenigde Naties (2006). Verdrag inzake de rechten van personen met een handicap. *Traktatenblad van het Koninkrijk der Nederlanden*, 169.
- Verplanke, L. & Duyvendak, J.W. (2010). *Onder de mensen? Over het zelfstandig wonen van psychiatrische patiënten en mensen met een verstandelijke beperking*. Amsterdam: Amsterdam University Press.
- Vosters, N., Petrina, R., & Heemskerk, I. (2013). *Inclusief: Werken aan zorg en welzijn voor iedereen*. Bussum: Coutinho.
- Weeghel, J. van (2010). Verlangen naar volwaardig burgerschap; maar wat doen we in de tussentijd? *Tijdschrift voor Rehabilitatie*, 4, 6-21.
- Weele, S. van der, Bredewold, F, Grootegoed, E. Trappenburg, M, & Tonkens, E. (2018). *De kunst van ambachtelijke afstemming. Een onderzoek naar ervaringen van afhankelijkheid van mensen met een beperking en hun verwanten*. Utrecht: Universiteit voor Humanistiek.
- Wenger-Trayner, E. & Wenger-Trayner, B. (2015). *Communities of practice: a brief introduction*. Available on: <http://wenger-trayner.com/introduction-to-communities-of-practice/>
- Wilken, J.P. (2018). *Ertoe doen. Over verbinding, inclusie en het (eigen)aardige van sociaal werk*. Utrecht: Kenniscentrum Sociale Innovatie.
- Wilken, J.P. & Bergen, A.M. van (2016). *Werken in de wijk*. Amsterdam: SWP.
- Wilken, J.P. & Knevel, J. (2016). Werken aan inclusie. Lessen uit zeven proeftuinen. *Nederlands Tijdschrift voor de Zorg aan mensen met een verstandelijke beperking*, 42(3), 182-195.
- Zwiers, M, Ham, M. van, & Kleinhans, R. (2017). The effects of physical restructuring on the socioeconomic status of neighborhoods: Selective migration and upgrading. *Discussion paper series, IZA institute of Labor economics*, 10697. Geraadpleegd op 13 mei 2018 via <https://repository.tudelft.nl/islandora/object/uuid:c0616e99-cad9-4e87-a83a-05fc821bf175?collection=research>

Geraadpleegde websites projecten:

- <https://www.abrona.nl/locaties/utrecht/de-biltse-grift>
- <https://www.enikrecoverycollege.nl/>
- <http://groenesticht.nl/>
- <https://hvoquerido.nl/locatie/discus-mauritskade/>
- <https://www.legerdesheils.nl/midden-nederland/jeugd>
- <http://www.majellawonen.nl/>
- <https://www.place2bu.nl/>
- <http://www.socius-wonen.nl/plan-einstein.html>
- <http://www.socius-wonen.nl/de-saffier.html>
- <http://www.welzin.nl/volwassenen/ontmoeting/wijk-en-participatie/>
- <http://www.woonverenigingparana.nl/>
- <https://flexwonen.nl/genderhof-in-eindhoven/>

BIJLAGE A

REFERENTIEPROJECTEN

De Sterren (Leger des Heils), Utrecht

Startjaar/looptijd	2014
Doel	Zelfstandigheidstraining als laatste fase voor zelfstandig wonen.
Bewoners	Drie studenten en zes jongeren, vooral met een jeugdzorgachtergrond, maar ook 'zij-instromers' uit de opvang. Vrijwel allemaal zijn ze tussen de 17-20 jaar. De jongeren volgen een opleiding (of een school-werkcombinatie) of bereiden zich daarop voor. Bij hen is vrijwel altijd sprake van problemen op verschillende leefgebieden, waardoor zij ernstig worden belemmerd in hun ontwikkeling.
Aantal en type woningen	Een etage in het voormalig provinciegebouw (omgebouwd voor kamerbewoning door studenten, 690 kamers, van 11 m ² tot 27 m ²), waar de negen bewoners als in een gewoon studentenhuus een gezamenlijke huishouding voeren. De duur van het wonen in De Sterren is bij de studenten gerelateerd aan hun studieduur, de anderen wonen er 'zo kort als mogelijk en zo lang als nodig': van 4 maanden tot meer dan een jaar.
Wijze van menging	Menging binnen het woonproject. De rest van de bewoners in het wooncomplex is niet betrokken, 'maar dat hoort bij zo'n studentencomplex'.
Voorzieningen	Gemeenschappelijke woonkeuken, badkamer en toilet.
Beheer en (zelf)organisatie	De studenten ontvangen een forse huurkorting en zijn verantwoordelijk voor de dagelijkse gang van zaken, spreken hun medebewoners aan op hun verantwoordelijkheden en vervullen een voorbeeldrol. Ze moeten drie momenten per week (5 tot 10 uur) activiteiten met de medebewoners ondernemen, zoals koken, uitgaan, sporten, tv-kijken.
Selectie en plaatsing	Door Leger des Heils.
Begeleiding	Er is een traject voor coördinatie en woonbegeleiding voor jongeren, en coaching en een aanspreekpunt voor studenten. Dit wordt gefinancierd via Wmo-indicatie plus een huurbedrag, of via Jeugdzorg (dan gefinancierd op basis trajectprijs, geen huur).
Samenwerkende organisaties	Leger des Heils werkt samen met SSH (Stichting Studenten Huisvesting), die het gehele voormalige provinciehuis verhuurt. Daarnaast wordt samengewerkt met Back Up en Youké voor de toeleiding van jongeren.
Bijzonderheden/overige punten	Geen, zoals gebruikelijk een Leger des Heils-logo bij de (voor)deur. Beheerders van het voormalige provinciehuis weten van de achtergrond van de bewoners. Verder is er geen officiële voorlichting geweest. Wel is via de tamtam bekendgemaakt dat er een aantal 'bijzondere' jongeren wonen.

Geraadpleegde bronnen:

Leger des Heils Midden-Nederland (2015). Zelfstandigheidstraining, Kamertraining voor jongeren tussen 16-23 jaar met complexe en meervoudige problematiek. Utrecht: Leger des Heils Midden-Nederland. Geraadpleegd op 28 april 2017 via https://www.legerdesheils.nl/files/files/Zelfstandigheidstraining_feb2015.pdf

Discus (Housing First), Amsterdam

Startjaar/looptijd	2006
Doel	Dak- en thuisloosheid opheffen bij mensen met meervoudige en complexe problemen, waardoor ze weer kunnen deelnemen aan de maatschappij. Kern van de aanpak is om eerst in te spelen op de primaire behoefte van de klant: een dak boven het hoofd. Vervolgens wordt er gewerkt aan overige doelen en ondersteunende hulp op het gebied van gezondheid, verslaving, scholing, werk of dagbesteding.
Bewoners	Dak- en thuislozen, vaak met meervoudige problemen. Ze krijgen bij aanvang een huurcontract op naam van Discus. Het project telt na ruim tien jaar 300 bewoners, 60 van hen (20%) heeft het huurcontract inmiddels op eigen naam kunnen laten zetten.
Aantal en type woningen	Circa 190 zelfstandige huurwoningen verspreid over Amsterdam (uit reguliere woningvoorraad).
Wijze van menging	Bewoners worden geplaatst in 'gewone' buurten en zijn zelf verantwoordelijk voor het contact met burenen/in de buurt. Ze worden niet geïntroduceerd bij hun burenen.
Voorzieningen	Er is een inloopspreekuur met faciliteiten (computers, wasmachines) op een centrale locatie, waar Discushuurders elkaar kunnen ontmoeten.
Beheer en (zelf)organisatie	Beheer wordt gedaan door Discus, onderdeel van HVO-Querido. De klant heeft een rol in het eigen rehabilitatieproces, maar niet in het beheer of de uitvoering zelf. Er is aandacht voor ontwikkeling van ervaringsdeskundigheid.
Selectie en plaatsing	Aanmelding bij Discus gebeurt via toewijzing van de klant aan HVO-Querido door De Veldtafel (centrale intake Amsterdam). Na standaardaanmelding bij Discus en toewijzing aan een vaste begeleider volgt een eigen, uitvoerige intake en koppeling van de klant aan een woning. Plaatsing geschiedt op basis van woning- en huurdersprofiel, met oog voor de wensen van de klant en de situatie in de buurt/het woningblok. Voorwaarden: meewerken aan inkomensbeheer, zodat huur betaald kan worden. Vervolgens wordt er gewerkt aan overige doelen en is er ondersteunende hulp op het gebied van gezondheid, verslaving, scholing, werk of dagbesteding.
Begeleiding	60 medewerkers in 7 teams stellen doelen met klanten op en bieden begeleiding op alle leefgebieden.

Samenwerkende organisaties	HVO-Querido en vijf woningcorporaties (initiatiefnemers: Jellinek, Mentrum, De Alliantie en HVO-Querido).
Bijzonderheden/overige punten	Discus Amsterdam is gebaseerd op het Amerikaanse model 'Housing First', waarvoor het project Pathways to Housing uit New York de inspiratiebron vormde. Housing First vindt inmiddels navolging in veel (Europese) landen.

Geraadpleegde bronnen:

Maas, M., Al Shamma, S., Altena, A., Jansen, N., & Wolf, J. (2012). Discus Amsterdam: Housing First Evaluatie van de werkzaamheid. Nijmegen: Impuls-Onderzoekscentrum maatschappelijke zorg.

HVO-Querido (2017). Tien jaar Discus woning als startpunt nieuwe toekomst. Geraadpleegd op 6 maart 2017 via <http://hvoquerido.nl/tien-jaar-discus-woning-als-startpunt-nieuwe-toekomst/>

Boogaard, V. (2016). Anders kan het ook. Inspirerende voorbeelden van 'the Discus way of life'. Amsterdam: Discus/HVO-Querido.

Wijk & Psychiatrie (nu Wijk en Participatie, WeP), Amersfoort

Startjaar/looptijd	2005
Doel	Wijk en Participatie (voorheen Wijk en Psychiatrie) is een methode die maatschappelijke aansluiting in de wijk bevordert, primair bedoeld voor mensen met psychische beperkingen, maar ook voor andere doelgroepen, zoals mensen met niet-aangeboren hersenletsel (NAH) of licht verstandelijke beperking (LVB). Ook hoort de weerbare wijkbewoner bij de doelgroep.
Wie nemen er deel	Buurtbewoners, vrijwilligers en mensen met verschillende problematieken. Mensen met een psychiatrische achtergrond maken het meest gebruik van het aanbod, daarnaast mensen met NAH en LVB. Deze zijn wel lastiger te bereiken.
Aantal en type groepen	40 groepen op 10 verschillende locaties, in wijkcentra, voetbalkantines, kerkzalen en dergelijke. Soms voor specifieke doelgroepen, grotendeels gemengd. De deelname aan WeP wisselt maar groeit. Het aantal deelnemers verschilt per week van gemiddeld 4 tot 20 personen. De meeste mensen die deelnemen aan activiteiten zijn rond de 35 jaar.
Wijze van menging	Groepsactiviteiten voor iedereen, zoals een wandelgroep, naaigroep, gespreksgroep voor moeders, ontmoetingsgroep ouderen, creatieve groep en dergelijke.
Voorzieningen	WeP heeft geen eigen locaties. In 2011 moesten verschillende wijkcentra sluiten. Bijna alle groepen moesten een andere plek vinden binnen Amersfoort. Nu worden de groepen voortgezet in bijvoorbeeld kerken en voetbalclubs. Dit zorgde eerst voor veel onrust binnen de opgezette groepen, omdat zij naar een nieuwe plek moesten komen. Nu zitten de doelgroepen meer in de maatschappij, wat een verrassend effect heeft. De integratie met de wijkbewoners verloopt daardoor makkelijker.
Beheer en (zelf)organisatie	De kosten zijn voornamelijk personale lasten. Ook is er geld nodig voor activiteiten, organisatie en trainingen. WeP is structureel onderdeel van het aanbod geworden, gefinancierd door de gemeente vanuit de Wmo, omdat het gaat om ondersteuning bij participatie. Jaarlijks is hier circa € 40.000 voor begroot. Hiermee worden vijf wijken bediend. Ook kunnen buurt- of wijkbudgetten gebruikt worden voor het organiseren van activiteiten in de wijk. De gemeente is de belangrijkste financier.
Selectie en plaatsing	Aanmeldingen komen via zorgorganisaties, huisartsen, praktijkondersteuners, ggz en wijkteams. Mensen kunnen ook zichzelf aanmelden. Via flyers bij zorgorganisaties worden doelgroepen op de hoogte gesteld van het aanbod. Het is belangrijk dat er wel eerst een aanbod is, anders melden mensen zich niet aan. Vervolgens krijgen deze mensen een intakegesprek met vrijwilligers en sociaal werkers. In dit intakegesprek wordt gekeken of er sprake is van een sociaal isolement en waar iemand behoefte aan heeft.

Begeleiding	Er is één functie-organisator en een collectief begeleider. Er zijn acht participatiewerkers hbo Social Work die vrijwilligers en deelnemers begeleiden en coachen, verbindingen leggen op individueel en collectief niveau en samenwerken. Er zijn ruim 30 vrijwilligers die meedoen in groepen of aan een maatje worden gekoppeld.
Samenwerkende organisaties	Dit project kwam tot stand door een gezamenlijk initiatief van Stichting Boogh, Paraplu Utrecht en Stichting Welzijn Amersfoort (SWA). De huidige uitvoering is in handen van Welzin Amersfoort. Deze organisatie werkt nauw samen met andere sociaalwerkorganisaties, zorgorganisaties, huisartsen, vrijwilligersorganisaties en cliëntenorganisaties. De samenwerking vindt plaats op wijkniveau. De coördinatie is op stedelijk niveau.
Bijzonderheden/overige punten	Intensieve samenwerking met huisartsen en andere zorgorganisaties: WeP biedt bijvoorbeeld vrijwillige ondersteuning in gezinnen met een ouder met LVB. Verder is er kortgeleden in samenwerking met huisartsen een groep opgezet voor ouderen met depressieve klachten.

Geraadpleegde bronnen:

Brettschneider, E., Veenstra, H., Kranendonk, S. & Wiel K. van der (2007). Wijk en Psychiatrie.

Onderzoeksrapportage 2005-2007. Utrecht: Kenniscentrum Sociale Innovatie.

Movisie/Sociaal Werk Nederland (2016). Wijk en Participatie. Voorbeelden uit de praktijk. Utrecht: Movisie/Sociaal Werk Nederland. Geraadpleegd op 9 maart via <https://www.movisie.nl/sites/movisie.nl/files/2018-06/wijkenparticipatie.pdf>

Karbouniaris, S. & Wilken, J.P. (2012). Wijk en Psychiatrie onderzoeksrapportage 2008-2012. Utrecht: Kenniscentrum Sociale Innovatie.

Karbouniaris, S. (2013). Methodebeschrijving Wijk en Psychiatrie. Databank Effectieve sociale interventies.

Geraadpleegd op 9 maart 2017 via [https://www.movisie.nl/sites/default/files/alfresco_files/Methodebeschrijving-%20Wijk%20en%20Psychiatrie%20\[MOV-831711-0.2\].pdf](https://www.movisie.nl/sites/default/files/alfresco_files/Methodebeschrijving-%20Wijk%20en%20Psychiatrie%20[MOV-831711-0.2].pdf)

Plan Einstein (Socius), Utrecht

Startjaar/looptijd	2016
Doel	Snellere integratie van vluchtelingen, benutten van de wachttijd. Vluchtelingen helpen hun leven weer op te pakken. Betaalbare huisvesting voor jonge wijkbewoners met een maatschappelijk effect.
Wie wonen er	Asielzoekers en 38 jongeren (tussen 18-30 jaar) uit Overvecht.
Aantal en type woningen	Twee gebouwen naast elkaar: gebouw met 38 onzelfstandige kamers (voor jongeren) en gebouw met appartementen (voor vluchtelingen(gezinnen)).
Wijze van menging	Jongeren organiseren activiteiten voor de wijk en de asielzoekers en zijn een goede buur voor buurtbewoners en mensen in de opvang. Ze organiseren activiteiten als samen koken, eten, muziek, sport. Streven: natuurlijke gezelligheid. Daarnaast kunnen asielzoekers en wijkbewoners bijvoorbeeld cursussen Engels en ondernemerschap volgen.
Voorzieningen	Gemeenschappelijke ruimten: speciale 'Broedplaats'-ruimte in het gebouw. Gezamenlijke toiletten, douches en woonkeukens voor jongeren.
Beheer en (zelf)organisatie	Uitgangspunt van Socius is: zo veel mogelijk zelfbeheer door bewoners. In ruil voor 48 uur mee klussen ontvangen jongeren tien procent korting op de kale huursom zolang ze er wonen. Socius werkt met het gangmakersmodel: de gangmaker is aanspreekpunt voor andere bewoners en moet problematisch gedrag constateren. Gangmakers worden ondersteund door de pandbeheerder en de projectleider, en krijgen een vergoeding in de vorming van extra huurkorting.
Selectie en plaatsing	Jongeren kunnen zich aanmelden voor een wachtlijst via website Socius en worden geselecteerd op hospiteeravonden. Criterium: bereidheid iets te willen betekenen voor Overvecht en vluchtelingen. Vluchtelingen worden geplaatst via het Centraal Orgaan opvang Asielzoekers (COA).
Begeleiding	Socius werkt met beheerteams en pandbeheerders. Pandbeheerders hebben een breed scala aan taken, zoals technische zaken, contracten, huurzaken. Ze bemiddelen ook tussen bewoners en ondersteunen de gangmakers. Het COA is eerstverantwoordelijke voor de opvang en begeleiding van asielzoekers in het gebouw en werkt daarbij nauw samen met de andere organisaties binnen de vreemdelingenketen, zoals de Immigratie- en Naturalisatiedienst (IND), de Vreemdelingenpolitie en de Dienst Terugkeer en Vertrek (DT&V). De cursussen en activiteiten binnen Plan Einstein zijn aanvullend op het programma van het COA.

Samenwerkende organisaties	Gemeente Utrecht (initiatiefnemer), Socius Wonen, Universiteit Utrecht, Volksuniversiteit, Vluchtelingenwerk Midden-Nederland, Social Impact Factory, het COA, (regie). Andere wijkpartijen (o.a. welzijnsorganisaties) zoals WIJ 3.0, JoU, Wijk en Co, DOK 030, Stut theater en de klankbordgroep Einsteindreef (o.a. bewoners Overvecht). Vrijwilligersorganisaties als Welkom in Utrecht, New Dutch Connections, New Neighbours, Vrijwilligerscentrale Utrecht.
Bijzonderheden/overige punten	Het aanbod is er niet alleen voor vluchtelingen, maar ook voor buurtgenoten die in een vergelijkbare situatie verkeren of dezelfde behoeften hebben. Onderdeel van de vernieuwende aanpak is ook dat vluchtelingen met een verblijfsvergunning die in de stad worden opgevangen zo veel mogelijk in de stad of regio blijven. Hierdoor bouwen ze sneller een eigen netwerk op, wat hun integratie bevordert.

Geraadpleegde bronnen:

<http://www.socius-wonen.nl/plan-einstein.html>

<https://plan-einstein.nl/>

De Saffier (Socius), Utrecht

Startjaar/looptijd	2016
Doel	Met het vertrek van de zorginstelling Axxion Continu uit het gebouw zouden ook veel van de activiteiten en voorzieningen waar de bewoners van de voormalige aanleunwoningen gebruik van maakten verdwijnen. Socius heeft een nieuwe invulling aan de voorzieningen gegeven, zodat de bewoners en de buurt daar gebruik van kunnen blijven maken. Er is een plan voor tien jaar. Het doel is dat de bewoners een goede buur zijn en elkaar gezelligheid kunnen bieden.
Bewoners	In de voormalige zorgvleugel van verzorgingshuis Tolsteeg zijn wooneenheden voor jongeren gerealiseerd. De bewoners variëren in leeftijd. Er zijn tien plekken voor jonge statushouders of jongeren die uitstromen uit de jeugdzorg. Daarnaast wonen en jongeren die zichzelf aanmelden en ouderen.
Aantal en type woningen	315 woningen: 155 wooneenheden in de zorgvleugel (verhuurd door Socius) voor jongeren, 150 aanleunwoningen (verhuurd door Portaal) voor ouderen. Maximale huurprijs: 710 euro. Er is een woondeel en een algemeen deel met zelfstandige appartementen.
Wijze van menging	Enerzijds kunnen de jongeren helpen met het handhaven van de voorzieningen, bijvoorbeeld als bijbaan, als stage of als vrijwilligerswerk. Anderzijds worden zij ook bezoekers en gebruikers van het restaurant, de kapper en activiteiten als gym, yoga en de kerkdienst. Zo worden de voorzieningen tevens de plek waar mensen van verschillende leeftijden elkaar ontmoeten en wat van elkaar kunnen leren: de 'schakel' tussen meerdere generaties. Jongeren en ouderen wonen door elkaar. Jongeren organiseren activiteiten voor de wijk en de ouderen en zijn een goede buur.
Voorzieningen	Centrale voorzieningen (beheer Socius): receptie (tot 18 uur), kapper, restaurant, zalen (aparte beheerstichting), kantoren. Buurtteam en Portaal houden beide 1 x per week spreekuur.
Beheer en (zelf)organisatie	Uitgangspunt van Socius is altijd: zo veel mogelijk zelfbeheer door bewoners. Ook hier wordt gewerkt met het gangmakersmodel. Er zijn twee beheerders per gang. Gangmakers krijgen korting op de huur.
Selectie en plaatsing	Ouderen wonen er al, jongeren kunnen zich aanmelden voor de wachtlijst via de website van Socius. Jongeren organiseren infoavonden voor toekomstige bewoners. Belangstellenden dienen een motivatiebrief te schrijven. De ouderen hebben invloed op wie er komt wonen. Criterium: bereidheid iets te willen betekenen voor andere bewoners.
Begeleiding	Socius werkt met beheerteams en pandbeheerders. Pandbeheerders hebben een breed scala aan taken, zoals technische zaken, contracten, huurzaken e.d. Daarnaast bemiddelen ze tussen bewoners als dat nodig is en ondersteunen ze de gangmakers.

Samenwerkende organisaties	Portaal (eigenaar), Gemeente Utrecht, Socius Wonen, buurthuis.
Bijzonderheden/overige punten	Het aanbod is er niet alleen voor bewoners, maar ook voor buurtgenoten. De gemeente Utrecht heeft het plaatselijke buurthuis gesloten, daarom vinden de voormalige buurthuisactiviteiten nu plaats in De Saffier.

Geraadpleegde bron:
<http://www.de-saffier.nl/>

Genderhof, Eindhoven

Startjaar/looptijd	2014
Wie wonen er	Ouderen, studenten, starters, stellen, EU-arbeidsmigranten, gescheiden mensen, expats, ggz-cliënten, ex-dak- en -thuislozen, binnenlandse forenzen, mensen met forensische achtergrond. De samenstelling varieert.
Aantal en type woningen	190 huurappartementen in een voormalig woonzorgcentrum voor ouderen van elf verdiepingen. Geen gezinswoningen.
Wijze van menging	Bewoners worden via intake in het flatgebouw geplaatst. Bewoners zijn zelf verantwoordelijk voor het contact met hun burens, worden niet geïntroduceerd bij hun burens. Er worden vanuit bewoners en inpandige ggz dagbestedingsactiviteiten georganiseerd, zoals barbecues, filmavonden, pubquizen, samen sporten. Ook is er een digitaal platform: via Facebook bieden bewoners hulp aan, nodigen ze elkaar uit enzovoort.
Voorzieningen	Ontmoetingsruimte met maaltijdmogelijkheden, kapsalon, wasserette, kerk en afsluitbare fietsenstalling, 'inloopsprekkuur', restaurant, biljartruimte.
Beheer en (zelf)organisatie	Woningcorporatie (tevens eigenaar van het pand). Er zijn geen commissies.
Selectie en plaatsing	Er is een voorselectie van arbeidsmigranten (via Migranten Informatie Punt/Stichting Srada). Intakegesprekken verlopen via een medewerker van Flexwonen (onderdeel van woningbouwcorporaties). Onderdeel van deze gesprekken zijn inkomenstoets, motivatie, gedrag (intuïtief oordeel). Er moet altijd sprake zijn van urgentie (binnen 6 maanden huisvesten). De bewoners krijgen een huurcontract van Flexwonen (tijdelijke verhuurovereenkomst van maximaal 2 jaar), met uitzondering van GGZE-cliënten.
Begeleiding	Medewerker Flexwonen (in dienst van Wooninc.) doet intakes, bepaalt in sterke mate wie wel of niet kan komen wonen binnen Genderhof en houdt tevens vinger aan de pols over de gang van zaken, hoe het met bewoners gaat. Heeft zodoende een sociaalmaatschappelijke functie. Daarnaast is er een huismeester voor facilitaire zaken en bieden enkele vrijwilligers (bewoners van Genderhof) dagelijks hulp bij schoonmaak, onderhoud, ontmoetingsruimte, en hebben zodoende de rol van gastvrouw/gastheer en vertrouwenspersoon. Verder is er begeleiding vanuit GGZE (ambulante ondersteuning) en vanuit zorgcentrum Archipel (voor ouderen).
Samenwerkende organisaties	Stichting Srada (bemiddeling EU-arbeidsmigranten), Stichting Lumens (welzijnsorganisatie), netwerk van vrijwilligers, zorgcentrum Archipel, GGZE-dagbesteding Fietsproject De Slappe Band (inpandig).
Bijzonderheden/overige punten	Er bestaat voor Genderhof geen specifiek beheerplan (2015). Het aantal senioren woonachtig in Genderhof neemt af.

Geraadpleegde bronnen:

<https://www.platform31.nl/wat-we-doen/kennisdossiers/stedelijke-vernieuwing/praktijkboek-stedelijke-vernieuwing/genderhof-eindhoven-van-verzorgingshuis-naar-magic-mix>
<https://flexwonen.nl/genderhof-in-eindhoven/>

BIJLAGE B

GEÏNTERVIEWDE INITIATIEFNEMERS, MANAGERS, PROJECTLEIDERS EN BESTUURDERS

Laury Achten, projectleider De Saffier en De Lichtkring Tuindorp-Oost, Utrecht

Jules van Dam, directeur-bestuurder De Tussenvoorziening

Kees Diepeveen, wethouder Zorg, Maatschappelijke Ondersteuning, Welzijn en Cultuur, Utrecht

Evelijn de Goede, projectleider en sectorcoördinator huurzaken De Ravel en Plan Einstein, Utrecht

Frank Janse, coördinator De Sterren, Leger Des Heils, Utrecht

Pim Koot, commercieel directeur Socius

Sandra van Lierop, sociaal beheer Genderhof, medewerker Flexwonen (Wooninc.), Eindhoven

Nico Ooms, coördinator 't Groene Sticht, initiatiefnemer gemengde woonprojecten, De Tussenvoorziening

Erik Patist, sociaal beheerder en woonbegeleider woningcorporatie Portaal, Utrecht, mede-initiatiefnemer gemengde woonprojecten bij Portaal

Reijnder Jan Spits, manager volkshuisvesting woningcorporatie Portaal, Utrecht

Anne Tuk, coördinator project Wijk en Participatie, Amersfoort

Ton Verspoor, algemeen manager en initiatiefnemer Enik Recovery College, Utrecht

Wessel de Vries, initiatiefnemer en coördinator Discus Wonen, Amsterdam

NB: functies ten tijde van de interviews.

BIJLAGE C

LEDEN KLANKBORDGROEP ONTWIKKELWERKPLAATS GEMENGD WONEN

Sonja Appelman, De Tussenvoorziening

Jan Berndsén, Lister

Lia van Doorn, Hogeschool Utrecht

David de Goede, De Tussenvoorziening

Christien Muusse, Trimbos-instituut

Nico Ooms, 't Groene Sticht

Erik Patist, Portaal

Reijnder Jan Spits, Portaal

Jeroen van der Velden, Platform31¹¹

Ton Verspoor, Enik Recovery College

Jean Pierre Wilken, Hogeschool Utrecht

11 Susan van Klaveren (Platform31) woonde ook een bijeenkomst van de Klankbordgroep bij en gaf commentaar op een eerdere versie van dit rapport.

Gemengd wonen lijkt bij te dragen aan een oplossing voor diverse maatschappelijke vraagstukken op het gebied van wonen, het welbevinden van kwetsbare burgers en hun inclusie in de samenleving. In gemengde woonprojecten (ook wel 'de magic mix' genoemd) wonen verschillende 'typen' bewoners samen: bijvoorbeeld reguliere huurders met (ex-)dak- en -thuislozen, studenten met ouderen, werkende jongeren met vluchtelingen of juist een waaier aan doelgroepen door elkaar, waaronder ook mensen met psychische kwetsbaarheid of jongeren met een licht verstandelijke beperking.

In de kern gaat het in deze woonprojecten om mensen die een 'goede buur' voor elkaar willen zijn, en om het creëren van een woonomgeving die mensen die dat nodig hebben helpt bij het maken van een nieuwe start in de samenleving. Maar hoe krijgt dat 'goede buur zijn' in de praktijk vorm? Gaat dat mengen wel altijd goed? Wat werkt wel en wat juist niet? En welke lessen vallen eruit te trekken voor verbetering van bestaande en nog te starten projecten? Kunnen deze speciale projecten bovendien een impuls geven aan het creëren van 'inclusieve' wijken?

Deze en andere vragen staan centraal in de Ontwikkelwerkplaats Gemengd Wonen, waarin bewoners, professionals, bestuurders en onderzoekers kennis en ervaringen uitwisselen. Deze rapportage biedt samen met filmimpressies, artikelen en de uitkomsten van de landelijke conferentie Goede Buren van 26 januari 2018 een overzicht van de opbrengsten uit de eerste anderhalf jaar van het bestaan van de Ontwikkelwerkplaats.